IACOBI LO DOICI STRE-BAEI RHE-MENSIS

DE

Electione, & Oratoria collo-catione uerborum, libri duo,

AD

IOAN. VENATOREM CARDINALEM.

LVGDVNI APVD SEB. G[illegible] PHIVM,

[illegible]41.

IACOBI LO-
DOICI STREBAEI RHE-
*mensis de Electione, & Oratoria colloca-
tione uerborum, libri duo, ad Ioan
nem Venatorem Cardi
nalem.*

PRAEFATIO.

ERANT *in manibus nostris, sanctißime Cardinalis, Commentaria quædam in Rhetorica Ciceronis ad Q. Fratrem, quum tuo imperio Lutetiam Parisiorum relinquere, Condetum domum tuam petere iußi sumus. Quum procul ab urbe propinquos tuos Oratorias artes Philosophiamq; doceremus, nec satis multa librorum copia ad operis incepti confectionē suppeteret, commentarijs intermißis, ne nihil ageremus interea, hunc libellū de delectu & oratoria collocatione uerborum, succisiuis horis effecimus.* Hanc au*tem materiam potißimùm legimus è multis, quòd in arte dicendi iam propositi nobis ad illustrandum, nihil esse uidebamus utilius hominibus nostris, quàm rationes & uirtutes eloquendi. Illud unum pulcherrimū, & summopere petendum, studiosis artium bonarum deesse maximè, & iam multis ætatibus defecisse. Quid enim aliud nō in orandi facultate módò, sed etiam in alijs artibus desideratur? Floret Gallia scientia rerum maximarum. Qui poëtarum* [illegible] *dilucidè exponant; qui pulchrè narrent historias, q*[illegible]*ferant acutè, qui ad naturæ caussas penetrent*

netrent ſubtiliter, qui tutò medeantur corporibus, qui mathematicas demonſtrationes ſciant, qui bene tradant præcepta morum, qui reſpondeāt de iure ciuili atq; pontificio, & cauſas agant, qui diuina oracula doctè, ſanctè, pieq; interpretētur, non modò ſingulis Franciæ *populis, ſed etiam magnis in ciuitatibus propè innumerabiles inuenias.* Qui *uerò purè, uſitatè, propriè, ornatè eloquantur, admodum paucos.* Sic *in omnes diſciplinas inuaſit fœda ac ſpurca barbaries, ſic egit in præceps linguæ* Romanæ *puritatem & ordinem, ut uix milleſimus quiſque eorum qui inter doctos haberi uolunt, rectè, dilucidè, compoſitè dicat.* Nam *& ex ijs paucis qui emendatè loquuntur, altera pars adeò affectat inſolens & obſcurum genus, adeò impropria & inuſitata uerba permiſcet, ut quid agat uerbis, quid ſibi uelit, non intelligant eruditi.* Vitium *grande quidem tam commune gentium bonum, ſermonem tam latè patentem, linguam tot rerum naturæ, tot ſcientiarum interpretem, miſeris modis uiolauiſſe.* Sed *hoc malū temporis, non huius ætatis omnino fuit.* Quamobrem *neminem arguo qui ſe tueatur illa conſuetudine aut potius abuſu loquendi. nec illos docere uolo, quos uel ſenes, uel alijs rebus occupatos diſcere* Latinè *ſerum eſt.* Nec *iſtud quidem ſi facere uelim, ſatis commodè poſſim,* Sed *ut renaſcentibus literis bonis, iuuentus etiam nobis monentibus aſſueſcat optimo ſermoni, cuiuſmodi uerba legat, qua ratione ſtylum formet, qua ar*[illegible] *materiam ueſtiat oratione, quos ex omnibus imite*[illegible] *perſpicuè (ni fallor) ac breuiter oſtendi.* Verborum *d*[illegible]*rentias omneis, quas neq;* Cicero, *neq;* Quintilianus *neq*[illegible]*riorum quiſquam apertè diſtinxerat,* [illegible] *digeſſi: quodq; ad docendū plurimum confert,* [illegible] *frequen*[illegible]*tibus*

tibus exemplis. De *natura & coagmẽtatione syllabarum disputaui copiosè, & (uerè dicam) multo copiosius, quàm eorum qui uulgo leguntur, rhetorum quisquam.* De *numerosa concinnitate, de pedibus rhythmicis, de modis aptæ dictionis, de generibus eloquendi egi equidem, si nõ grauius aut uerius (nec enim mihi quicquam arrogo) explicatius tamen & apertè magis: id quod facilè iudicabunt ij qui nostra etiam legere ipsi, uel suis prælegere uolent.* Hoc *quicquid est elucubrationis, an amplissimo tuo nomini cõsecrarem, diu multũq; dubius apud me cogitaui.* Dissuadebãt *rationes ualidæ multæ, & in illis tres maximè: dignitatis tuæ suspicienda maiestas, extrema tenuitas nostri libelli, deinde eæ quæ uix te respirare sinunt occupationes.* Quid *hoc erit, dicebam, ad uirum primaria nobilitate conspicuum, perfugium diuitum & egenorum, amicissimum primoribus, intimum* Christianissimo *regi, charum ciuibus atq; peregrinis, clarum præfectura* Lexouiæ *ciuitatis, plurium sodalitatũ præfectum, pontificem longæuum, summè uerendum* Cardinalem, *hominem uigilantia, pietate, innocentia, liberalitate, uirtute præstabilem, quid erit hoc ad uirum tantum?* At *etiã parua recipit ille uir summa præditus humanitate.* Quo *pacto? cui non est otium non dico legendi, aut tenendi, aut saltem audiendi quid sit, sed ne recipiendi quidem. adeò magna multaq; laboriosum principem distrahunt huc illuc negocia.* In *singulos dies precibus & sacris operam dare, [illegible] non deesse, sexcentas audire postulationes, legere [illegible] literas, scribere non paucas, regere rem fami[illegible] gnam sustinere domum, excipere uiros hones[illegible] [illegible] notos & ignotos, opem ferre [a]micis, res [illegible] um & inopum curare, iter subinde*

 facere

facere, plus decem magiſtratus adminiſtrare, in ſingulis obire officia diuerſa. hæc omnia pauca'ne tibi negocia uidentur, niſi rebus tuis premas aliunde nimis ac nimis oneratum? Hæc mihi ueniebant in mẽtem ampliſsime Cardinalis, & aliquid tibi offerre cupientem remorabantur. Sed enim hic liber domi tuæ natus erat. Condeti uenerat in lucem, paulum ſuſcitatus amœnitate loci, quo tibi perpetua maceries præter caſtellum & irriguam foſſam, nec procul duas ædes elegãteis, ambit ſyluam molli colle circuniectam. In media uelle prata peramœna, duobus piſculentis fluminibus intercepta, ducentis & pluribus depaſta ceruis: cui loco celebrata carminibus Tempe comparari non ægrè ferant. Illic igitur ſatus apud te, tuus quodammodo factus erat. Quòd ſi fortè ad alium, non ad te migraſſet, iure uideretur eſſe fugitiuus. Et cui potius ſtudiorum fructum mitterem, quàm ei qui propter ſtudia literarum me legit, in ſuos recepit, humaniſsimè tractauit, mercede ſuſtinuit, ſpe fortunæ melioris erexit? Si tui omnes, apud quos ago, in unum te conijciunt oculos ac mentes, & omnium rerum ſuarum faciunt te potentem, non & idem me facere oportet? At res oblata nihil eſt ad illam dignitatem. Certè. At eiuſmodi munuſcula ex officina Muſarum petita, nunquam aſpernati ſunt honeſtiſſimi uiri etiam illiterati, non eximij principes, non reges, non imperatores, nõ ſummi pontifices, non dij deæq; immortales. An illud eſt paruũ & tenue, quod à deo profectum, homini conceſſum, perficit ne o[mn]ia conſumat tempus edax? An uile precium literarũ [q]uod unum memoriam ueterum ſeruat, & omni[um ...]ium res & artes continet? Verùm eſto paruum ſiqui[d ...] meum: non illud ego tuæ maieſtati comparo, ſed tuo deſtinatum patroci

nio committo. Non id augebit tuas curas nimiũ multas. Nec enim sum usqueadeo rerum inscius, ut quæ documẽta iuuenibus in unum coegi, petam ut cognoscantur à te, uel legãtur. Non id quidem peto: sed illa tibi trado quasi in clientelam, aut certè in adoptationem, ut splendore sancti nominis illustrata, suis lectoribus ampliora uideãtur. Nihil est cur pœniteat uos Ecclesiæ Christianæ principes huiusmodi adoptasse filios, qui post hæc uos & scientiæ & uirtutis amatores fuisse testentur. Sed iam tuis auspicijs nostram de electione & oratoria collocatione uerborum sententiam explicemus.

LIBRI PRIMI

CAPITA.

Præfatio

LIBRI SECVNDI

CAPITA.

Cur pauci uerba deligere, & contexere sciant.

CAP. I.

QVVM *multa iuuentus hoc tempore Rhetorum præceptis, & Oratoria institutione formetur, multiq; homines ingenio summo stylū dicendi magistrum, & nunc in primis orandi partibus expetendum, diligenter exerceant: quærendum mihi uidetur, cur paucis admodum sit electio uerborū, rectáq; componendi ratio. Tres præcipuè causas reperio, cur tam paucis ea res faustè feliciterq; succedat. Vnam statuo inscitiam & audaciam eorum, quorum docendi munus est: alteram, discentium prauum in imitando studium: aliam, artis eius qua uerba deliguntur & collocantur, ignorationem. Nam quum sine duce magistro nemo eloquēdi uias rationesq; tenere possit, molientibus iter primus est error, quanuis arrogans, tamen incertus ignarusq; uiarum magister, qui relictis ultro ueterum oratorum uestigijs, regionum ignaros per anfractus & ambages atque salebras orationis reuocante natura trahit, recta declinat, praua temerè persequitur. Si quibus autem reperitur dux optimus, quales etsi paucos, tamē & fuisse & esse certum est, ex compluribus tamen uix unus aut alter rectà peruenit ad summam. Ductorem sequi piget, sua quisque trahitur uoluptate. Digrediuntur alij ad amœnitates orationis eius quam floridam & suauem esse falsò opinantur. Apuleios, & Baptistas Pios, quàm Cæsares atque Cicerones assectari & colere malunt. Alij nullo certo fine, nullaq; meta proposita, quò pes ducit, etiam per inuia ac deserta rapiuntur: & sine modo passim aberrare, hinc & illinc uoculas*

uoculas & inusitatas loquendi formulas excipere satius esse ducunt, quàm affluentem omnium rerum uerborumq; copiā de medio sumere. Alij poētarū more, quibus grandius aliquid & sonantius arridet, nitūtur uelut in præruptas rupes, & in arduos montes: & quasi sublimes facti, tragicum nescio quid & cōfragosum personant. Hæc & similia uitia non semper eorum sunt qui docent, sed eorū quoque qui ueræ disciplinæ impatientes, effrænata libidine ferūtur. Non desunt autē, nec defuerunt unquam magistri & discipuli probi, qui ad optima contenderent: sed nemo adhuc satis familiaris fuit, qui compendiū quærentibus, digitum ad fontes intenderet. Quanquam enim Cicero multa, Quintilianus haud pauca de collocatione uerborum scripta reliquerunt, eò tamen uterque prouectus est, quò non facilè debiliores, si nemo porrigat manum, peruenire poßint. Est enim (ut ait Cicero) locus latè patens de natura usuq; uerborum. De quo neuter amplè & copiosè disputat. Res est obscura cōpositio, si nō illustratur exemplis. Alter autem idonea apud Latinos nō reperit, alter Ciceroniana sæpe fugit ut molesta. Si quid in hac re poßumus (minimum autem, uel nihil est quod poßumus) at si quid poßumus, studiosis orationum consultum uolumus. Illos amatores sui tam superbè gloriosos, quandoquidem id maximè uolunt, labi, errare, falli, sinamus. Non audient hos monitus, nec ista præcepta suspicient, qui Apuleium per florida secuti, deseruere Ciceronem. Legant putidos flores. Habeant congestam insolentium uerborum supellectilem. Notatos teneant communes locos. Circunferant enchiridia quædam, unde magnam uim locutionum promant. Nos ueterum prudētia, consilio, autoritate nitamur, qui cēsent eos stultos & insanos

sanos

sanos fuisse, qui literis mandarunt cogitationes suas, nullam faculatem orationis habuerunt.

Quanti sit oratio lectis uerbis & ordine digestis constituta. CAP. II.

DE *grauitate sententiarum, de figuris & schematis ingenti uoluminum magnitudine comprehensis, in præsentia non ago.* Nunc *hoc propono, quod est huius instituti, bonitate uerborum, & eorum digesta compositione nihil esse in oratione laudabilius, nihil in quo magis neruos omnes intēdere debeamus.* Ab *hac uirtute, eloquētia, non ab inuentione aut à rerū dispositione nomen accepit.* Eloquentia *ab elocutione dicta est, & ab eadem orator, & oratio: quæ non aliud est, quàm oratoris elocutio.* Nec *is cui dicēdi facultas inesset, aut inuentor, aut dispositor, sed eloquēs appellatus est, propterea quòd inuentio & dispositio multorum communis, non tam artis esse, quàm prudentiæ cuiusdam uidetur.* Elocutio *oratoris est propria, & arte obseruationeq; ferè tota constat: res adeo rara, adeoq; difficilis, ut* M. Antonius *in libello quodam scripserit, disertos se uidisse multos, eloquentem omnino neminem,* Optimū *dicēdi genus aut nullis adhuc, aut perpaucis contigisse argumēto est, quòd in arte collocādi* Brutus *et* Caluus *ausi sunt reprehēdere* Ciceronē, *cuius dictionem nemini mortalium imitabilem hodie complures existimant.* Sed *illud perfectum summumq;, si supra nos est, nihil quidem ad nos.* Quod *possumus, id assequamur, & elocutionem quanuis tenuem & minutam, modò probam rectamq;, præclarum quiddam esse profiteamur.* Compositionē (Quintiliani *uerbis utar) eruditißimo cuique persuasum est ualere quamplurimum, non ad de=*

ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum: Primùm, *quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit.* Deinde *quòd natura ducimur ad modos.* Neque *enim aliter eueniret, ut illi quoque organorum soni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem.* Quòd *si numeris & modis inest quædam tacita uis, in oratione est uehementißima.* Quantumq; *interest, sensus idem quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua cõpositione uel in exitu iungãtur, uel in fine claudantur.* Hactenus Fabius. Cicero in Bruto: *Nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis ualet.* Idem in Oratore: *Quanuis suaues grauesq; sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferẽtur, offendent aures, quarum est iudicium superbißimum.* Mutila, *hiulca, redundantia, confragosa, quæ intersistũt, quæ malè connectuntur, quæ claudicant, quæ dissentanea sunt, aurium sensum molestè feriunt, animum offendunt, uim orationis interturbant, nec quenquam diu retinere possunt, nisi fortè* Midas *illos, & asinos ad lyrã, qui se quærere sentẽtias, uerba modulata repudiare gloriantur.* Ingenia *liberaliter instituta, quæ naturæ bona non corrupta, sed aucta uoluerunt, specie orationis & decore capiuntur, modulandi iucunditate recreantur, & illã qua sermones hominum, qua libri commendantur, qua suauis est eloquentia, non aspernantur uoluptatem.* In *compositione uerborum, ut in muro lapidum, decor est, & pulchritudo, qua non aliter oblectantur aures, atque figuris optimis oculi.* Placet *elegantia uerborum bene digestorum, sicut partium corporis inter se competentium.* Cumq; *perinde atque flumen alueo prono, compositè fluit oratio,*

tio, demulcet audiẽtem, & sine ullo tædio quasi iucundo nauigio per sentẽtiarum fluuium perducit ad finẽ. Apta= *ueris pedes eius, aptè decenterq; sicuti bellator equus in curriculo feretur.* Composueris *numeros, ut certator in palæstra, sic pulchrè fortiterq; pugnabit.* Modulatus *fue= ris ambitus & conclusiones, symphoniacorum modos omni suauitate superabit.* Quis *(inquit Cicero) cantus, moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri po= test? Quod carmen artificiosa uerborum conclusione a= ptius? Quis actor in imitanda, quàm orator in suscipien= da ueritate iucundior? Quòd siquis adeò seuerus & im= manis est, ut nulla uoluptate capiatur, poterit'ne conte= mnere dicendi perspicuitatẽ? Nihili faciet uires & impe= tus orationis?* Oratio *quanto compositior, tanto perspi= cua magis atque dilucida.* Nam *quemadmodum sensum confundit indigesta uerborum perturbatio, quod hyper= baton uocatur, ita claritatem fert ordine composita col= locatio.* Cur Cicero *tam facilis intellectu uidetur, etiam quando sublimis est? Scit nimirum quo quodq; loco uer= bum statuendum sit. Cuique suum assignat ordinem. Cur pleræque indoctissimorum sententiæ non capiuntur ani= mo?* Omnis *eorum dictio contorta est. Si igitur summa uirtus orationis est claritas, & ea uehementer colloca= tione splẽdescit, ad summas orandi uirtutes accedat pro= ximè collocatio, necesse est. Eadẽ uires addit orationi.* Vt *enim amẽtis hasta, & neruis sagitta, sic cõpositione sen= tentia concitatur.* Quòd *autẽ sunt uaria dicendi genera, nunc celeritate dicendi rapiuntur animi, nunc tarditate torpescunt, nunc grauitate componuntur, nunc leuitate uanescũt, aut læti sunt, aut tristes, aut quieti, pro oratio= nis habitu, formaq; dicendi.* Itaque *damnandi sunt qui*

horridum

horridum & incultum sermonem, quàm cultũ nitidumq́; magis uirilem esse contẽdunt. Ex quibus alij de industria nolunt id quod non pessime (si uolunt) facere possunt: alij neque possunt, neque uolunt. Non posse se negant, nolle gloriantur. Iudicio falluntur illi, hi laborant ignorantia. Neutri mea sententia probandi, qui pulcherrimam eloquentiæ uirtutem in sermone Romano aut negligunt aut uituperant, quam in communi lingua, & in sermone populari tantopere concupiscunt. Si pulchrum laudabileq́; est cõponere linguam Gallicam, aliam'ue quæ non ita uerborum mutatione gaudet, cur turpe & fœdum est Latinã tanto meliorem, quanto communiorem, in ordinem aptũ digerere, qui sine transpositione uocũ nullam penitus habet uenustatem? Quærenda suauitas oratori. Neque enim refert (inquit Cicero) uidere quid dicendum sit, nisi id queas solutè & suauiter dicere. In artificiosa constructione non modò iucunditas, perspicuitas, & uis maior est, quæ omnia per se maxima sunt, sed etiam stupor & admiratio, quæ dicentem nõ hominẽ uideri, sed deum quẽdam inter homines efficit. de quo Cicero tertio libro de Oratore, Nemo, inquit, unquam est oratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident: neq́; eum oratorem tantummodo, sed hominem nõ putãt. Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quẽ deum (ut ita dicam) inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundãter, qui illuminatè & rebus & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerũ uersumq́; conficiunt, id est quod dico ornatè, qui idem

ita mo-

ita moderantur, ut rerum, ut personarũ dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudis, quod ego aptum & cõgruens nominem. Qui *ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse* Antonius, *& ijs hoc nomẽ dixit eloquentiæ solis esse tribuendum.* Eam *uult instrui collocationẽ, quæ quasi quendam numerũ uersumq; cõficiat.* Non *amat scopas dissolutas, et inordinatũ dicẽdi genus, quod ut arte, sic et omni decore caret.* Artem *semper comitatur decor.* Ars *inuenit in arboribus quincũcem, in uitibus limites, et paria interualla, in oleribus areas, in urbibus insularũ descriptiones, in ædibus cellas, et instrumẽta seposita, in ciuibus ordines, in exercitibus instructiones, in disciplinis generũ formarumq; seriẽ, in poëmate contextũ, in rebus oratoris dispositionẽ, in uerbis collocationem, quæ speciosa ueluti quadratũ corpus, & robusta sicut acies esset: quã qui despicit, quodãmodo ordines cœlorũ, siderũ, erronũ, elemẽtorũ, corporum, & artificialium omnium quæ naturã proximè imitantur, temere & stultè despicit.* Vbi *sunt tot philosophorum libri, quorum nullus non sententiosus erat?* Vbi *tot opera poëtarum generis heroici?* Vbi *tam multa cæterorum?* Vbi *annales & historiæ?* Vbi *tot disertorum orationes?* Vbi *infinitæ doctorũ conscriptiones?* Vbi *sexcenta proximis seculis magno sudore conscripta, editaq; uolumina?* Vbi *prudentium quidem, sed incultè loquentium, id est infantiũ uigiliæ & labores?* Fuerũt, *inquies.* Cur *etiam nõ sunt?* Rogas? Non *placuit indigestũ chaos, non insulsæ ueterum glandes, non horridæ casæ, nõ indocta barbaries, non agrestia tegumẽta, nõ in montibus & syluis ferina uita, nõ quicquid arte expoliri, & in melius aptari formariq; posset.* Ornamus *prophanas ædes auro et argẽto: hortos, agros, prædia decoramus.* Imponimus *equis*

hon.

quis phaleras. Corpora nostra splẽdidè uestimus, mensas magnificè apparamus. Theatra ad uoluptatem construimus, sacras ædes uasis aureis, gẽmis, stragula ueste, signis, tabulis, & id genus ornamentis facimus augustiores: Cur sermonem, quo nihil homini melius datum est, excolere non licet? Quid Liuius adiecit antiquis annaliũ scriptoribus? Quid Vergilius poëtis? Quid Columella rei rusticæ autoribus? Quid æquales plurimi, quid recẽtiores noui pepererũt? Extersẽrunt illam ueterũ rubiginem, & res eorum nitore uerborum splendidas effecerunt. Quemadmodum uiro magnifica uestis, & ornata domus nonnullam affert dignitatem, ita quoque uerborum splendor & ordo quadam maiestate donat orationem. Si conditor ille rerum deus immortalis, non omnia uarietate & pulchritudine exornauit, illius exemplo contemnamus ornatum. Si rebus in omnibus coniunxit utilitati decorem, cur illum summum opificem, summæ ubiq; pulchritudinis effectorem ueremur imitari? Incidimus tamen in stultißimũ barbarorũ genus, qui laudant equi bouisq; speciem, qui probant hominis bonam formam, qui stupidi contemplantur ornamenta regum, qui tollunt ad cœlum splẽdidum conuiuium, qui lauta supellectile capiuntur, qui (ut breuiter finiam) nihil non pulchrũ magnificiunt, nisi quod circũdatum est orationi. Quid est causæ cur illud unũ probare non possunt? Quod habere debent & non habent, ne turpe sit quòd non habent, hoc iniuria uituperant. Alijs ingenium, alijs defuit labor. Stylus est magni laboris (quẽ pleriq; fugimus) sed optimus & præstantißimus dicendi effector ac magister. Vt quod res uelit, eloquare: ingenio, studio, arte, exercitatione, imitatione opus est. Hoc maximè docetur, (inquit Fabius) hoc nullus nisi arte assequi

potest, huc studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maximè orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alijs alia potiora. Sed si in tenui labore honesto non parua est gloria, in hoc certè omnium honestißimo debebit esse uel maxima. Hanc *quisquis adipisci uolet (omnes autem uelle debent) optimo statim præceptore, si licebit, utetur: alioqui natiuum illum ingenij candorem fœdißimo loquendi colore uitiabit, & aurium iudicium illiberali sono, & sermonum prauitate corrumpet.*

Qui fugiendi magistri. CAP. III.

Quum innumerabiles in omni gente magistri linguā pueritiæ informare uelint, paucißimi de rebus propriè, ornatè, compositè disserere possunt. Hæc tamen uirtus in grammatico si non est, officium explere suum non potest. Id Quintilianus de re grammaticorum loquens affirmat, his uerbis, Eloquentia quoque non mediocri est opus, ut de unaquaque earum quas demonstrauimus rerum, doceat propriè & copiosè. Nunc irrumpunt αὐτοδίδακτοι, *genus hominum temerarium, confidens, & audax. Nullam uel mediocriter sciunt, & omnē profitentur artem. Omnia peruadunt, omnia suis prælegunt. Omnia inculcant. Omnia dictant. Omnia contaminant. Prima rudimēta, syntaxim uerborum, Officia, Paradoxa, libros de Inuentione, de Senectute, Quæstiones Tusculanas, poētas, historicos, oratores, philosophos, uno eodēq; die sine modo, sine lege, sine ratione, obtrudunt infantiæ balbutienti, & circa elementa prima hæsitanti. Vt omittam cætera, nullum habent uerborum delectum, nullam artificiosam collocationem, nullū certum dicendi genus.*

Omnia

Omnia locis omnibus promiscuè & confusè, non sine sui iactatione, garriunt: nec tam humana uoce loqui, quàm inter cornices ineptè cornicari uidentur. Volubilis illa garrulitas, & incondita linguæ profusio, per mille species rerum non aliter quàm somniantis animus momento rapitur: non insistit, non imprimit uestigium, non habet quod certò loquatur, etiam si nihil non uult loqui. Quòd si quando loquacitati finem imposuit, nec ipse qui talia profudit, nec audientium quisquam scire potest quidnam sibi uelit. Virtus est orationis (si dijs placet) nulla in re commorari, huc & illuc dissilire, omnia commiscere: sic agere, ut tuam nemo capiat mentem: onerare auditorem putidis uerbis, & inamœna locutione, & contorto genere dicendi aures animumq; contundere. Quid hinc iudicij referet auditor? quid disciplinæ liberalioris? quid sententiarum? quid uerborum? quid puri rectiq; sermonis? quid potissimum sequetur? Pendebit ab ore, non dico loquentis, sed insanientis. Alieno se iudicio committet, atq; in diuersa rapietur, uti puluis qui uenti procella corripitur: & ut os nutricis infans, sic ille magistri linguam exprimere conabitur. Materia scribendi proposita, præceptorem imitatus euagabitur. uerba noua cum obsoletis, grãdia cum paruis, dura cum mollibus, Latina cum barbaris miscens, nullum eorum aptè & ordine collocabit. Laudabit hæc ignarus ueri magister. exprimet illum tandẽ discipulus infelix, & ex officina mala prodibit haud bonus. Et quoniam quæ praua sunt, hærent tenacius, nũquam poterit elui impura fœdaq; linguæ proluuies. Nã

> *Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem*
> *Testa diu.*

Et uera nimis est Quintiliani sẽtẽtia, Frãgas citius quàm

 corrigas

corrigas quæ in prauum indurauerunt. Quàm multos flectere uolui? quàm multos aliter instituere? quã uani fuere mei labores? Ingenij uis illa naturalis penè mortua, nõ ita restitui poterat, ut aliquid rectũ & æquale & naturæ simile gignerent. Arte quadam, ut uerius dicam, nebula fumoq; nitebantur, & quasi per aërem uagi, & multa quærẽtes, nihil omnino reperiebant nisi inane quiddã, à naturæ firmitate nimis alienũ. Absit igitur hæc pestis ab eo qui suas aures modulatione erudire, uerborũ discrimina discernere, suo quæque ordine collocare uelit. Absit hoc monstrũ horrendũ, informe, ingens, cui lumen ademptum. Sed permulti sunt id genus Cyclopes. cõtrà pauci reperiuntur qui encyclopædiam absoluerunt. Est aliud hominum genus minus arrogans ac insolens, æquè tamen incultum & indoctum. Ex autoribus, qui potissimum legendi sint quoniam iudicare non poßunt, & conscij uirium suarum, principes linguæ Latinæ interpretãdi causa aggredi non audent, optima quæque tanquã sacra Cereris diu nõ ineunt. Vilia quædã poëmata, & insulsos dialogos, & leues epistolas, & apologos, & fabulas inutiles, & leuiculos autores, quos impropria paraphrasi grauiter onerent, legunt. Singulis uerbis, nunc singula, nunc bina, nũc terna quaternáue reddunt: & spinosa uerborũ copia locos omneis & paginas implent: tumq; præclarè doctoris officiũ obire se putant, quum terq; quaterq; repetendo cantitant, Est id est existit. Què pro &. Quoq;, id est etiam. At, id est sed. Enim pro quia. Docemus, hoc est instruimus, ostendimus, monstramus. Scribo, id est, describo, compono. Phagi, illius arboris. Hibisco, illa herba. Cãtharus, illud uas. Sagitta, id est pharetra. Carbasus, indusium delicatum. Timet, hoc est metuit, pauet, horrescit, formidat,

formidat, ueretur. Praeclara sanè uerborum copia, pulchra loquēdi proprietas, bellum pueritiae formandae principiū. Quid agis? Soli demēs lumen infers, tenebras non aufers: Dilucidi & obscuri nullum statuis discrimen. Verborum proprietatem & suauitatē, qua nihil in oratione gratius est, sic abijcis, ut si aliena summoueas, tua non intelligantur, & incredibiliter exhorrescant. Quid? Mirabere istorum stultitiā. Ne sit obscurior illa (quam diximus) interpretatio ridicula, puerū iubent adscribere putidam quandam paraphrasim, quam sententiam uocant, & eam diligenter ediscere. Hinc accidit in autoribus primae dignitatis (quos isti aliquādo tandem suscipiūt) ut ea uerba quae maximè cuiusq; rei propria, quaeq; sunt ornatißima atq; optima puer relinquat, minus idoneis uti cōsuescat. Quae, malum, est haec insania? ut contortam barbariem, quàm rectam loquendi rationem memoriae tradi, in imitationem usumq; trahi malis? In ediscendis optimi cuiusque scriptis, audita modorum suauitate formaret aures, uerbis abundaret uel optimis, & tandem animi impetu ferente, eadem propè contexendi ratione uteretur. Nunc tecum derudere miser assuescit. Totus scatet malis uerbis. Praepostera compositione deprauat orationem. Quod autem materiae genus proponis ad scribendum? quae tibi exercendi ratio est? Ponis aliquid ociosum, neque inuentione acutum, neq; sententijs utile, neq; partibus inter se cohaerentibus elegans & consentaneum. Ex colluuie glossematum tuorum, & annotationū sterquilinio, spurca quaedam uerba diligenter eximunt pueri, quibus non rē praescriptam, sed aliud nescio quid finitimum complectuntur. Haec male consuta proferunt. Admoues aurem, tua agnoscis, egregios imitatores exosculàris. Nam parenti simia pulcher

Vel

pulcherrima est. Si quis est aut barbarismus, aut solœcismus occultior, aut uox horridior, aut uitium in consecutione, aut perturbatus ordo, nõ animaduertis, propterea quòd audis aptum tuis auribus, quamuis inemendatum, durum, & inamabile dicendi genus. Sed dimittamus istos, ne forte lacessiti grauiter excandescant. Cauendum est enim ne quam ferant opem Guido Iuuenalis, aut alius eodẽ modo facilis ac obuius interpres. Hoc præsidio freti se parant ad certamen, & de imperio summaq; rerũ contendũt. Quid alios referam multos, qui stimulant iuuencos, terram non arant?

πολλοὶ βουκένται, παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες.

Alij totum diem uociferantur in ludo. Iuuentutem obruunt multitudine uerborum impurißimorum, nec illam disputationibus agitant, nec exercitationibus roborant, nec excitant languentem, nec petulantem coërcent imperio, & magisterij dignitate. Alunt improbum quoddam hominum genus, quod ignorans suas uires, omnia se posse credit, omnia præ se contemnit ac despicit. Vt tyro ferox ueteranos aspernatus, multa & egregia de se pollicetur: collata manu, & impreßione facta, stare loco nescit, cedit, fugæ se mandat, & tum demum imbecillitatis suæ certior factus, non reuertitur in prælium: sic & isti animorum pleni, eruditos & exercitatos fastidiunt. nihil sibi non arrogant insolentes. ubi in certamen literarum pugnamq; uentum est, haud magno momento superati deserunt, & detestati literas & magistrũ, & doctis omnibus infensi, ad aliud uitæ genus confugiunt. Sunt qui sedulò materias à suis exigunt hora præstituta. Redditas perlegunt ipsi: sed quoniã arbitrãtur hoc unum suum munus esse, expurgare uitiũ barbarismi atq; solœcismi, non progrediuntur

grediuntur ultrà. Puerum non admonēt eorum quæ durè & horridè, quæ insitatè, quæ contortè, quæ obscurè, quæ exiliter, quæ affectatè tumideq; dicta sunt. Pro sermone Latino & emēdato uasta & agresti lingua abutūtur, nec inter Latinos iure numerari, nec inter doctos haberi, nec munera præceptoris obire possunt. Iam quotus quisque nouit uersum arte modulari? aut orationē uerbis & proprijs et usitatis atq; cōpositis exprimere? Expectamus aquam è pumice? Quî rudes illi docebūt cæteros id quod ipsi non modò non facere, sed ne intelligere quidem possunt? Quonam pacto iusti erunt existimatores eorum quæ candida atra'ne sint, cæci: bona an mala, improbi: culta an inculta, impoliti non uident? Qua formabūt arte iuuentutem? Quibus ornamentis excolent? Ex eiusmodi officina mirum ni prodeat incultus informisq; discipulus. Hic (inquiunt) præstantior est puer, multo plura scripsit. uictus ille, edidit enim pauciora. Huius omnia uerba trita sunt, illius inusitatiora, & eo nomine meliora. Habes hominum iudicium. Non scripti genere, sed quantitate: non proprietate, sed insolentia censent orationem. Multos alio quodam morbi genere uitiosos numerare possum, quorum contagionem fugere debet is qui studio componendi, & orationis collocatæ gloria ducitur. Multos ipse cognoui, qui omnē orationis elegantiam esse statuebant in adagijs, apophthegmatis, uerbis antiquatis, nouis quibusdam nitelis, & ridiculis ornamentis: ut si cōfectores stragulæ uestis pauca effingant in ea signa, uniuersum contextum negligāt: ut si olitor treis quatuor'ue stirpes herbarum specie lucidas, fructu inutiles colat, reliquas terræ partes incultas esse patiatur. Illos omneis fugiendos esse sciet qui hæc uerba Ciceronis audierit: Magni

 interest

intereſt quos quiſq; audiat cottidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodũ patres, pædagogi, matres etiã loquãtur. Legimus *epiſtolas* Corneliæ *matris* Gracchorum*.apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris.* Auditus *eſt nobis Læliæ* C.*filiæ ſermo.* Ergo *illam patris elegantia tinctã uidimus,& filias eius* Mutias *ambas, quarum ſermo mihi fuit notus: & neptes* Licinias*, quas nos quidem ambas, hanc uerò* Scipionis *etiam tu* Brute *credo aliquando audiſti loquentem.*

Qui fugiendi ſcriptores elegantiarum. CAP. IIII.

NOn *defuerũt & qui memoriæ literarum componendi leges, & collocandi præcepta mandarent.* In *illis principatum obtinuit* Auguſtinus *ille* Dathus*, & quidam* Petrus Niger*, ornamentis orationis (ut ſibi uidebatur) admodum candidus. Horum uenuſtatem nitorem'que poſteriores uehementer admirati, ſcripſerunt alij progymnaſmata, alij enchiridia, alij loquendi formulas, alij inelegantes elegantias, alij quaſdam ſuas obſeruationes, quas tum teneræ ætati, tum mediocriter eruditis perutiles eſſe rebantur.* Finis *erat eiuſmodi ſcriptionum, ut qui uenuſtus & elegans ueluti gratijs afflatus eſſe uellet, hæc uerba, nullus, nemo, nihil, nunquam, nuſquam, neutiquam, nequaquam, in clauſula collocaret: ut uerbo ſæpius quàm nomine aut participio clauderet orationem: ut geminaret copulandi coniunctionẽ: ut in exitu uoce trium quatuor'ue ſyllabarum ſuſtineret ambitum: ut obliquum caſum ſtatueret initio, ut pronominibus, qui, quæ, quod, ea quæ natura præponi debeant, arte poſtponeret: ut in eius ordine rei nomen duarum ſyllabarum*

antecederet, adiectio sequeretur, si modò totidem pluribus'ue constaret syllabis: ut, pater meus, frater optimus. Deniq; ut si idem uel epistolam uel orationem scribere & exornare uellet, insignibus formulis quasi aureis emblematis uteretur. Adijciebant pauca uerba raræ cuiusdã pulchritudinis, quibus tanquam gemmis distinguerent et illustrarent opus. In hisce rebus, & paucis generis eiusdẽ, omnem omnium oratorum elegantiam positam esse existimabant. Quo quid ineptius, magisq; ridiculum esse potest? In oratione nulla uerbo propria sedes est, nullus certus & immutabilis locus, nullus unquam fuit sic destinatus ordo, ut eius mutatio deformis & inelegans esset. Loca uerborum communia sunt: nec in extrema clausula magis quàm in principio, nec initio potius quàm in oratione media ponuntur. Neminem unquam uidi pulchriorem, compositè dixeris. Pulchriorem uidi unquam neminem, incompositè. Inter oratores neminem summum perfectumq; reperies, rectè dicitur. Inter oratores summum perfectumq; reperies neminem, prauè & affectatè. Vbi igitur aptè collocaueris hoc uerbi neminem? Semper'ne in extrema sententia? nequaquam. Cur ita? non id ubique patietur ratio componendi. quamobrem? Obseruantur in clausula, id est in oratiõe postrema, duo tres'ue pedes, qui compositè & decenter incedant, & suauiter cadant in aurem. Si dactylus hic, neminem, in conclusione ponatur, nisi pes unus & alter molliter antecedat, offendet aurem, & illius eum loci quodammodo pœnitebit. Quum dico, Ferendum grauiter in hominibus sapientem inueniri neminem, non læduntur aures, quia coagmentatio cohæret, & sine uersu molliter ad finẽ currũt pedes. Quum dico, Prendere auidè cupiunt neminem, nulla uoluptate sensus

b 5 oblecta

oblectatur, propterea quòd sic exiliunt & attolluntur anapæsti, ut non inclinētur ad dactyli positionem. Ad hoc compositio iuncturaq; hiat, & asperè duo postrema uerba concurrunt. Mutandus est igitur ordo uerborum, & auribus eruditis instruendi ratio cōmittenda. Quid si reiecta in extremū particula quæ primas habere cupiebat, transuorsum trudentur omnia? ut, Mihi placui minus nunquā. Rectius'ne Crassus istuc, Nunquam mihi minus placui? Quemadmodum in extructione murorum uident oculi quo loco quodq; saxum rude melius aptetur, sic & in oratione digerenda iudicant aures qui cuique uerborum sit aßignandus ordo. Quid igitur opus est quasi de certo loco præcipere? Quid incerta pro certis habentur? Pro significatione, figura, coagmentatione, numero, loca singulis aßignantur. Nec si uerbum propriè dictum sæpe claudit eam quam perficit orationem, idcirco dixero, Patrem amaui. reclamat enim aurium iudicium. Amaui patrem, uel natura monente dicendum esse iudicabo. Qui uerba de loco in locum transfert ornandi gratia, nō enumerat eorum syllabas, ut inde sciat utrum anteponēdum sit, epitheton'ne, an rei nomen, sed iunctura & interuallo pedum, loca metitur: prima media ultima quò inter se consentiant, attemperat. Iam quid iuuabunt locutiones ex enchiridio, si imparibus assuentur? Vt erit æquabilis, suiq; similis oratio, si duæ tres'ue ab optimo scriptore sententiæ longè cæteris emineant, & quàm sint humiles reliquæ, sua amplitudine demonstrent? Cur à casu obliquo pulchrius quàm à recto ducimus initium? Quis unquam ueterum tulit has leges? Multa de rhetorica tradidit Aristoteles, multa Theodectes, multa Theophrastus, Hermagoras haud pauca, plurima Cicero, nō pauciora multo Quin

to Quintilianus:quid? horum nemo uidit quod Dathus? quod Niger?quod Progymnastes? quod formularij, & eiusmodi inuestigatores elegantiarum? Nesciebāt credo, & tam suaues delicias nunquam gustauerant. Cur isti igitur admirantur eorum dicta? cur habent pro lege formulasq́; loquendi, quicquid notatum scriptumq́; reliquerunt? Quo pacto ex illis eruunt exempla, quibus sua præcepta confirmare conantur? Sciebant, inquiunt, sed tam parua scribere grauabātur. Ita'ne uero? Diligēter omnia persequebantur oratoris ornamenta, & uobis tam suaues tamq́; molles orandi uoluptates præteribant? Non ita est. Nullum eorum qui libellos istos ediderunt, artes oratorias aut intellexisse, aut saltem legisse contendo. Si fortè legissent, nunquam certè quidem commisissent, ut hoc nouum & insolens & inauditum legum genus conderent. At præclarè nonnulla scripserunt. Quis negare potest? Nullus est tam malus liber, in quo non sit aliquid boni: sed magno constitit quicquid illud fuit. Innumerabiles tum pueros, tum uiros bene collocandæ dictionis percupidos, nomine facilitatis & nitoris illuserunt. Paßim legebantur, uulgò circumferebantur, in scribendis epistolis & conficiendis orationibus leges eorum haud aliter obseruabantur, quàm mysteria, atq; cæremoniæ deorū. Alebant inanem spem: unam aut alteram ad ornandum particulam, non integram uestem induebant: tandem suos cultores partim nudos, partim ridiculè uestitos ad hominum doctorum ludibria mittebant. Quum uita celeri cursu fugiat, & studiorum tempus admodum breue sit, in tanta librorum optimorum copia cur malumus in peßimis quibusdam quàm in optimis bonas horas collocare? Quæramus alios dicēdi magistros, qui planè sciant qua ratione

pro

pro tempore, loco, & personis, acies uerborum sit instruenda. Ne de pauca supellectile, sed de uniuersa dispositione uerborum dimicemus. Quæ maiores agit prædas, illa iucundior est uictoria.

Qui magistri, quiq; scriptores deligendi. CAP. V.

QVos ludi magistros, & quæ præcepta uitaret homo studiosus elocutionis, breuiter attigimus. Nũc quem potißimum doctorem & dicẽdi magistrum sequatur, ut quò maximè uelit, eò breui compendio uiarũ perueniat, si placet, explicemus. Non erit alienum ab instituto, quærere ducem, sine quo ad propositum finem rectà uenire non poßit. Non agam de uirtute præceptoris, quæ in primis est à discentibus expetenda, propterea quòd pueri ut eius artes, sic & mores, & malos quàm bonos sæpius imitantur. Nihil dicam de cognitione & scientia rerum maximarum, quam si non habet, docet alios indoctus, &, quod dementis est, uerba sine re profundit. Quàm seueram debeat habere disciplinam, quàm sanctam, quàm uirilem, quàm aßiduam, non est hic disputandi locus. Hoc ad rem pertinet, quo sit ingenio, quaq; natura præditus. Nam quemadmodum poëtæ, sic (mea sententia) quodammodo nascuntur oratores. Nec enim poëtæ, si naturæ parentis igniculi desint, alta & ardua excogitare, delectum uerborum habere, numeros aptare queant. Nec oratores aduersante Genio mira quædam inuenire, propriè, copiosè, uenustè, floridè disserere poßint. Est in oratione, sicut in uersu, numerus, & obscura modulatio, quam teretes & rotundæ sentiunt aures. Quædam uerba sic amica sunt, & penè germana, ut

na,ut inter se concordia summa copulentur, quædam(ut ita dicam) inimica atque dissona: quæ si coniunxeris, perpetuò rixabuntur, & asperè ferient illam sentiēdi facultatem. Quis hac de re iudicabit? Auris. An omnis? Haud quaquam uerò. Quæ sic, & quæ non? Sensus ille, sicut omnia, adiuuatur arte & exercitatione. Fateor, Alioquin ista non traderem: sed nisi uis illa naturalis, acuta, sagax, acris habilisq; sit, nisi sonorum differentias & modorum sponte sua dijudicet, nisi in ambitu, & partibus illius, temperata, curta, redundantia, in uerbis aut singulis aut compositis lenia, aspera, mollia, dura sentiat: ars & usus, res duæ maximæ, non efficient ut instructa uenustaq; sit oratio. Noui plurimos studio & amore literarum eximio, qui cognitis atque perspectis rhetoricæ præceptis summa cum diligentia multa scripserunt, nec secus ac poëtæ solent, in collocanda dictione, & quærenda uenustate diu multumq; laborarunt: sed enim conatus infelices fuerunt, & malè propitiæ Musæ. Non suberat uera uis & indoles, non fluebat illa uena atque natiua fœcunditas, nec sensum natura duriorem mouebat aspera sonorum concursio. Itaque succumbebat ars & animus silente consilio naturæ, nec ullum percipiebat dignum suo labore fructum. Sic erat, ut colendi peritus agricola, qui sterile solum omni arte & industria subigit, eoq; conijcit semen: hinc fortè nascetur aliquid quod tandem metat: sed raræ & graciles aristæ fallunt hominum boumq; sudores. Non omnis fert omnia tellus, inquit poëta. Nec ars sola potest, quod ipsa concurrente natura. Quid? quòd sub uno eodemq; præceptore uideas pueros eadem informari disciplina, & intendi pari diligentia, qui tamen in oratione exædificanda non sunt

inter

inter se pares? Quid est caussæ? quid? Illorum paria non sunt ingenia. Quum sit una rhetorica, totidem ferè sunt genera dicendi, quot oratores: nec unquam duo per omnia consimiles reperti. Hanc formarum uarietatem non aliter in ordine, quàm in hominum ore natura fecit. Quòd si quis aliò quàm quo natus est, tendit, Gigantum more naturæ deoq; repugnabit, & suæ stultitiæ tandem precium feret. Labor improbus res arduas expugnat, sed funditus euellere naturæ fundamenta non potest. Verum est illud Horatianum,

Naturam expellas furca: tamen usque recurret.

Sint igitur eloquendi magistro celeres animi motus, & insita prudentia. Insit ubertas, & quædam musica uis ingenij: & innatus uenustatis amor alliciat animū eius ad uerborum suauitatem, ut numerosæ constructionis ordinem persequatur. Sic expetat ornandæ dictionis artem, ut tamen à naturali & illaborato fluxu longè ne recedat. Nam tantò deterior erit, quātò longius à natura ducetur oratio. Non excidit mihi quod autore Quintiliano dixeram, elocutionem omnem arte consistere. Natura sine arte in inueniendo & collocando multum sanè potest, in eloquendo nihil omnino. Sed ars sine natura in his omnibus debilis est. Cui natura modulationis huius indidit amorem, uersatus sit in optimis tum proprietatis tum collocationis autoribus. Teneat quæ de singulis uerbis, de compositis, de coagmentatione, de concinnitate, de numero, de compositione Cicero præcepit. Horum omnium uim rationesq; notas habeat. Ne quid ignoret quod Quintilianus de natura uerborum simplicium, de ornatu, de compositione scripsit. Ab his enim duobus uiris penè res omnis est absoluta, ut hic Græcis autoribus

nihil egeamus. Nec opus erat his præceptionibus nostris, nisi agere pingui Minerua, & rem obscuram exemplis illustrare uoluissemus. Et quoniam aures hic plurimum possunt, erudierit sensum, primum in carminibus poëtarum, Terentij & Vergilij maximè, altero nemo Latinorum purior uenustiorq;, altero nemo compositior, deinde in oratione nõ minus propria & Latina, quàm instructa atque modulata, qualis est Cæsaris atque Ciceronis. Est in Cæsare summa proprietas, compositio tenuis quidem, sed perquam suauis. In Cicerone cum proprietate omne eloquendi genus, omnisq; figura dicendi. Hos quatuor, si non ad omnem & inuentionem & elocutionem, tamen ad id quod uolumus, satis esse dicimus. Quanquam non repudiandus est educator, qui uarias, si modò sanas, dapes apponit: non tamen maiorem quærimus uerborum puritatem, neq; flagitamus delectum exquisitiorem, neque extructiorem petimus collocationem. Horum scripta cantitauerit magister, & crebra pronunciatione quodãmodo limauerit suas aures. Hæc proponat pueris ediscẽda. Hæc clara uoce ac uirili prælegat, interpretetur, quid uirtutis habeant, sedulò demonstret. Quod si facere non poßit, eum satis idoneum nõ habebo. Nec diu uirtus aut uitium latebit. Animaduertentẽ difficile non est iudicare (si modò propius inspicitur) qui ualeat ingenio professor, qui phrasim redoleat elegantem, qui sermonem habeat purum, dispositum, & ornatum, qui uitet illud opimum & adipale dictiõis genus, in quo ridẽtur Asiani: qui nec hæsitet turpiter, nec intersistat, nec lãguescat, nec mutila iactet, nec concise, impropriè, barbarè loquatur. Est una de summis eius uirtutibus, sermo expeditus, uenustus, & incorruptus. Aßiduè cadit in aurem pueri, sensumq; dulci

uoluptate

uoluptate demulcet. Hinc fit, ut non modò libentius audiat eloquentem, sed etiam ut sic castiget & informet aures, ut horridam & incultam perferre linguam postea nō poßit. Nolo hominem dissolutum, qui subinde pueritiæ uerba faciēs, propria impꝓpria, pura impura, Latina Gallica, grandia parua, composita incomposita commisceat. Volo uirum qui excitet animū, atq; ratione moderetur: ut quæ cogitauerit, uerbis lectis, & subita facultate digestis exprimat. Animi celeritas admirabilis, si curā adhibebit ac diligētiā, in multa se munera partietur, & optima inueniet, & inuenta disponet, & eodem propè tempore collocata uestiet honore uerborum. Volo qui rationem mentis urgeat: cui sit studium & eximius ardor literarū: qui artium liberalium maiestatem ueritus, non omnia ad quæstum & auaritiam, more multorū, sed ad bene dicēdi laudem, & ad ueræ gloriæ fructum referat. qui pertulerit illum scribendi laborem: quem si non hauserit pueritiæ formator, quî de scriptis alienis rectum iudicium feret? Quis omnium de uersu uerè iudicare potest? Poëta. Quis autem de oratione? Orator. Quis est aut orator aut poëta, aut saltem finitimus illis? Qui carmina permulta diligenter condidit, multas epistolas & orationes arte confecit. Exercitatus ille præceptor, & styli minimè rudis, facili negocio scripta discentis emendabit, improba & ociosa expunget, proba & grauia ponet, pro insuauibus dulcia, pro fortuitis lecta, pro confusis composita promptè suggeret. Si quid alumnus inemendatum aut durum locutus erit, expeditè corriget, & molliet immutato genere loquendi: cuius limam solicitè metuens discipulus, uigilabit, & intendet animum, ne quid proferat nimis squalidum & impolitum: qui haud dubiè securus esset,

si arti

si artificem imperitũ scriptis æquaret, aut uinceret. Meus *hic disciplinæ princeps, pauca, sed præclara dicat.* Com*moretur in locis difficilioribus, ne quantum, sed quàm bene ferat, curet. Cõmissa auditoris fidei, repetat aßiduè: materiam scribendi sentẽtiosam, rectoq́; quasi filo ductam, & primis adumbratam lineis proponat, propositã die statuto exigat, ne cessatores efficiantur, quorum periculo inutiles transmittuntur horæ.* Omnia *uitia ne uellicet, sed tantum notabilia, quoniam scriptor tam sæpe reprehẽsus, animum despõdet, & infaustum execratur laborem.* Ista *nequaquã scribo professoribus artium humanarũ, quos docere iam, non doceri par est, sed prouectis ultra prima rudimenta, qui uel* Romanæ *linguæ magistris doctioribus operã dare, uel alios eandem linguam docere uolunt.*

Vtri priores legendi, poëtæ, an oratores. CAP. VI.

QVi legi *maximè debeant, tum magistri, tum scriptores* Latini, *ut inde uerborũ delectus habeatur, & pulchrè concinneq́; extruatur oratio, paucis exposuimus. utri priores legendi, poëtæ, an oratores, breuiter explicemus.* Lectionem *poëtarum priorem ire oportere, maximæ causſæ rationesq́; confirmant.* Nam *carmẽ ornatius est atq; iucundius, ut res ad uoluptatem comparata.* Quòd *numerus eius certus, & eodem modo cõscriptus, artificioso & cõposito pede cũ uoluptate fertur, primùm oblectat aures mollioris ætatis, deĩde in animũ procliuius illabitur, inq́; diuturnũ tẽpus memoriæ se figit.* Itaq; *cecinit* Horat.

Os tenerum pueri balbumq́; poëta figurat.

Doctißimi *nimirum sunt boni poëtæ, & diuino quodam*

numinis afflatu concitati, immortale quiddam ac cœleste ſpirant, ſententiarum concinnitate mirabiles, lumine uerborum conſpicui, modulatione numerorum ſuauiſſimi. Optimos quoſq; *natura ſic ad carminum modos effinxit, ſic ad argutum genus orationis inclinauit, ut ſi cum ipſis arte certare uelis, neque dictione lectius quicquam, neque ſono temperatum magis, ueque compoſitione modulatius inuenire poßis.* Quid *enim putamus ingenium ſummum agitante deo ſuccenſum, multis magnis'que artibus eruditum, uſu multo peritum, alta atque longa cogitatione, crebra & ſeuera caſtigatione efficere potuiſſe?* Quicquid *eſt graue, ſonorum, rotundum, elegans, iucundum, dulce, ſuaue, gratum, uenuſtum, adſciuerunt in carmen, heroicum præſertim: Leue, exile, aſperum, deforme, triſte, amarum, inſuaue, inſulſum, repudiauerunt, niſi ſiquando fortè de induſtria duriorum rerum naturam ſono orationis imitari, quàm leniter & æquabiliter profluere maluerunt. Horum uerſus occinet puer, eos'que theſauro memoriæ committet, ornamentum poſtea ſermonibus & ſcriptis futurum. In his ſpacia & tempora ſyllabarum, quæ longæ, quæ breues, quæ'que ſunt ancipites, ſine magno labore diſcet, rem adeò neceſſariam, ut ſi deſit, neque numeros orationi inſerere, neque pedes intelligere, neque uerſum moliri, neq; uerba accentu uariare, aut benè proferre poßit.* Cognoſcet *illud poëticum* μέτρον, *& quid ab oratorum rhythmo differat, expendet.* Sciet *qui ſint in uerſu pedes, & eoſdem poëticos, eoſdem oratorios eſſe: nec re ipſa, ſed collocationis ordine differre perſpiciet.* Animaduertet *illud dicendi genus à ſermone & à lingua cottidiana diſtare.* Nimium *tritam loquendi uiam, lutum'que triuialium deſeret, ſublimius atque purius iter*

inibit

inibit. Formabit aurium iudicium. Eximio splendore uerborum illustrabit animum: & ornatu mirabili captus, eadem praecellere magnificentia uolet. Accendet animum, acuet animi iudicium, multa facilè comprehendet, multa paulatim trahet in usum, & hinc figuram dicendi colorabit. Ergo poëtarum interpretatio praeuertat orationem. Nam & grammaticorum officio, non rhetorum commissa est. Imbuatur hoc quasi liquore recens animus, ut semper in oratione iucundum illum retineat saporem, qui si uehementer haud tangit palatum, sentitur tamen quasi quoddam parcius condimentum. Miror his annis extitisse complures, qui poëtas abijcerent, uni rhetoricae nauarent operã, quasi eloquentia poëmate non egeret. Longè secus Ciceroni uisum est. Legendi, inquit, sunt poëtae. Nã etiam poëtae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maximè antea uidebantur & uersu, nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. & paulo pòst, Quorundam grandis & ornata uox est poëtarum. & in eodem loco, Inter eos simile est iudicium, electioq; uerborum. Sensit idem Theophrastus teste Quintiliano, cuius haec uerba sunt in decimo libro: Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poëtarum: multiq; eius iudicium sequuntur, neque immeritò. Nanque ab ijs & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur. Praecipuéque uelut attrita cotidiano actu forensi ingenia, optimè rerum talium blanditia reparantur. Ideóque in hac lectione Cicero requiescendum putat. Plura de poëtis addidissem, si de omnibus illorum bonis, quae innumerabilia sunt, agere uoluissem: quoniam modò de electione & extructione uerborum

rum mentionem facio, satis multa credo de carmine prælegendo locutus sum.

Sæpe diligenter & scribendũ. CAP. VII.

M*Aterias ad cogitandum scribendumq; subinde proponi oportere, & sententiosas atque consentaneas esse debere iam diximus.* Stylus *enim optimus est & præstantißimus dicendi effector & magister, inquit orator.* Idem, *Nulla res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio.* Operæprecium *est diligenter animaduertere quæ de scribendo* Craßus *apud* Ciceronem *disserit. Caput autem est, inquit, quod (ut uerè dicam) minimè facimus, est enim magni laboris (quem plerique fugimus) quamplurimum scribere. Stylus optimus & præstantißimus dicendi effector ac magister: neque iniuria. Nam si subitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facilè uincit, hanc ipsam profectò aßidua ac diligens scriptura superabit.* Omnes *enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re de qua scribimus, inquirentibus nobis, omni'que acie ingenij contemplantibus ostendunt se, & occurrunt; omnes'que sententiæ, uerba'que omnia, quæ sunt cuiusque generis, maximeq; illustria, sub acumen styli subeant & succedant necesse est, tum ipsa collocatio cõformatioq; uerborum perficitur, in scribendo, non poëtico, sed oratorio quodam numero & modo.* Hæc *sunt quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi diu multum'que scriptitarit, etiam si uehementißimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur.* Et *qui à scribendi consuetudine*

ad

ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subitò si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur: atque etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, quum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Hæc ille. *Si stylus est dicendi magister, si cætera exercitationum genera facilè uincit, si locos peragrat omnes, & ex illis sententias optimas excipit, si uerba maximè illustria deligit, & ita collocat & conformat, ut oratorium numerū efficiant, si consequitur admirationes, & dat impetum dicenti: sine dubitatione semper in manibus est habendus, ac omni cura, studio, diligentia exercendus.* Nunquam probaui remissum pigrum'que auditorum genus, quod multos annos in schola sedens professores subaudit, nihil unquam neque relegit, neque reponit. Aures habent quidem pigri, nec eas satis attentas. ore manuq;, in quibus duobus summus est literarum fructus, haud utuntur. Linguæ Romanæ studēt ut loqui possint: quando emendatè loquentur? Scribere Latinè uolunt epistolas, epigrammata, literas, orationes, libellos: quando scribendi facultatem adipiscentur? Quis optimus miles arma non tractauit? Quis idoneus gubernator non tenuit clauum? Quis architectus amußim & regulam nō apposuit? Quis arator industrius non coluit agrum? Quid audisse prodest, si quum docti loquuntur, tacendum tibi sit? si neque tuas cogitationes mandare literis, neq; cottidianæ linguæ committere audeas? siq; de tuis studijs non existimationis & gloriæ fructum, sed ignominiam dedecus'que percipias? Turpe quidem est atque dedecorosum, in studio literarum te longum tempus absumpsiße, sine frequenti uitio loqui scribere'ue non posse. Stylus uires ingenij experitur, uagos animi motus continet, mentis aciem exacuit,

acuit, eorum quæ legeris, quæ audieris, memoriam excitat, iudicium format, illustrat obscura præcepta, linguam expedit & manum, estq; studiorũ custos, cogitationum interpres, mandatorum nuncius, monumentum scientiarũ, dulcis in ocio negotioq; comes & monitor. Scribendum igitur quamplurimum: nec fugiendus est labor, qui sicut magnis in rebus est multus, ita quum uincit, non paruam consequitur laudem.

Rudímenta componendi. CAP. VIII.

PRincipio ne ponderi succumbat debilis & infirmus, perpauca scribantur. Quemadmodũ paulatim robur corporis, ita uires animi crescunt. Et ut molle corpus iniquo pondere grauatum, ad iustam magnitudinem peruenire non potest: sic animus immaturo onere pressus, ad altas cogitationes uix unquam postea erigitur. Libertatem sua pte natura cupit, & ægrè uim ac imperium patitur. Quo magis amanda sunt puero studia literarum, & ultro magna uoluntate capessenda, ne à doctoribus aut flagris aut minis urgeatur. Proponantur ergo materiæ frequentes potius quàm immodicæ. Artes enim haud aliter in animum instillantur, quàm liquores in angustiora uasa: & ut labor distributus in partes, agentem minus fatigat: sic etiam duæ tres'ue breuißimæ scriptiones minus animũ lassant, quàm si congerantur in unum laborem. Quod autem præscribitur, aptum consentaneumq; sit: eius membra cohæreant inter se, & recto quasi filo ductus omnis sententiarum dirigatur. Contortum illud rerum genus & confusum, non difficultatem modò parit imitanti, sed etiam turbat illum sensum communem, & natiuum iudicium, sine quo uana est

na est hæc omnis de scribendo præceptio. Etenim recta facilius quàm praua sequitur artium rudis & ignarus. Minus aberrat à naturæ prudentia, minus'que fatigatur hac uia tum recta, tum compendiosa, quàm si per anbages, & salebrosos regionum anfractus circunducatur. Adde quòd ad dirigendam mentis aciem, & informandum iudicium, incurua loquendi regula inutilis est. Detorquet in prauum quod procerum & habile natura procreauit. Naturam uerò ut ducem optimam sequi debemus. Quia caussæ antecedunt, sequuntur effectus, & negocijs gerendis suum tempus est ordine constitutum, seruemus hanc in dicendo collocationem, nisi ratio fortior aliò nos impulerit. Video quosdam sententias quas pueris aut Latinis uerbis efferendas, aut copiosius tractandas suggerunt, sic immiscere & interturbare, ut ne ipsi quidem quid sibi uelint omnino satis intelligant. Deest illis aut ingenium, aut diligentia, aut artis cognitio, aut duo ex illis, aut certè uniuersa. Hinc indigesta rerum sylua rudibus animis tractanda subijcitur, quam ego quidem ineptam & perniciosam esse existimo. Nolo sensus & continuationes uerborum longiores, quas & in narratione, & ubicunq; faciles esse uolumus, eò uitamus, quòd uocum multitudo, & numerosa partium congeries nonnullam parit obscuritatem. Quantò paucioribus uerbis sensum unum complectimur, tanto celerius illud animo concipimus. Itaque contracta & minuta primùm, deinde circunducta laudabo. Contracta & minuta dicimus ea quæ à similitudine partium corporis membra nominantur: circunducta autem, periodo comprehensa. Non erit arduum atque difficile, quum fuerit usu firmata scribendi ratio, quæ dißipata sunt atque diuulsa, colligere, & uno longiore ambitu cōcludere. Mol-

lius & pronius hoc erit inchoanti, Voluptas debilitat uires, inimica est uirtutibus, rationem mentis eludit, totum demum corrumpit hominem. hoc igitur monstrum fugere debemus. Membra quinque sunt hic parua ac minuta, qualia rudiores haud magno negocio formare poßint. Parua fingant initio, & antè simulacri particulas, quàm totũ opus conflare discant. Longius atque uolubilius excurrit periodus, quàm uel incisa, uel membra. Antè igitur breui curriculo firment articulos, quàm Herculano stadio se committant. Quum celeritas ab exercitatione fretur incitatius, sententiam eandem uno impetu percurrant, & concludant in orbem. Est enim quando longa comprehensione curta illa & quasi mutila sustinere debemus: tum multa redigimus in unum corpus, hoc modo, Quum uoluptas debilitet uires, & inimica sit uirtutibus, quumq; rationem mentis eludat, & demum totum corrumpat hominem, hoc lætale monstrum fugere debemus. Hanc continuationẽ si puer aut quiuis rudis initio moliatur, & medio cursu perturbatus hærebit, & oblitus unde profectus sit, &, quò tendat iter, trahetur in errorem. Metiatur potius interualla breuiora, ubi principium finem'que eodem penè obtutu facilè conspiciat. Ad hæc mẽbra singula singulis punctis interiectis, singulis'que literis gradiusculis distinguenda, ut exploranti tum magistro, tum discipulo clarius appareant, & notas legenti, ubi uocem ponat, sententiamq; perficiat, ostendant. Ignorantia puerilis sæpe minutißimis literis utitur, angustißima inter uersiculos spacia relinquit, uerba uerbis nullo interuallo sic alligat, ut singuli uersus singulas tantum uoces habere uideantur: nulla moræ respirationisq; signa figit: nullum ponit elementum maius: perpetuo contextu sine discrimine

mine ducit orationem. Qua de causa neque scriptor, neque arbiter scripta perspicere, neque hic aut ille spacijs exclusus iniquis adijcere quicquam, neq; à uersu uersum, neque à uerbis uerba separare potest. Hoc nimirum scribendi genus officit emendationi, mentis oculos hebetat, omnem'que miscet & obruit intelligentiam. Parua in re sæpe grande momentum. Quid enim minus operosum est, quàm pingere obtusiore calamo, & literas efficere grandes, ut oculis subijci, facilè cognosci, legi'que possint? Quid facilius est, quàm sulcos & ordines longe diducere, ut si fuerit opus, aliquid interseratur? Quid minoris est operæ, quàm principia ducere à litera magna, exitus autem interpuncta nota quasi termino finire: ut quo loco sistendum sit atque respirandum, nouerit & autor, & castigator? Quid? quòd distincta & expressa scriptura relegenti iucundior est? Nihil'ne est in isto commodi? Hac uoluptate capti sæpius antedicta recognoscimus, priora posterioribus aptamus, & ad nouum cursum impetum maiorem concitamus. Ne autem præscripta res sit inutilis & ociosa: quanquam apologos & fabulas quidam (quorum est Aphthonius) inter exercitationes enumerant. Nō omnes apologi, nec omnes fabulæ uanæ sunt. sæpe enim continent grauissimam aut ad bene dicendum, aut ad bene uiuendum sententiam, cuiusmodi scribentem deligere oportere existimo. Etenim quum omnis oratio constet rebus & uerbis, & res sint animi instar in corpore: insanit ille, qui uerba sine re, id est, orationem sine animo contexit. de quo Cicero præclarè, Cōpositè, inquit, et aptè sine sententijs dicere, insania est: sententiosè autē sine uerborū ordine & modo, infantia. In leuitate rerū quid meditator assequitur præter nugas, & inanem uerborū congeriem?

Non'ne satius est grauiora uersare, quæ semel oratiõe tractata, uix excidunt animo, & ad similia reperienda parãt mentem? Si optimis quibusque debemus assuescere (debemus autem) optima est oratio quæ grauitate sententiarum dignitatem, proprietate et ornatu uerborum pulchritudinem consecuta est. Tot sunt historiæ præclaræ, tot exempla rerum gestarum, tot decreta philosophorum, tot adagia, & argutè dicta, quæ Græci ἀποφθέγματα uocant, tot similitudines & cõparationes acutæ, tot sententiosa carmina poëtarum, tam multa nobis suppeditant hominũ sermones, tot tam'que uarias suggerunt res lectiones cotidianæ: nihil'ne graue ex tam multis excipere possumus, quod uerbis exprimamus, & uestiamus orationem? Id quidem sicuti facile est, ita honestum & utile, & ad excellentem disciplinam necessarium. Obtinuit autem consuetudo, aut potius abusus, ut tyrones literarum antè uerba de loco in locum traijcerent, et illum naturalem ordinẽ permiscerẽt, quàm cur & quomodo illud faciendũ esset intelligerent. Improba certè quidẽ et insana ratio cõponendi, quæ naturæ sermonem, etsi interdum durum & incultum, tamen facilem & rectum, & priscis illis scriptoribus amicum despicit: perplexum, implicatum, permixtum, contortum, spinosum, exhorrentem, prodigiosum antepomit. Via publica (ut opinor) semitam ignoranti tutior est. Certa sunt incertis præstantiora. Vox gestusq; naturalis decẽtior est, quàm flexus arte mala confusus, & dissonans. Nihil omnino tam ridiculum est, quàm quod anxiè & solicitè eam cuius est expers, imitatur artem. An uerò saltator ignorans numeros, palæstrites inscius cautionum & petitionum, gladiator imperitus armorũ, dux rudis ordinum ridetur ut artifex ἄτεχνος, & simius imitator: non

tor:non ridetur indoctus & ineptus uerborum compo-ſitor,qui quæ ſit ratio ordinis conſtruendi,neſcit,nihilo-minus more ſimiarum, ſine aure,ſine mente, ſine iudicio, ſine arte temperare uult orationem? Quum uerbum de ſuo loco tranſtuleris, ubi quæſo collocabis? Melius, in-quies, alibi ſonat. Quî ſcis? Aurium iudicio opus eſt,& arte, ut hoc quale ſit, certò iudicare poßis: nec quod o-ptimè ſonat, id ſemper optimum cenſetur. Poteſt illud εὔρυθμὸν, *& carmen,quod uitiū eſt orationis,efficere. Fieri poteſt ut aliquid tibi ſonorum iucundum'que ſit, alijs o-mnibus ſtridulum & odioſum. Cur de conglutinatione ſyllabarum, quæ iunctura dicitur, præcepta tradita ſunt? cur de pedibus, de numeris, de membris, de continuatio-nibus, de imitatione tam multa ſcripſerunt ueteres, ſi o-mnia ſuo loco ſtatuere noſti ſine præceptis & arte? Non eſt ita,ſed omnis elocutio arte conſtat,& uſu longo perfi-citur. Expectemus ergo tempus, utamur conſilio diſcr-torum, ne quid inconſultò & temere loco donemus. Nam ſubeunda ratio collocandi(inquit Fabius Quinti-lianus) uerſandi'que omni modo numeri: non ut quod-que ſe proferet uerbum, locum occupet. Sonantia exi-lia, grandia parua, uolubilia tarda, numeroſa diſſoluta, perfecta mutila,diſcernat neceſſe eſt, qui ſuum cuiq; uer-bo locum aßignat in oratione. Natura primùm ſponte naſcentes fructus, & tegumenta rudia, & antea natiua dedit, deinde ars mitiorem uictum, ſplendidiorem orna-tum, & illuſtriores domos fecit.Sua quædam rebus eſt infantia, quæ quanto meliores ſunt,tanto lentioribus au-gētur incremētis. Sunt et orationi ſua incunabula.quam-obrem alenda primùm eſt quaſi lacte naturæ parentis, donec lautiores apparatus arte ſibi inſtruere poßit. Quo*

tempore

tempore citra rhetoricas artes puer emendatè magis & Latinè, quàm ornatè loqui contendit, quumq; certam non habet rationem locorum quibus aptè uerba constituat, utatur ordine naturali: qui si pulcher est (ut frequenter accidit) ne ab artifice quidem est immutandus. Si quam interdum trahit secum deformitatem, tum securitate compensatur. Hoc tam seuerè tam'que religiosè teneri nolo, ut ne unam quidem particulam traducere audeat. Dandum aliquid naturæ, & institutioni primæ, quæ nonnulla fœliciter in alia sede, si non certißimo, tamen aliquo iudicio locat. Sed in plurimis seruetur hic ordo, quem summi oratores aliquando seruant: ut in his & in alijs multis Cicero: Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem. Sed quæstiones urgent Milonem. quæ sunt habitæ in atrio Libertatis. Interim paululum immutat: ut, Si quis Iudices fortè nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis uestræ, miretur profectò, quæ sit tanta atrocitas huiusce causæ, quòd diebus festis, ludis'que publicis, omnibus'que negotijs forensibus intermißis, unum hoc iudicium exerceatur. Quid quòd poëtæ studiosißimi componendi, sæpe à natura non recedunt?

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt.
Alba ligustra cadunt, uaccinia nigra leguntur.
Mens immota manet: lacrymæ uoluuntur inanes.
Regia Solis erat sublimibus alta columnis.

Non pœniteat me compositionis huius, Fortitudo est magnitudo quædam animi in rebus aduersis, quam qui habet, non metuit periculum, non expauescit mortem, non perhorrescit ludibria fortunæ. Hic si quicquam for-

te mi

te miſcebis, & à natura, & ab arte diſcedes. Natura *autem uocandi caſum, quoniam uim habet excitandi, primum ſtatuit:*

T*ityre coge pecus.*–

Q*uia aut nomine aut uocabulo ſignatur ea res de qua loquimur, ſine qua nullum in oratione fundamentum eſt, nominandi caſus uerbo anteponitur, illi uerbum ſubijcitur ad explendum animi ſenſum: ut,*

N*ox erat*–

Altera lux aderat–

N*ominibus & appellationibus epitheta, uerbis aduerbia, regentibus ſubiecta coniunguntur: ut in hac oratione:* Virtus *optima præceptoris, amare ſanctè diſcipulos, & continere bonos honore, malos ſeueritate disciplinæ.* In *his eſt ordo naturalis, de quo in præſentia mentionem facimus, & quem ab imperito ſcribendi tantiſper obſeruari uolumus, donec rationes & præcepta collocandi norit.* In *proferendis exemplis utrum natura præferatur, nomen'ne rei, an epitheton, non magnopere laboro.* Res *quidem accidentibus prior eſt, ſed oratio quæ expeditè fluere debet, ad hos ſcrupulos tam moleſtos deducenda non eſt.* Adhibenda *ſit diligentia: tamen hic magis offendit nimium, quàm parum.* Hoc *ſit mihi naturale, quod à ratione naturæ aut nihil aut parum diſcedit.* Sit *potius incorrupta* Latini *ſermonis integritas & cura.* Nunc *obiectionibus quorundam occurrendum mihi uidetur.* Q*uid? inquient, è lectionibus cottidianis nihil'ne transcribet imitator in rem ſuam?* Non *aſſumet cuiuſque pulcherrimæ locutionis elegantiam?* Ad *quid aliud optimi libri præleguntur?* Diximus *à poëtis ſumendum eſſe diſcendi principium.* Aliam *poëtis, aliam uerò oratoribus eloquendi*

quendi speciem, de qua Neoptolemus iste iudicare non potest, esse constat. Nihil hic agi temere uolumus. Quid fieri iubes? An'ne totos uersus, aut hemistichia pro oratione soluta haberi? An poëticum & inusitatum dicendi genus in usum trahi? Hoc quidem neque decet, neque salubre est, neque Rhetorum quisquam suasit genera permiscere, atque dediscenda magno labore conquirere. A poëtis igitur uerba propria & translata nonnulla sumat. Loquendi formulas in tempus aliud omittat: ut infans quum pendet ab ore nutricis, non imitatur orationem primorum ciuitatis & regum, etiam si loquentes sæpissime audit. Ita ab ore præceptoris pendeat alumnus, sermonem eius exprimere nitatur, ad sublimitatem poëtarum ne teneras manus extendat. Non enim semel poëtæ leguntur. Non omnes eorum uirtutes simul capessuntur. Alijs rebus & suum tempus erit, quum paulatim adoleuerit disciplina. Interea audiat à magistris poëtas interpretantibus quæ cuiusq; uerbi natura sit: multum proprijs utatur, alienis & figuratis parcè & uerecundè. Sentis'ne permultos in oratione sonare quiddam poëticum, grandiloquum, & abhorrens à ratione dicendi? Tardiùs se contulerunt ad oratores: poëtas aliter quàm bonum fuit, imitati sunt. Fabulæ Terentianæ sermoni proximæ, uerborum proprietatem suppeditabunt, & fragmenta locutionum. At si inde transcripseris integras sententias, eis'que pro tuis utêris, uersum interpones in oratione uitandum, & in suspitionem furti uenies, ac prouectus eruditione audies illud:

Ô imitatores seruum pecus, ut mihi sæpe
Risum, sæpe iocum uestri mouere tumultus?

Futurus orator mittebatur ad histrionem, longè tamen aliter

aliter uoce & gestu corporis utebatur, atque histrio. Sic utendum rebus poëtarum. Quid ego de poëtis antè dixerim, memini: nihil discordāt ab istis. Nunc enim de scribēdi rudimentis ago, quæ neque poëtica, neque naturæ dissona esse uolo, donec ars & ratio collocationis accesserit. Quid si familiares epistolas unà cum poëmatis pueri discant, & illud spontè fusum dicendi genus usurpent? Patiar quidem. Nemo tamen arbitretur eam de qua loquor imbecillitatem uirtutes hominum doctorum intelligere posse, & quod quidem necessarium est bene imitari uolenti, iudicium firmum habere. Sunt qui à pueris uno aut altero mense leuiter institutis plus exigant, quàm ipsi totos annos decem informati præstare poßint. Quod habent, effundunt ante maturitatem: ingenia felicia deterrent à studio literarū, nihilo sapientiores ijs matribus, quæ pro lacte uinum liberis infundunt, & eorum molles neruos adurunt, ac uiscera. Seuocant pueritiam ad formulas quasdam leges'que magna cum religione seruandas, quibus nemo unquam factus est doctus. In legendis optimis quibusq; scriptoribus uerba paulatim discenda sunt, usus obseruandus, non anxiè uerò cōplexus illorum transferendus. Multa exercitationum genera Cicero tradit, multa Quintilianus ex Aphthonio, sed neuter illorum uerbum fecit de locutionum formulis, de officinis, de epithetis, de Calepinis adauctis: neuter enumerauit copiam uerborum, & ea quæ seligeret imitator, quæ sunt propè infinita. Satis erat lectorem monuisse paucis, ut uirtutes eius quē uellet imitari, cognosceret: ex eo uerborū copiam, sententiarum'que bonitatem, quantum decorum pateretur, exciperet. Missa igitur faciant ista tyrones: de proprietate uerborum laborent: hanc è bonis autoribus aliud agentes, non

matres uinu ... entibus ... natura adurunt.

tes, non ex enchiridijs petant: alioqui prodigiosam ex dißimilitudine formarum component orationem: resistent ubiq; & formula destituti, quod ad præscriptum loquantur, non habebunt. Ne quis obstrepat hic mihi, de locutionum genere fusiore loquor. Si quis duo tria'ue tantum uerba coniecta decerpit ab alio sic occupata, ut tam bona reperire non poßit, non reprehendo.

Quæ pars Rhetoricæ prima discenda, quæ partitio uerborum, quæq; ex illis aut legenda, aut repudianda. CAP. IX.

IN *eo genere quod sponte funditur, uersetur puer (est & senex puer) donec propriè, incorruptè, & integrè, si non omnia, saltem uulgatiora loqui, & condere uersiculos poßit. Ne properè festinet ad ornatum is, qui per eruditionis ætatem iacere debet in cunis. Suum cuique rei tempus est, à nobis prudenter expectandum. Quum ex emendatæ Grammaticæ disciplina, & è poëtarum lectione prodierit ad historicos et oratores, tum & cœpta conficiat, & comptiorem meditetur orationem. Elaboret diligentius in elocutione & partibus illius, quàm in rerũ inuentione & dispositione: propterea quòd inuenire & collocare sententias, proprium magis est prudẽtiæ & ingenij, quàm artis: deinde quòd inuentam materiam suppeditat magister. Elocutio contrà magis est artis, quàm prudentiæ, nec à docente cum rebus ipsis subministratur. Adde quòd hæc in enumerandis literis & syllabis, in dimetiendis pedibus & interuallis, puerile quiddam habet, ætate prima deuorandum: de quo Cicero in Oratore. De uerbis enim componendis, & de syllabis pro*pemodum

pemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino uerum, sed propriè in hoc dicitur. Nam omnis magnarum artium, sicut arborũ, altitudo nos delectat, radices stirpesq; non item. Sed esse illa sine his non potest.

Hæc ille. Facile non est hominem altius elatum ad eiusmodi radices stirpesq; reuocare. Pleriq; cõtemnunt hanc rerum humilitatem. Pleriq; eandem frustra cupiunt: quoniam illis sic indurerunt aures, ut sonorum modorumq; discrimen internoscere non poßint. Præterea si in scriptitandis orationibus prauum characterem ipsi sibi proprium fecerint, stylumq; diuturna exercitatione firmarint, nequaquam tandem quæ sit rectè componendi ratio, docebuntur. His ego causis adductus, quæ scripta sunt de elocutione præcepta, etsi naturæ ordine tertia sunt, primùm tamen exponenda pueris existimo. Non est idem ordo scribendi, qui docendi. Quòd naturæ primum est inuenire quæ dicas, alterum inuenta collocare, tertium uerbis exprimere: scriptores artis hunc ordinem secuti sunt. Quoniam autem sine magnarum rerum scientia inuentio ieiuna est, aliudq; tempus desiderat, & præceptor discipulis debet partiri materias, aut aßignare locos unde res excipiant, aut eos ad communem sensum remittere: ars eloquendi, sine qua temere locantur omnia, in docendo prima sit. Inuentio unà cum prudentia iudicioq; crescet, audiendo, legendo, conferendo, disputando, diligenter & aßiduè scribendo. Si quid in hac re qui docetur, errabit, in uiam facilè reducetur. Artificiosa constructio uerborum, uix unquam cuiquam erit in manu, nisi statim nouerit quæ syllabarum sit quan-

titas, quæ differentia uerborum, quæ coagmentatio, qui pedes orationis, qui modus in eorum collocatione, quæ periodi numerosa circunscriptio. Nec *ista nouisse satis est: in calamum & usum uocanda sunt.* Alioquin *erunt quasi thesaurus absconditus.* Qui *rerum cognitionem antè didicerunt, ad orationem postea reuoluti, scient id esse uerum quod loquimur.* Quàm *uellent eloqui posse quod mente concipiunt? quàm cuperent suas cogitationes monumento literarum committere?* Tempus *obstat,* præterijt opportunitas, *labor infelix territat, aliò mentem trahunt negotia grauiora: quapropter studiorũ fructum percipere non possunt.* Huc igitur *incumbant pueri, huc neruos intendant, hanc molestiã subeant, ut postea liberius gloriosiusq; cætera discere & tractare poßint.* Hoc Cicero *præcipit: Sit is qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaq; puerili.* Quum *fit autem uerborum ornatus duplex, unus simplicium, alter collocatorum: simplicem primùm considerent, & imitentur architectos & artifices, qui partes antè probant, quàm coniungant in unum.* Sciant *quàm uaria sit natura uerborum. Sunt enim pudica obscœna, nitida sordida, usitata inusitata,* Latina *barbara, urbana agrestia, sublimia humilia, grauia leuia, propria assumpta, uetera noua, sonantia exilia, grãdia parua, tarda uolubilia, lenia aspera, integra corrupta.* Est *& quiddam medium interiectum, ut inter priscum & nouum, inter sonorũ & tenue, inter grande & paruũ, inter tardum & uolubile, inter lene & asperũ.* Ex *his obscœna relinquantur poëtis epigrãmaticis, lyricis, mimorũ & elegorum scriptoribus, satyricis, impudicis, ut* Catullis, Horatijs, Ouidijs, Martialibus, Iuuenalibus, Apuleijs, *spurcis & fœdis hominibus, qui me-*

tuunt

tuunt ne sui libelli castrati esse uideantur. Habeāt isti pudenda uirilia atque muliebria, perfricent frontem, abijciant pudorem: stupra, adulteria, probra, libidines Venereas etiam prodigiosas suis uerbis efferant. Nihilo *uerecundius agant quàm leno, quàm meretrix, quàm cinædus, quàm flagitiosissimus homo & impudentissimus.* Inquinent Musas *castissimas nefaria turpitudine uerborum, scortatorum quàm scriptorum similiores: dicant hæc more improborum,* Verba *non putent.* Reijciant *honestorum consuetudinem, sentiant cum impura colluuione stupratorum, & putida uerba tandem cum subolenti flagitio dicant.* Quintiliani *sententiam de uerbis, reuereantur honestiores.* Sed *ne inornata sunt quidem, inquit, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendum est, dignitatem, excepto, si obscœna nudis nominibus enuncientur.* Quod *uiderint, qui non putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis, & siqua est rei deformitas, alia quoque appellatione quacunque ad intellectum eundem nihilominus perueniat.* Ego Romani *pudoris more contentus, ut iam respondi talibus, uerecundiam silentio uindicabo.* Quintilianus *hæc sanctissime. Subobscœna non modò non collocabit in oratione uerecundus & ingenuus puer, sed ne leget quidem scriptores impudicos, quoniam morum sanctitas hac meretricia disciplina præstantior est.* Leget *ista postea uir factus, doctrináq; seueriore confirmatus: quanquam & illis tum omnino carere potest, in tanta honestissimorum copia.* Quid *si turpia aliquando uenient in caussam?* Vtetur *ea arte, qua* Cicero *tertia in* Verrem: Itaque *primum illum actum istius uitæ turpissimum & flagitiosissimū prætermittam.* Nil *à me de pueritiæ suæ flagitijs peccatisq; audiet, nihil ex illa impura*

adolescentia sua, quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo quem sui simillimum produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo quæ mihi turpia dictu uidebuntur: neque solum quid istum audire, uerumetiam quid me deceat dicere, considerabo. Vos quæso date hoc & concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere poßim. Omne illud tempus quod fuit antequam iste ad magistratus Remq; publicam accesßit, habeat per me solutum ac liberũ: sileatur de nocturnis eius bacchationibus ac uigilijs. Lenonum, aleatorum, perductorum nulla mentio fiat. Damna, dedecora, quæ res patris eius, ætas ipsius pertulit, prætereantur. Lucretur indicia ueteris infamiæ, patiatur eius uita reliqua me hanc tantam iacturam criminum facere. Vides'ne quid significet? sentis quid hoc schemate assequatur? Decorum seruat in persona sua, aduersarium grauius lædit, quàm si rem omnem detegeret. Similem quoq; pudorem retinent heroici poëtæ, Vt Vergilius in octauo,

—Ea uerba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumq; petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Quinetiam idem uerecundus est in Venere bestiarum, quum dicit hæc tertio γεωργικῶν:

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusq; recondat.

Quintiliano similis pudentia non defuit, ut in istis, Iam si minor in eligendis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoq; nonnunquam occasionem hic miserorum metus. Non mo-

rabor

rabor in parte hac: nimium est quod intelligitur. Pueri liberaliter educati, & penè infantes puellæ hunc ruboris colorem seruant in loquendo: Quid faciet natu maior disciplinis liberalibus excultus, quem potißimum commendat grauitas & uerecundia? Ad turpia contegenda seruit translatio, quam Græci μεταφορὰν uocāt, ut aruum genitale pro uulua: & ἀποσιώπησις, hoc est reticentia, ut, Nimium est quod intelligitur, & suppreßio uerbi, quæ dicitur ἔλλειψις:

Nouimus & qui te-

& συνεκδοχή, ut,

-Rapiat sitiens uenerem.

& ἀλληγορία, id est alia oratio, & continua translatio, ut,

-Sulcos oblimet inertes.

& κατάχρησις, quod est abusio, ut in hoc Persiano,

Patriciæ immeiat uuluæ.-

abutitur uerbo immeiat, quia nullum rei de qua agitur, proprium est: satyricam tamen non effugit obscœnitatem.

De uerbis sordidis. CAP. X.

Sordida sicut obscœna recipiunt ij qui uilem & abiectam materiam tractant, ut Martialis,

Si memini, fuerant tibi quattuor Aelia dentes,
Expuit una duos tußis, & una duos.
Ventris onus posito (nec te pudet) excipis auro,
Basse bibis uitro, carius ergo cacas. Persius:
-Hic, inquis, ueto quisquam faxit oletum.
Pinge duos angues. Pueri, sacer est locus, extra
Meijte-
At si unctus cesses, & figas in cute solem,

Est prope te ignotus, cubito qui tangat, & acre
Despuat in mores, penemq; arcanaq; lumbi
Runcantem, populo marcentes pandere uuluas.
Tu quum maxillis balanatum gausape pectas,
Inguinibus quare detonsus gurgulio extat?
Quinque palæstritæ licet hæc plantaria uellant,
Elixasq; nates labefactent forcipe adunca,
Non tamen ista filix ullo mansuescit aratro.

Fœda sunt, Expuit, *Cacas*, Oletũ, Meijte, *Arcana lumbi*, Runcantem penem, Vellant *plantaria pilorum*, Nates: *Translata sunt quidem*, *Arcana lumbi*, Runcantem penem, Vellant *plãtaria: sed & aliquãdo metaphora sordet, ut*, Iuppiter *niue conspuit* Alpes. *Castrata morte* Aphricani Resp. *Stercus curiæ* Glaucia. Persecuisti Reip. *uomicas*. E*munxi pecunia senes*. Inter *sordentia numerabo (licet enim docenti) latrinas, matelliones, culum, podicẽ, sterquilinium, scaphia, fimum, lotium, merdam, ructũ, eructare, uomere, pedere, aluum, aqualiculum, uesicam, pus, pediculum, pulicem, cimicem, putere, cauponari, lutum.* Quintilianus *inter sordida ponit Sarracũ, Pusionẽ*, R*uscionẽ: quæ humilia, non sordida appellabo. Statuendum enim discrimen est inter obscœna, sordida & humilia, nequa sit in docendo confusio & ambiguitas*. In *carmine* Persiano *Marcentes uuluæ, uerbum dicatur obscœnum*: Nates, *sordidũ*: Gausape *pro barba, humile & abiectum*. Obscœnum, *sordidum est: non quicquid sordidum, semper est obscœnum*. I*sta confunduntur interdum, scio, sed docenti finiendum est quo quicque uocabulo propriè significet*. Ex *ijs quæ fœda lutulentaq; sunt, nescio quomodo, alijs alia sunt acceptiora, ut uomere quàm cacare, urina quàm meiere, ructare quàm pedere, lutũ quàm putere.*

tere. Quãtò ad uniuersum genus propius accedunt, tantò mihi uidentur usitatiora. Sordidis utuntur medici adducti quadam necessitate, Item rei rusticæ explanatores, ut quid uelint, proprijs nominibus exponãt, Bucolici poëtæ rarò, Lyrici nonnunquam, Satyrici & epigrammatici plus satis. Heroici & oratores non eò deijciunt maiestatem ac dignitatẽ orationis, ut opus honestum & nitidum inquinent fœditate malè olentium uerborum. Quam mihi seruabit honestatem, qui bene componendi gloria ductus, uerecunda & nitida leget. Nihil est omnino quod magis orationẽ abijciat, quàm sordes & obscœnitas. hinc illud Quintiliani, Nec sordidis unquam in oratione erudita locus. Cœleste quiddam ac diuinum est oratio bene constituta, quam spurcitia & uerborum proluuione contaminare nefarium duco. Indulgeant sibi qui praua licentia gestiunt, & impuris hominũ moribus destinant suos labores. In oratione iuuenili, sicut in ætate, uerecundiam, pudorem, honestatem, & illud ἠθικὸν ad naturam & ad mores & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum, seruari oportere iudico. In habendo uerborum delectu, sicut militum, non est omnis ætas, aut lingua, aut conditio, aut natura conscribenda. Nec enim miles ætate fractus, nec obscœnus, nec barbarus, nec lutulentus inter honestos ciues bene audit.

De uerbis inusitatis. CAP. XI.

PRæterea *inusitata uerba & insolentia esse fugienda monstrauit ignominia Sisennæ. C. Rusciùs accusabat Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædã eius sputatilica crimina. Tũ C. Rusciùs, Circũuenior, inquit, Iudices,*

nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus. sed ille tamẽ rectè loqui putabat esse inusitatè loqui. Hæc Cicero in Bruto. *qui non semel præcipit, ut uerbis usitatis illustremus orationem, propterea quòd inusitata sunt obscura, obscuritas autẽ est (ut ait) in oratione ciuili uitium uel maximum. Quid enim attinet dicere, si nolis intelligi? Ad quid est oratio? Ad obijciendas tenebras, an ad explicanda sensa mentis? Vt autem animi conceptus explanabit id quod ipsum lumine interpretationis eget? Si summa uirtus orationis est claritas, ut est, summum profectò uitium erit σκοτίζειν. Et si oratoris officium est docere & explicare controuersiam, huic rei cõtraria sunt uerba inusitata & inaudita: & si deniq; quanto quis eloquentior, tanto dilucidior est: certè quanto quis indoctior, tanto obscurior. Præferamus igitur lucem tenebris, diem nocti, serenitatem nubilo cœlo, & ut priscorũ glandes repertis frugibus, sic & eorum uerba, melioribus inuentis, missa faciamus. Cæsari credamus ingenij acerrimi uiro, uerbum insolens & antiquatum tanquam scopulum esse fugiendũ. Imitemur eloquij parentem M. Tullium, cuius oratio uerbis usitatißimis expressa, quî Romanè loqui debeamus, ostendit. Egregiam uerò & eximiam laudem refert, qui obliterata multisq; seculis obsita refert in usum, & cum præsentibus quasi cum matre Euãdri loquitur, fortè quòd pauci imperitiores dictitant illud Tanto melior, ne ego quidẽ intellexi. Aliter uisum est Cicer. in hac re iudici uel optimo, qui in oratione pro Cluentio Cepasium ridet, quòd ex tam multis auditoribus nemo quid ille sibi uellet, intelligeret. Hoc uitiũ solet ijs accidere, qui uerba in medio posita respuũt, trita & usitata*

& usitata aspernantur, communia et omnibus aperta pro uitiosis habent, uenantur abstrusa, laudant insueta, optima censent quae paucis aut nemini sunt cognita. Relictis omnibus orationis insignibus, duo summa flagitia committunt, in quibus eloquentiae fructum ignari rerum esse putant: uerba prisca locant, temerè permiscent omnem loquendi consuetudinem. Hoc autem prodigiosum dicendi genus adsciscunt in umbra ac in ocio, quum ad ingeniorum ostentationem ignotissima quaeq; proferunt in medium, ut plura legisse, plura didicisse uideantur. Vulgi sequuntur opinionem, cui ignota & incomprehensa admirationi, nota & conclusa contemptui sunt. Lectitant Ennij uersiculos apud Ciceronem, apud Aulum Gellium, & Nonium Marcellum. Passim colligunt quae uenosus Accius, & uerrucosus Pacuuius antiquè dixit. Plautina & Lucretiana referunt in enchiridium, ut cum sit usus, expromant. Perlegunt scriptores ineptissimos, qui Chaldaea Hebraea, Persica Macedonica, Graeca Latina, barbara peregrina, nota ignota, pura & impura confundunt, tametsi nullius omnino linguae docti periti'que sunt. Ex illis eliciunt asperam (cum Persio dicam) loquendi sartaginem. Plurimi enim ridiculè docti extiterunt hoc seculo proximo, quorum laus omnis orto lumine bonarum literarum adumbrata est. Horum periculo sapiant intacti, & dum exercentur apud magistros, nunquam inusitatè loquantur. Non omnibus omnia licent. Pueros usitatis assuescere, prisca notare uolo. Quum aberit ignorantiae suspicio, concedam ut prisca & inusitata liberius usurpent, quibus loco positis grandior atque antiquior uidetur oratio. De quo sic Tullius de Oratore, libro tertio: Inusitata sunt prisca ferè ac uetusta, & ab usu cottidiani sermonis iam-

diu intermissa, quæ sunt poëtarum licētiæ liberiora, quàm nostra, sed tamen rarò habet etiam in oratione poëticum aliquod uerbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere ut Cælius, Qua tempestate Pœnus in Italiam uenit. Nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Ad quod alludens Quintilianus hæc, Verba à uetustate repetita, non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquam, non sine delectatione. Nam & autoritatem antiquitatis habent, et quia intermissa sunt, gratiam nouitati similem parant. Sed opus est modo, ut neque crebra sint hæc, neque manifesta: quia nihil est odiosius affectatione: nec utique ab ultimis & iam obliteratis repetita temporibus, qualia sunt toper & antigerio, & exantlare, & prosapia. Pauca aspersit operi Vergilius,

Cælicolæ magni, quianam sententia uobis
Versa retro–
Igneus est olli uigor, & cœlestis origo.
Tros Rutulus'ue fuat–
Vnam ex uirginibus socijs sacrá'que caterua
Compellabat–
Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipse
Concitat–
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes–
–Pulchra faciat te prole parentem.

Prisca sunt, quianam, olli, fuat, cōpellabat, effatus, rebare, prole: quibus & similibus antiquius fit & grandius heroicum poëma. Talia quædam uir impense doctus in re

graui

graui, seuera, tristi, non indecorè (si modò raro) ponet. Nec enim omnes, nec in omnibus locis, nec semper, nec omnia decēt: & hoc nostrum seculum fastidit omnia quæ Ciceronis autoritate defendi nequeunt, quem antiquitatis huius admodum parcum fuisse constat. Iam quis ferret hæc? Opuliscere pro ditescere? Pauperauit pro pauperem fecit? Paucies pro raro? Latibulet pro lateat? Ignauit pro ignauū fecit? Occepso pro cœpero? Obstrigilare pro obstare? Porcet pro eo quod est prohibet? Redostit pro rediit? Ruspari pro scrutari? Redurare pro aperire? Grandibo pro extendam? Conscribellaui pro cōscripsi? Ebriulare pro ebrium facere? & sexcenta alia quæ posteriores non receperunt, propterea quòd essent aut agrestia, aut aspera, aut urbaniorum consuetudine destituta. Vt breui finiam, usitatis tutius utemur.

Verbi inusitata. conscribello as. pro conscribo.

De uerbis barbaris. CAP. XII.

B*Arbara quoque locum non habent in oratione pura ac Latina, nisi forte ut homines externi, sic illa donata sint Romana ciuitate. Recepta sunt à multis gentibus nonnulla, ut à Gallis carrus, rheda, petoritum, carruca, alauda, gesum, gallicæ pro soleis, à Britannis couinus, à Germanis essedum, ab Hispanis lancea, à Sardis mastruga (scribitur & mastruca) à Pœnis mappa, à Persis gaza, à Macedonibus phalanx, ab accolis Padi ploxenum, à cæteris Italiæ populis multa, quæ nunc pro Latinis ac domesticis habentur: à Græcis plurima, quòd inter barbaros sola Græcia non esset. Ex his alia integra manserunt, ut lego, fero, propino, lampas, eclipsis, peristroma. Alia sunt inflexa, ut domus, ager, poëma, fama, bos, musa, anima. His & eiusmodi multis licet puer utatur. Quinetiam*

Græca

Græca quædam Latinis immiſcere, & ſuis literis notare interdum licet, ſi quid occultare uolumus, aut ſi noſtris uenuſtiora ſunt Hellenica, *aut ſi cuius hominis Græci uerba memoramus, aut ſi noſtra deſunt, quod frequenter accidit in nominandis arboribus, piſcibus, auibus, herbis, radicibus, inſtrumentis, medicamentis, partibus corporis humani, ſupellectile, gēmis, lapillis. Diſcant utranque linguā neceſſe eſt ij qui Latina à Græcis, Græca à Latinis ſegregare uolēt. Quod quum fecerint, eſt enim cum primis neceſſarium, Latinè quàm Græcè loqui pulchrius & decentius, credo, exiſtimabunt. Turpe quidem eſt, & inutile, morem ciuium ſuorū, uſus cottidianos, proprium ſermonem, linguam patriæ deſerere, deſciſcere ad alienos, & externa malle tractare, quàm domeſtica atque familiaria. Nam ſi propter Latina Græcis operam damus, quid ita Græca Latinis anteponimus? Quid peregrina fruſtra ſequimur, noſtra damnamus? cur ſumus hoſpites in patria? Quin audimus M. Tullium dicentem, nolle ſe magis uti Græcis in oratione Latina, quà Græci Latinis utantur in Græca? Ridiculus eſt qui Græcè nugatur, neſciens Latinè, quique in medio poſita non attingit, longinqua et fugitantia fruſtra perſequitur. Prima ſit cura puero, ut Latinè loquatur, Græca ſine cauſa ualida ne admiſceat: barbaram uocem ut contagionē uitet. Omnis autem uox barbara cenſetur, quam indecorè fuderunt imperiti, non admiſere docti, ut leuca, paſſagium, treuga, aucha, manutenentia, capellania, locumtenens, capellanus, bannum, guerra, pitantia, biretū. Quid moror? Sunt alia propè infinita, quæ uulgus imperitorum facit imitatione ſermonis eius quem didicit à nutricibus, præter illa quorum ui, natura, genere, declinatione abutitur, ut tenetur pro debet, furauit pro*

uit pro furatus est, domauit pro domuit. Quæ nisi exhorreat rudior ætas perinde atq; serpentem, nisi timidè et religiosè obseruet usu doctorum probata, nunquam purè, syncerè, tersè loquetur. Sermonis, ut morum, uerecundia mihi placet, displicet licentia: quam indulgent ij qui uerẽtur ne puer, si eius conatus infelices reprimas, parum sit copiosus. Probat *agricola luxuriantem segetem, quæ depascenda sit in herba: spinas & carduos nunquam probat.* Hic *etiam corrigendus est error illorum, qui quicquid in receptæ dignitatis scriptoribus reperiunt, uerum, probum, idoneũ arbitrantur. Quot sunt apud Catonem, Plautum, Terentium, Lucretium, Varronẽ, quibus iam ut obliteratis non utimur? Quot apud recentiores nominis amplißimi subolent barbarum quiddam, & offendunt aures eruditas?* Probati *sunt autores, sed temporis & præsentis usus habenda est ratio.* Ergo *in eligendo opus est prudentia, & illorũ imitatione, qui tempore Ciceroniano, et paulò pòst literis & doctrina floruerunt. Tum multo elegãtißima fuit* Romana *lingua, & longo interuallo superauit antiquorum uastitatem.* Ex *uerbis priscis multa antiquauit, multa neglexit, multa reseruauit aut ad necessitatem, aut ad securitatem.* Itaque *ualeat in his quod aiunt,* Nec *paßim, nec ab omnibus.* Nullus *est enim delectus, si omnibus utimur promiscuè.*

De uerbis agreſtibus. CAP. XIII.

EST præter hæc uerborum quoddam genus uastum, insuaue, rusticanũ, agreste, inamabile, absonum, & absurdum, quod uix unquã apud principes linguæ Latinæ reperias. Rationem *quæris? Nõ uideo, nisi quòd inuenustum ingratumq; est auribus eruditis: ut hominũ quidam*

natura

natura sunt inepti, deformes, illiberales, inhumani, duri et asperi, qui quidem inter aptos & habiles nullum unquam dignitatis inueniunt locum. Hanc uerborum acerbitatem & offensionem sæpenumero parit inflexio, ut cœlicolæ, amandæ, insaniæ. archipiratæ nō displicent: at cœlicolarum, amandarum, insaniarum, archipiratarū, nescio quomodo iniucundus est sonus, & ingrata quædam magnitudinis moles, qua grauiter offensi excultiores uiri συγκοπὴν, quæ talia minus odiosa faceret, inuenerunt. Decurtarunt aliqua uenustè, & cœlicolûm pro cœlicolarum dixerunt. at multa ne hoc quidem modo quasi dolare potuerunt. Fœdius est insaniûm quàm insaniarum, & archipiratûm quàm archipiratarum. Nec auris expurgatæ uir libenter audire poterit hos casus, contemplandorum, duorum uirorum, triūuirorum, sestertiorum, nūmorum, quadringentorum annorum, fæcum à fæce, nucum à nuce, picum à pice, nostratiū, uestratium, sobolum, amarorum ab amarore, cornuum, genuum, luctuum, specierum, progenierum. Nec multo libentius exaudiet alius in patrio casu, peculij, Virgilij, Laurētij, Didonis, Calistonis, poëmatibus, manui, gustui, speciei, progeniei, speciebus, & infinita generis eiusdem. Quæ (malùm) ista est superstitio? nescio. In omnibus rebus pulchri uoluptas in precio est, uilis autem deformitas. Erasmus in Ciceroniano ridet hanc religionem. Ego uerò non rideo, si modum seruat. Visum est optimo cuique sic loqui, nō modò Latinè, sed etiā Græcè, Gallicè, Germanicè, Britannicè. Agit in eos qui unum mirantur Ciceronem suum, qui uigilanter obseruant quos ille probarit casus, eosq́;, quasi reliquos omnes improbaturi, referunt in ingētem librum. Hos ex parte ridiculos, ex parte tolerabiles esse puto. Quòd in lectione uerborū

laborent,

laborent, uehementer probo. Quòd numerum conficiunt eorum quæ elegantia, quæq; uasta sunt & inamœna, non interrogantes aurium sensum, probare non possum. Non *est hoc neq; numeri, neq; autoritatis, sed ingenij, magniq; iudicij.* Sētit *ingeniosus & exercitatus quid urbanè, quid rusticè sonet, & illiberaliter: numerum certum nō habet.* In *eo ipso peccant & quidam grammatici, qui innumerabilem uocabulorum turbam referūt in heteroclita, quòd illis numerus aut singulariter, aut pluraliter, aut casus unus plures'ue desint: quasi numero comprehendi poßint omnia declinationum coniugationumq; membra quibus ornatiores uiri non utuntur.* Quis *liberaliter eruditus, præter* Mancinellos, *dicat, dementiam, concordiam, uigilantiam, alborem, dulcedinem, carere numero plurali?* Ta*men in dementijs, insanijs, concordijs, dulcedinibus, alboribus, nullus est gratiæ decor.* Non *omnino desunt eis alterius numeri casus, sed pauci uenusti iucundiq; suppetūt, in quibus numerandis operam perdere quid est necesse?* At *durum & inuenustum habeo pro nullo.* Ego *quoque habeo in re molli & decora, non eodem modo in dura et insuaui.* Rarus *est usus istorum, non tamen omnino nullus.* Quid *hic agam?* Muta *figuram.* Res *eadem pluribus modis efferri potest.* Eadem *est ratio in coniugatione uerbi, quæ in declinatione nominis.* Amabitis, *amaueratis, amaremini, amaminor, amaremur, formidabar, uerecundabar, cuperemur, legiminor, audirere, audiremini, & alia rationis eiusdē, quæ pares aut plures habēt syllabas, adeò uasta sunt, & auditu tristia, ut perrarò intromittuntur in orationem elegantem & excultam.* Nec *illud est modò in casibus partium orationis.* Vt *horridulum sonum fugerent ueteres quamuis graues & seueri, dixerūt pro duello*

bellum,

bellum, pro duis bis, pro duellio bellium, pro axilla alam, pro uexillo uelum, pro taxillo talum, pro paxillo palum, pro si audes sodes, pro si uis sis, pro aisne ain', pro non quire nequire, pro magis uelle malle, pro non uelle nolle, pro non scire nescire, pro postmeridiano pomeridianum, pro medidie meridiem, aufugit nō absfugit, aufer non abfer, amouit non abmouit, abstulit non abtulit. Plura *numerat* M. Tullius *in* Oratore, *quibus refutantur horridi & uastè hiantes homines barbari, qui de uerbis laborandum esse negāt. Cur dicimus amasti amastis, amassem amassemus amassetis amasse, steti non staui, dedi nō daui, perij, præterieram, audierunt, uenierunt? Cur uera & integra mutamus? Cur hæc magno consensu doctißimorum hominum citra omnem carminis necessitatem recepta sunt?* Proh *deûm hominumq; fidem, præfectus fabrûm, duumuirûm, triumuirûm, liberûm pro filijs & filiabus, sestertiûm, nummûm, septingentûm, metu pro metui, ut hic,*

Parce *metu* Cytheræa. – Dic *pro diei,*

Libra *die noctisq; pares ubi fecerit horas.*

Cur *inducta* syncope, apocope, synæresis, πάθη τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων? Cur *uincla sæpe* Liuius, secla Cicero *dixit? caldam & soldum tota* Latinorū *ciuitas?* hoc'ne poëticum? *nequaquam.* Quale *igitur? ingenuum & urbanum loquendi genus: quod qui despicit, matris suæ linguā balbutiat infantißimus.* Ne *communem tot gētium linguam qua ciuitates, populi, nationes, regna, imperia habent inter se commercium, qua poëmata, annales, historiæ, leges, iura, sacra, profana, artes & scientiæ omnes explicantur, ne tam celebrem linguam turpiter & fœdè polluant atq; corrumpant.* Ex *hoc numero uerborum absonorum alia per intercisionem aptiora fiunt, ut præterierā, sestertiûm.*

Alia

Alia per apocopen, & extremæ syllabæ decurtationem, ut exin, dein, ain', nostin', metu, tribunal, nam integrum fuit tribunale. Alia per synæresin, qua duæ syllabæ in unã conflantur, ut peculij scribimus, ac si esset quatuor syllabarum, duas tamen postremas literas in unam collidimus. Alia per mutationem, ut aufero, sustuli. alia per additionem, ut redeo, ambio. Plura manserũt rudia & impolita, quibus nemo nisi malus architectus ædificat orationem. Quum reieceris & obscœna & sordida, & inusitata, & barbara, & rusticana, cæteris utare licet, non temere quidem & promiscuè, sed ut natura rerum & decorum postulabit. Quod quale sit, suo loco dicemus.

De uerbis humilibus. CAP. XIIII.

HVmilia nullam penitus habent dignitatis autoritatem. Sunt enim quasi humi deiecta, & ad extremam honestorum conditionem redacta. Quapropter sicut in oratione gracili & humili collocantur, ita in ornata, ampla, graui, sublimi, locum nõ habent. Exempla suppeditat haud pauca Vergilius in Bucolicis, cuiusmodi sunt capella, uiburna, caseus, arbusta, casa, tugurium, hibiscus, mulctra, mulget, lycisca, uitula, myricæ, corylus, saliunca, paliurus, & quatuor hæc loco fistulæ, cicuta, auena, arundo, calamus: ruminat, sinum lactis, uaccæ, bucula, opilio, bubulcus, fiscella. Suppeditant etiam multa Satyrici, in quibus sunt saliua, occare, runcare, artocrea, synciput, syngultire, trama, omentum, offa, olla, cornicari, sdopus, cuminum, pappare, lallare, canthus, agaso, farrago, , uappa, sambuca, gluto, saperda, stuppæ, obba, festuca, pannucius, pannosus, seriola, tucetum, pituita, puppa, caballus, sumẽ, corbis, porcus, uerruca, scopæ, sartago.

Finis non erit si cuncta persequi uelim quæ posuerũt satyrici, medici, philosophi naturales, epigr... tici, mythici, quiq; de re rustica libros confecerunt. Coguntur *enim uilia quædam usurpare uerba, nota atq; trita uulgò, dignitatibus aut ignota, aut certè nisi quando se demittunt, indecora.* Non *enim deceat reges & principes & grauiter agentes abiectißima nominare artium instrumenta, aut animalia ignobilia, aut morborum medicamentorumq́; minutas species. Si quis tamen aut apud M. Tullium, aut Vergilium in Aenea, aut Liuium, talia quædam reperiat, ne clamitet indignum facinus.* Elo*quentißimi uiri in eodem opere non semper utuntur eodẽ genere dicendi, subinde mutant stylum, pro uarietate rerum de quibus agunt, nunc graues & ornati, nunc suaues & temperati, nunc subtiles atq; demißi. hinc* πίδυλα *apud* Homerum, Pero *apud* Vergilium, Pusio *apud* Tul*lium.* Com*munia quàm propria minus uilescunt, ut bos quàm uacca, sus quàm porcus, bestia quàm mus, pastor quàm bubulcus, opifex quàm coriarius, instrumentum quàm pala, nux quàm castanea, obsonium quàm lucanica, uestis quàm bardocucullus, uas quàm trulleum, pomũ quàm sorbum, piscis quàm gobio, uerriculũ quàm scopæ: quæ sunt usitatiora, quoniam in omnium ore uersantur, ut homines plebeij qui in media luce* Reipub. *uiuunt. sic illa ab humilitate ueniunt in aliquam dignitatem.* Erit *quod hic mireris:* Omnes *sentẽtiæ in quibus humilia sunt uerba, non habendæ sunt humiles, ut hæc,* In *sordido pãno sæpe latet alta sapientia.* Nec *etiam contrà: ut,*

Fronde super uiridi sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & preßi copia lactis.

Quid: *quòd heroici poëtæ ducũt similitudines ab apibus*

& formicis

& formicis, quæ res humilimæ uidentur? Est in illis solertia, atq; labor honestus, qui suum meruit honorẽ. Gemmæ & uniones res paruæ quidem, sed precio ingentes, inter humilia non debent haberi. Turbo ille quo pueri ludunt, res est admodũ uilis, sed tamen usu notus est. Nec abiecta uerba semper metiemur uilitate rerũ quas significãt, sed aliquando hominũ existimatione. Quid est noctua uilius? sed illam celebrarũt auguria, celebrauit prodigiosa natura. Qui nouit humilium uerborũ differẽtias, deiectißima, si uolet, collocabit in iocosa scriptione, ut siquando ludat βατραχομυομαχίαν, *culicẽ, caluitium, pulicem, testamẽtum porcelli, leues apologos, fabulas aniles, discordiam partiũ corporis humani, ridiculas epistolas, morias, colloquia hominũ postremorũ, mimos, satyras, lasciuas odas, syluas, epigrammata minutiora, asinos aureos, iocos amoris, comœdias* Attellanas *& tabernarias, & siqua sunt similia.* At *in laudatione, in panegyrico, in genere epidictico, in historia, in epistola graui, in suasione, in causa forensi ad declamandum posita, ne constituat humillima, nisi fortè quum hominẽ aut rem maximè deprimere & attenuare uolet.* Aliud *est tenue dicẽdi genus & acutũ, aliud humile & abiectũ, in quo ioculariter quod uolumus effundimus.* Si *quid habebit iudicij studiosus artis, monitus uidebit quatenus progredi liceat, & Ciceronẽ optimũ ducem lectitabit, illumq; imitari iam occipiet.* Nõne *uides ut pueri liberaliter educati, siquãdo gallicè loquantur apud honestos uiros, humilitatẽ fugiant, quam iocantes apud æquales cupidè sectantur?* Eadem *est ratio* Latinè *loquẽtis, & temporibus ac personis accommodantis orationem.* Discenda *sunt omnia, non temere & fortuitò iacienda.* De *quo non pigebit audijsse* Quintiliani *sententiã:* Obscœ-

na, inquit, uitabimus, & sordida & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum aut ordinis. In quo uitio cauendo non mediocriter quidã errare solent, qui omnia quæ sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant: ut ille qui in actione Ibericas herbas, se solo nequicquam intelligente, dicebat, nisi irridens hanc uanitatem Cassius Seuerus, spartum eum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit, quàm ipsum id quod uitabat. Hæc ille. Vergilius *humilem putat esse panem. dicit igitur,*

–*Cereremq; canistris* Expediunt.–
–*Onerantq; canistris* Dona *laboratæ* Cereris.–
Et *Cereale solum pomis agrestibus augent.*
Consumptis hic fortè alijs, ut uertere morsus
Exiguam in *Cererem, penuria adegit edendi,*
Et *uiolare manu malisq; audacibus orbem*
Fatalis *crusti, patulis nec parcere quadris,*
Heus *etiam mensas consumimus, inquit* Iulus.

Per *cererem, per cereale solum, per exiguam cererem, per quadras, per fatale crustum, per mensas quid accipimus? quoties proprium mutat alieno, ut copia & dignitate crescat res tenuis?* Littore *ahena locant alij.*– Propriũ *uasis nomẽ (ollam æream intelligo) parum nitidum existimabat.* Idem, Frangere *saxo, pro mola aut mortario.*

Dant *manibus famuli lymphas.*–
pro eo quod est, dant aquas.

Et Tyrrhena *pedum circundat uincula plantis.*
pro calceis.

–Famulasq; *ad lumina longo*
Exercet *penso.*– *pro eo quod est, nere iubet.*

Multa *alioquin humilia splendidè dixit.* Grammatici *tamen*

mē notant apud eum ταπείνωσις, id est humilitatis uitium, In gurgite uasto. præsensit, & magnitudinis epitheton adiecit. Semper humilitas in eo retinet decorem, ut in his, Cui tolerare colo uitam, tenuiq; Minerua.
Excußi manibus radij.–
Colus & radius non amplæ sunt dignitatis, at honore circunuestita non dedecēt. In tenui genere uersanti sumenda sunt de medio uerba, & in oratione liberius quàm in heroico opere, uerecundius quàm in abiecto collocanda.

De uerbis sublimibus. CAP. XV.

DE uerbis sublimibus pauca, si bonum uidetur, adiungamus. Nam de pudicis, de nitidis, de usitatis, de Latinis, de urbanè sonātibus nihil hic esse dicendum existimo, propterea quòd expositis contrarijs hæc omnia clarè satis elucent. Etenim quicquid in hac lingua obscœnū, sordidum, inusitatum, barbarum, agreste non est: castum, purum, uulgatum, Latinum sit necesse est. hæc oppositio uerborum nihil habet intermedium, de quo in habendo delectu quærendum esse uideatur. Castis castiora, puris puriora, uenustis uenustiora inuenire poßis, itemq; obscœniora obscœnis, sordidiora sordidis: sed erit hoc comparantis, non opponentis ex aduerso contraria. Non ita res est in humilibus & sublimibus. Non enim quicquid humile non est, sublime dici debet: nec quicquid sublimitatem non habet humile putandum. Est aliquid interiectum quod neutrius est particeps. Sublimia & ardua sunt, quæ dignitate & amplitudine splendescunt: ut nomina deorum & sacrorum cum propria, tum communia: ut deus, conditor, pater, moderator, regnator, genitor, numen, rex omnipotens. & apud ueteres, Iuno, Miner-

ua, Diana, Apollo, Mercurius, Hercules, Neptunus, Thetis, Amphitrite, Penates, Pluto, Proserpina, & id genus multa, sine quibus aiũt etiamnũ Christiani sua poëmata iacêre, ideoq; ad carminum maiestatem suis libris inserunt Cererẽ pro pane, Bacchum pro uino, Pomonam pro pomis, Neptunum pro mari, Iunonem pro ambitione, Mineruam pro arte, Martem pro bello, Enyo pro bellico furore, Mercurium & Suadam pro eloquentia, Tellurem pro terra, Palem pro pascuis, Dianam pro uenatione, Hymenæum pro nuptijs, Parcas pro fato, Plutonem pro diuitijs, & cacodæmoniorum principe. An autem magniloquentia, an'ne consuetudo obtinuit, ut hæc amplissima uiderentur ornamenta, non iudico: certè, nescio quomodo, posita loco, grandius & antiquius efficiunt poëma. Adde nomina uirorum illustrium, gentiũ, populorum, regnorum, montium, fluminum, urbium, de insignibus loquor, cuius generis hæc sunt, Menelaus, Achilles, Vlysses, Aiax, Diomedes, Priamus, Aeneas, Hector, Paris, Cadmus, Amphiaraus, Lycurgus, Solon, Darius, Philippus, Alexãder, Curius, Fabritius, Sylla, Põpeius, Iulius Cæsar, Persæ, Babylonij, Thraces, Lacedæmones, Attici, Thebani, Pœni, Romani, Ausones, Galli, Britãni, Europa, Asia, Africa, Hesperia, India, Aegyptus, Germania, Peliũ, Olympus, Ismarus, Causasus, Apẽninus, Alpes, Pyrenei, Atlas, Abila, Calpe, Gãges, Nilus, Hister, Eridanus, Rhodanus, Iberus, Tagus, Rhenus, Athenæ, Thebæ, Sparta, Rhodus, Carthago, Roma, Tolosa, Lugdunum, Lutetia. Sunt alia innumerabilia, quæ certatim colligunt heroici poëtæ, & quasi stellas affigunt operi suo. Adijce nomina uirtutum, & effectuum qui sequũtur eas, ut prudentia, iustitia, religio, uictoria, triumphus,

*phus,gloria:Scientiarum, cuiuſmodi ſunt ars magica,iuris prudentia,ratio grammatica, dicendi facultas, architectura,doctrina,diſciplina,ſapientia,contemplatio:*Par*tium hominis inſignium,animus, corpus,cor, cerebrum, caput,pectus,lacerti:*Splendidi *ueſtitus,palliũ,toga,prætexta, trabea,paludamentum,torquis,armillæ :* Colorum, *ut purpura, murex,coccum,fuluum, rubrum:* Armorum, *lorica,galea,thorax,haſta,lancea,enſis:*Nauium,*biremis, triremis:*Aedificiorum,*domus,templum,ædes,curia,capitolium,theatrum:*Magiſtratuum, *dictator, conſul, imperator,rex,tribunus,poteſtas:* Animalium *nobilia, tygris, leo,urſa,elephãtus,equus,aquila,philomela,cete,delphinus.* Vt *breuiter finiam, rerum maximarum uel quantitate,uel precio,cœlum,*Sol, *Luna,aſtra, lumen, ignis, aër, mare, terra,uẽtus,fulmen, pluuia,tempeſtas,aurũ,argentum, æs, crater, patera,gemmæ, marmora, ſimulachra, ſtatuæ.* Non *immorabor ultrà.*Ex *his enim cætera animo concipere minimè operoſum arduũq; eſt:nec difficile puto de uerbo propriè dicto iudicare atque deprehendere quæ uis eius ſplendeat,quæ'ue ſit obſcura.*Regere,*moderari,gubernare,orare,iudicare, contemplari, ſacrificare, pugnare,uincere,ſapere,florere,cohortari,docere, & alia infinita quæ ſignificant facere aut pati id quod aũt natura,aut hominum iudicio præclarum eſt,ſublimia & excelſa meo iudicio debent haberi.*Dicet *aliquis:*Sint'*ne ſublimia quæ refers, tu quidem uideris :* Sat *ſcio à paſtoribus,ruſticis,mulierculis, pueris, infantibus hæc frequenter uſurpari ſolere.*Quidnis*quãto ſublimiora, tanto magis cõſpicua ſunt,& in omni ſermone frequentiora.* Res *arduas ferè uulgus admiratur,et ab infantia nominare diſcit.ſubinde loquitur deos,ſacrificia,ritus,mores,natiões,*

e 4 urbes

urbes, præfecturas, bella, prælia, fœdera, pacẽ, iura, leges, uasa, uestes, animalia, loca, tempora, & omnia ferè quæ rerum natura ingentia procreauit. Ergo *uulgus est grãdiloquum?* Malè *colligis.* Non *æstimamus leonem ab unguibus.* Non *unum uerbũ sublime & amplũ magnificam orationem efficit.* Quid *igitur? Humiliũ fuga, sublimium frequẽtia, sententiarũ grauitas, & apta compositio.* Vulgus *indoctum si se attollere conatur, nec humilia effugit, nec sublimia frequentat, nec in sententiarũ grauitate persistit, nec aptè res & uerba cõponit.* Est *& aliquid lautum in parsimonia rusticorũ, & plebeia mulier aurũ fert atq; margaritas: nec tamen hic conuiuiũ magnificum, aut insignem fœminæ mundum dixeris.* At *propemodũ quæ numeras, propria rerum uocabula sunt, ab omnibus necessariò dicenda.* Sublimes *igitur quadam necessitate sumus.* Quemadmodum *materia in syluis alta sponte creuit, sic ex hominum instituto uerba magnifica nata sunt: sed nõ est cuiusque deligere.* Præterea *nec arbor una præclara splendidam regiam, nec unius aut alterius uerbi splendor excelsam efficit extructionem.* Aliena *tamen atq; modificata sæpe magnificentiora uidentur, quàm propria, credo, quòd rariora sunt, & paucioribus usitata.* Assumũtur *aut translatione, ut scopulus pro periculo, naufragium pro exitio à* Cicerone *dictũ est in oratione pro* Rabirio *perduellionis reo. aut synecdoche, ut tectum pro domo, ferrum pro gladio. aut metonymia. ut* Roma *pro* Romanis, *cœlum pro dijs. aut antonomasia, ut* Pœnus *pro* Annibale. *aut periphrasi figura amica poëtis, ut diuûm pater, atq; hominum rex. orandi facultas, scientia differendi. aut catachresi, ut equum diuina* Palladis *arte ædificãt. equificant, ut ædificãt, dicere* Latinè *non possumus. aut hyperbole,*

hyperbole, ut tonabat pro uehemẽter orabat. quibus annumerãda sunt antiqua, ut rebamur, clarigatio. Proprijs (*ut Quintilianus ait*) *dignitatem dat antiquitas. Quo dicto probari poteſt in quibuſdam proprijs eſſe dignitatẽ.* At *Quintilianus in octauo de proprijs loquẽs hæc dicit:* In *hac autem proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſque rei utitur, nulla uirtus eſt. Si propria nullam per ſe uirtutem habẽt, quî poſſunt ſublimia cenſeri? Quintilianus uirtutem poſuit pro ui ac gratia quam præſtant figuræ: quæ quidem cò repertæ ſunt, ut efficiant orationẽ aut grauiorem, aut elegantiorem.* Nequaquam *autem ſecluſit à proprijs omnem uirtutem.* Nam *continuò ſubijcit:* Contrarium *eſt uitiũ id quod apud nos impropriũ, ἄκυρον apud Græcos uocatur. Si impropriũ, uitium eſt, cur proprium non eſt uirtus?* Idem *ibidem mentionem de humilibus facit, quorum multa propria ſunt. Si propria quædam, quia res ſignificãt humiles, humilia agnoſcimus: cur ea propria quæ deſignãt res precioſas & altas, ſublimia nõ putamus?* Idem *ex ſynonymis alia eſſe ſublimiora putat, quod proprijs accidere neceſſe eſt.* Omne *uerbum* (*inquit idem*) *niſi in oratione poſitum, uirtute caret.* Nam *& ſublime in humili re tumeſcit.* Fateor *eſſe quamplurima quæ ab oratione uim capiant, & uerbis ſublimibus nos abuti poſſe: ſed id non efficit, ut ſimplicia uerba qualia ſint natura, cõſiderare non poßimus.* Lapis *natiuus citra compoſitionem diſcrimen habet, magnus paruus, durus mollis, longus breuis, uſitatus inuſitatus, nitidus impurus, magnificus humilis, integer fractus dicitur.* Non *eadẽ quoque ratio uerborum eſt?* Verba (*inquit Cicero de amplificatione*) *ponenda ſunt quæ uim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, grauia, plena, ſonãtia, iũcta,*

facta, cognominata, nō uulgata, superlata, in primisq; trāslata. Quorsum hæc? Si de uerbis simplicibus nullum est certum iudicium, cur simplicia, id est incontexta, à collocatis iunctisq; dirimit? Si uerbum sublime tumescit in oratione tenui, id fit propter inæqualitatem. Inæqualitas aliud quidem respicit, non semper coniunctionem desiderat. Mens enim res separatas atque disiunctas cōficere potest. Sunt intermedia quædam, nec humilia natura, nec sublimia, quibus utimur in omni genere dicēdi, ut in nominibus homo, fœmina, cura, res, nemo, nullus. In pronominibus, hic, meus, noster. In uerbis, est, stat, mouetur. In aduerbijs, heri, cras, forte. Ex cōiunctionibus & præpositionibus nullam excipio. Nihil ipsæ per se eminent: in col locatis & in cōcinnitate & in schemate eminere possunt.

De grauibus uerbis, & leuibus. CAP. XVI.

VErba grauia à rerum graui pondere, & ab intellectu significantiore dicūtur: leuia contrà. Grauitas atque leuitas in oratiōe maximè cognoscitur, sed & extra contextū examinari potest. Incestū, flagitium, scelus, peculatus, sacrilegiū, perduellio, proditio, parricidium, amentia, furor, insania, prædo, pirata, carnifex, necare, satagere, deperire, formidare, exhorrescere, per se grauia sunt. In synonymis differentia grauium & leuiū apertius deprehenditur. Grauior est charitas quàm amor, unda quàm aqua, procella quàm uētus, saxum quàm lapis, angustus quàm breuis, rapidus quàm celer, grandæuus quàm senex, cultum quàm aruum, dapes quàm cibaria, religio quàm obseruatio, promeritus quàm meritus, moles quàm magnitudo, ruina quàm casus, ingēs quàm magnus, inaccessus

cessus quàm inuius, direptus quàm captus, superbus quàm magnificus, rapina quàm furtum, latro quàm fur, fraus quàm dolus, satur quàm plenus, formido quàm metus, imber quàm pluuia; luxus quàm apparatus, insomnis quàm uigil, stridor quàm sonitus, ruunt quàm eunt, obstupuit quàm miratus est, torqueo quàm iacio, efflagito quàm peto, quatio quàm moueo. Ex hac cõparatione corrigendi materia sumitur, & à leuiore ad grauius amplificanti fit gradus. Vereor ne in hac enumeratione exemplorũ nuda sim molestus. uix enim capit ornatũ atque uoluptatem res tot partibus cõcisa, & interrupta. Sed professus sum me omnia apertè traditurũ, quæ ad delectũ uerborum & eorum collocationẽ pertinẽt. Quare permittãt mihi studiosi compositionis, rem omnem illustrare exemplorũ frequẽtia, & cogitent aliud esse docentem in gracili rerum tenuitate uersari, aliud in ampla materia atque ardua spaciari eloquentem. Virtus est in docente sermo breuis ac dilucidus. Si qua ab illo dicendi uoluptas adiungitur, eò tendit, ut præceptorum duritia molliatur. Illa tamen non est tum expetenda, quum res ipsa per se utilitate capit legentium mentes. In gradibus apertum discrimen est. In his enim quæ gradatim crescunt, cõparatio & superlatio primum gradum quãtitate & grauitate uincit, *acerbior acerbißimus, acrior acerrimus, grauior grauißimus, crudelior crudelißimus, sceleratior sceleratißimus*: & id genus infinita. Quin epitheta quædam sine ulla comparatione pondus habent & incrementum, ut quum dicimus, *mirum artificium, grande crimen, uastum gurgitem, lectum adolescentem, hominem teterrimum, nefariam libidinem, nequitiam singularem, summam uim, innumerabilem multitudinem, insignem uirum, immania pocula,* graues

graues iniurias. Nam *quum graue quiddam quærimus, et illud in rerum uocabulis inuenire non possumus, tum ut animi conceptus expleatur, ad epitheta cōfugimus.* Quòd *si propria aut per se, aut epithetis adiuta, grauitati rerum non satisfaciunt, subsidio sunt figuræ, translatio, hypallage, synecdoche,* ἄνξησις, *allegoria, periphrasis, antonomasia.* Hic *de tropis, nō de reliquis luminibus sententiarū atque uerborum loquor, propterea quòd illa non sunt in singulis uerbis de quibus agitur in præsentia, sed in oratione contexta prominēt.* Grauiora *sunt interdū translata quàm propria, ut ardor pro cupiditate, ignis & uulnus pro amore, nudus pro inopi, germanus pro simili, cæcus pro ignaro, coruscat pro uerbo uibrat, extunderet artes pro inueniret, ardere pro amare, inuestigauit pro quæsijt, cōtendo pro eo, euolare pro abire, acerbitas pro malo, acre pro uehemēti, inflammatus pro commoto, sobrius pro cōsulto, proripere pro eo quod est producere, teterrimus pro crudelißimo.* Hypallage *est metonymia qua pro inuentore inuentum, pro continente contentum, pro efficiente effectum, pro possesso possessorem, aut contrà capimus.* In *hac conformatione dicimus,* Martem *fatigāt,* Sus Mineruam, Raptus Helenæ *Graciam* Asiamq; *commouit,* Africam *exciuit tumultus,* Perijt Marsus, Lacerat Musas, Nutu Iunonis *eunt res,* Cicero *ab exilio reportatus humeris* Italiæ. Leuius *dixeris, bellum poscunt, sus artificem docet,* Raptus Helenæ Græcos *atq;* Troianos *cōmouit,* Afros *exciuit tumultus,* Perijt Marsi *liber* Amazonis, *Abutitur disciplinis,* Voluntate Iunonis *eunt res,* Cicero *ab exilio reportatus est ab* Italis. Synecdoche *dicitur quū à parte totū, uel à toto pars, uel numerus à numero intelligitur.* Hac *forma grauiter usus est* Cicero *cū alibi, tū in sexta*

in sexta actione in Verrē: Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam uetere prouincia, tot oppidis, tot familijs tam copiosis ullum argenteum uas, ullum Corinthiū aut Deliacum fuisse, nego ullam gemmam aut margaritam fuisse, aut quicquam ex auro aut ebore factum, signum ullum æneum, marmoreum, eburneum, nego ullam picturam neque in tabulis, neque textilē fuisse, quin quæsierit, inspexerit, quod placitū sit abstulerit. Partē istorū quæsierat et abstulerat Verres, at totū genus amplificādi gratia accusator inculcauit. dißimulat tamen. Quū dico, inqt, nihil istū eiusmodi rerū in tota prouincia reliquisse, Latinè me scitote, nō accusatoriè loqui. Idē orbem terrarū pro imperio Romano, omnē ciuitatem pro paucis ciuibus usurpat. Terentius numero mutato grauius dicit, Istarum meretricum contumelias. & Cicero, Curios, Fabritios, Quintos Maximos. Et Vergilius:

Talia coniugia, & tales celebrent hymenæos.

Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.

Allegoria est uox illa Catilinæ, Incendium meum ruina restinguam, pro eo quod est, inimicos meos interimam. Et illud Vergilianum:

Sed nos immensum spacijs confecimus æquor.

Vtrunque autem auctius est quàm proprium. & illud de Tyberio, Lutum sanguine maceratū, Validius est quàm si Rhodius magister dixisset, & sordidus es, & crudelis. Periphrasis interim grauis est, non modò sublimis, ut orādi facultas pro Rhetorica, memoria rerum gestarum pro historia, diuûm pater atque hominum rex pro Ioue. Cœli qui sidera torquet, pro eodem. Vera Iouis proles, pro Hercule. Romanæ conditor arcis, pro Romulo. Philosophorum princeps pro Platone. Medicorū deus pro Hippocrate.

pocrate. Imperator populi Romani pro Rupilio dicitur in tertia accusatione Verris, quum augetur illius autoritas. Hæc & similia pondus afferre subiectis rebus uidentur. Argumēto sit, quòd quum rem uehemēter exprimere conamur, pro uno uerbo hāc libēter amplectimur uerborū pluralitatē. Finitima est antonomasia, quæ pro nomine nomen usurpat. Vergilius: –Thalamo quæ fixa reliquit Impius–. Leue fuisset, Aeneas. Vigilas'ne deûm gens? maioris est momenti, quàm, Vigilas'ne Aenea? Cicero pro Cluentio: Nubit genero socrus. accusat filium mater. leuius istuc, Nubit Melino Saßia, eadem Cluentium accusat. Stetit soleatus prætor muliercula nixus in littore. minus erat graue & accusatorium, Stetit soleatus Verres muliercula nixus in littore. Parcè uictitat senex, significantius est quàm hoc, parcè uictitat Chremes. Nec eadem libra pensitem hæc duo, fœdifragus Annibal, & fœdifragus Pœnus. In alieno uis est argumēti, quæ nō est in proprio. Proprium tantū ualet ad docendū: alienū & ad docendum, & ad probandum. Addamus etiam αὔξησιν, id est amplificationem, sed eam quæ in solo uerbo posita est. Perij, nullus sum, occidi, actum est, exanimatus sum pro turbato, cæsus pro læso, latro pro improbo, solitudo pro paucitate, gladiator pro audaci, parricida pro sicario, scelus pro homine malo, fera pro crudeli, pestis portentum monstrum pro nocente, ueterator pro callido, bestia pro stolido, pirata pro fure, perditus pro uitioso, innumerabilis pro multo, mille pro multis. Multa sunt genera grauitatis in sententijs & collocatione uerborum. Nunc autem de uerbis simplicibus loquimur, ex quibus grauia sunt illa quæ significatione robustiora uehementioraq; sunt, Differt autem grauitas à sublimitate. Grauitas est

ponderis, sublimitas dignitatis. Grauia plus uehemētiusq; significant, sublimia magnificentius ac lautius. Idem uerbum tamen & graue & sublime dici potest, ut si eloquētiam diuinam esse dicemus, illam & significandi pōdere, et dignitatis amplitudine adaugebimus. Cœlos autē cœli uertices: astra, diuos: heroas, magnanimos principes, et multa dignitatis honore cōspicua, sublimia, nō grauia dicimus. Non enim ualidiora sunt in gradibus augēdi, sed dignitate præstantiora. Adde quòd sublimia nō turpitudinē, sed eximium splendorem habent. At nefarium scelus, sicut æquitatem singularē, inter grauia numeramus. Non ignoro hoc uerbum, graue, multos habere sensus, & aliter dici grauem terram, aliter graues iras, aliter grauem Catonem, aliter rationes graues. Hic graue (ut idem sæpius repetam) dico acre, urgens, instans, significatione & pondere cumulatum. Ponitur autem in omni parte orationis. Nullum enim uerbum (si Ciceroni credimus) nisi aut elegans aut graue mittere debet orator. Sed in amplificatione ut in propria sede dominatur, propterea quòd sua mole dilatat id quod augere laboramus. Quæret aliquis, an si qui pulsauit, attigisse: qui uulnerauit, læsisse dicatur, uerba grauia sunt attigisse atq; læsisse? Ego quidem leuia esse puto. Subleuant enim reum, & de culpæ grauitate partem detrahunt. quod non est grauium proprium. Contraria sunt hæc, amplificare, & imminuere. Amplificantis est grauia collocare, minuentis autem leuia atq; inualida præferre. Ex ijs quæ diximus, difficile non est iudicare quæ uerba leuia sint, quiq; in dicendo sit usus illorum. Deprehēduntur aut facta correctione: ut, Non tam didicit literas, quàm degustauit. Aut cōparatione: ut, Marius septem consulatus, unum modò Cicero gessit. Pompeius

peius Asianos imbelles, Cæsar fortes Italos subegit. Vnus cum septem, imbelles cum fortibus comparãtur. Aut frigida affirmatione, ut, homo non indoctus, non malus autor, non omnium postremus. Aut diminutione, ut, ducere choros, non modò scelus, sed ne uitium quidem est. Aut sua sponte: ut facile, iocosum, ridiculum. Aut quantitate, ut exigua domus, parua ciuitas. Aut precio, trioboli, treßis, dupõdius. Aut opinione, ut Lygur, Iudæus. Aut attenuatione quæ fit per deriuationẽ, libellus, opusculum. Aut immutatione, Non orator, sed arator. Aut ironia, ut, O' lepidum caput, de homine agresti & inurbano. Sunt quæ sola pronunciatione uideantur esse leuia:

–Meq; timoris
Argue tu Drance–

Quid moror? Totidem leuium genera sunt, quot grauium uerborum. Sed locum notasse satis est. Dicet quispiam, Iam mihi uideris non de uerbo, sed de oratione loqui, & longè aberrare à proposito. Quæ in oratione constitui, in uerbum recidunt omnia. Et epitheton, ac rei nomen cui adiungitur, tanquam unum simplexq; esse uideri potest. Sunt & media, quæ nec grauia per se, nec leuia dicũtur: ut hasta, fons, uester, noster, lego, dico, forte, deorsum, atque, autem, apud, aduersum. Quædã media natura uim capiunt ab oratione, & rem aut grauant, aut subleuant. Homo impudens mentiebatur palàm, deierabat in tẽplo, uomebat postridie. Hic palàm, templo, postridie, rem ingrauant. Contrà, Licenter agebat Saturnalibus, domi, apud sodales, in cõuiuio: leuiter factũ uidetur. At in re sunt ista, nõ in uerbis. In re sanè. quũ uerba grauia ac leuia Cicero dicit, nõ aut literas aut syllabas, aut ex illis iũctas uoces intuetur: respicit eam rem, cuius signa notæq; uerba

sunt

sunt. Vis illa rei est tanquam animi instar in corpore, ad quā obscœna, sordida, humilia, grauia reducimus, quæ ad ipsas uoces per se referre nec possumus, nec debemus.

De proprijs & assumptis, & quæ aliena dicuntur. CAP. XVII.

VErba, quemadmodum rerum possessiones, aut propria, aut aliena dicuntur. Aliena sunt, quæ à propria significatione in aliam cum uirtute mutantur. Tropos cum Græcis ab intellectus immutatione appellamus. Aristoteles in Rhetoricis, & in libello de Arte poëtica, metaphoras, id est, trāslationes uocat: et hoc nominis extēdit & ad ea quæ per similitudinem transferuntur, ut quū dicimus concionum procellas: & synecdochen, hypallagē, antonomasian, metalepsin, catachresin, hyperbolen, periphrasin, allegorian. Sunt hæ troporum species in quibus propriorum loco statuuntur aliena. Cætera omnia rerum uocabula propria nominamus, quæ sunt hominū instituto rebus significandis usurpata primùm, non aliunde quasi mutuò facta, cuiusmodi sunt hæc in generibus rerum diuersis, phagus, ulmus, fraxinus, braßica, beta, thymus, uitis, palmes, pampinus, nitrum, sulphur, bitumen, aurum, electrū, ferrum, ceruus, dama, lepus, bos, equus, asinus, congrus, scarus, delphinus, coturnix, alauda, psittacus, homo, animus, corpus, uirtus, uitium, fortitudo, ignauia, scientia, inertia, motus, quies, fundamentum, paries, tectum, supellex, uas, uestis, mensa, cibus, potus, terra, mare, aër, ignis, stella, deus. Rebus est ferè sua cuique appellatio. Nec enim aliter de omnibus propriè loqui possemus. Vnde planum fit propria quadam neceßitate reperta esse, aliena uerò propter uim & elegantiam in eorum locum traducta. Proprijs

abundare debet is qui multis de rebus agere planè, dilucidè & usitatè contendit. Nec *in proprietate tenuis est gloria, ac orationis commendatio, propterea quòd breuiter & apertè res exprimit, non circunducit audientem ambagibus inanium uerborum, non infert obscuritatem, quam plerunque pariunt figuræ.* Non *traducit omnia sine uirtute, non triuialia & barbara & inusitata inculcat, quæ uitia frequenter accidunt ijs qui pauca admodum uerba nouerunt.* Nunc *enim turpiter circunloquuntur id quod uno dici uerbo optimè potest: ut hoc modo quidam,* Vidi *magnam illam auem quæ nunquam uolat, & cuius plumas uiri nobiles ferunt in galea.* Quanto *breuius ac melius,* Vidi *Struthiocamelum?* Nunc *sunt obscuri tenebris audacium figurarum, ut in epistola quidam sua opinione doctus,* Non *dedignatus es me concrepare laude nectarea, & buccinare me lingua melliflua.* Nunc *communibus utuntur atque triuialibus, ut quum dicunt hominem totum armatum pro cataphracto, & registrum pro tabulis.* Nunc *componunt insolita componi, ut si dicendum sit,* Milites *exposuit è naui, sic loquuntur,* Milites *de naui emisit in terram.* Rogatus *sum aliquoties à* Philosophiæ *studiosis, qui contempta sermonum barbarie in* Philosophia *plurima, puriores literas expetebant, satis'ne esset biennium ad emendatè, propriè, ornatéque dicendum.* Quibus *dicere solitus sum, non posse me adduci ut crederem totum decennium ad id satis esse, quod sibi falsò pollicerentur.* Quando *enim, inquam, barbariem putidam dediscemus?* Quando *uas imbutum malè, non sapiet primum liquorem?* Quando *uulneris alti uestigia non restabunt?* Quando *omnem omnium proprietatem non modò memoria tenebimus, sed etiam expe-*

ditè

ditè tum ſcripto tum ſermone exprimemus? Videte quàm pauci ueteres hanc laudem ſint aſſecuti: non loquor de ſublimioribus, quibus eſt uſus uerborum liberior, ſed de comicis, hiſtoricis, & oratoribus. Ex quibus ſi Terētium, Cæſarē, Ciceronem exceperis, qui propriè & uſitate ſit locutus, uix ullum inuenies. Nam propriè loqui, diuturni laboris eſt, et aſſiduæ exercitationis, ſed in primis animi cupientis ueritatem, id eſt uerum natiuumq; ſermonem: quem ut abiectum quum multi fugiunt, incidunt in peregrinam quandā & inſolentem ac penè prodigioſam linguæ impuritatem. quod ſi turpe eſt, uerbum proprium maximè curæ ſit, nec unquā mutetur niſi aut ſignificantius aut elegantius ſuccedat alienum. Sermo proprius ſi non ſemper fortior, uerior eſt tamen, ac uſitatior, &, quæ prima uirtus eſt orationis, rem dilucidè magis ac naturaliter exponit. Ad hanc uirtutem conſequendam diſcenda cuiuſque rei propria communia'que uocabula, & ea maximè uerba quibus propriè animi modi declarātur, ut doceo, doce, docerem, doceam, docere. Tum ſi eſt unius rei una appellatio, nullus eſt delectus: ideo'que niſi ſchemata uelis, parendum erit neceſſitati. ſi plures, deligēda quæ magis propria ſunt. Panis, pyri, pruni, frumētatoris, una propria eſt nominatio: eiuſdemq; rei ſunt peſtis & peſtilentia, mors & obitus, lapis & petra, amare & diligere. In hoc genere quæ ſunt uſitatoria, aut quæ melius rē pingūt, habenda potiora. Malim dicere ueſtem quàm indumentum, herbam quàm gramen, auem quàm alitem, progeniem quàm ſobolem, ſubtegmen quàm tramam, diſtribuit quàm diſpeſcit, pugnauit quàm conflixit, confirmat quàm roborat. In proprijs eſt uerbis (inquit Cicero) illa laus oratoris, ut abiecta atque obſoleta fugiat, lectis atque illu-

 ſtribus

stribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans esse uideatur. In collocatis obseruanda maximè proprietas, quam miseris modis lacerant indocti. Dictitant enim, Vigilant in monte, non speculantur è monte. Tentat frangere aciem, non conatur aciem perrumpere. Dimisit suos milites, non dimisit copias. Impediuit commeatum, non interclusit. Victu carebat Cæsar, non re frumentaria. Duxit uineas, non egit. Primi in consilio, non consilij principes. Reportarunt prædas, non egerunt. Milites monuit, nō cohortatus est. Signum fecit, non dedit. Renouauit prælium, non redintegrauit aut restituit. Aciem ordinauit, non instruxit. Longius iuit, non prodijt. Redierunt milites, non receperunt se. Missi equites sine sarcinis, non equites expediti. Fecit prælium, non commisit. Dedit se ut seruiret, non tradidit se in seruitutem. Dedit illis ducem legatum, non præfecit legatum. Misit ad succurrendum, non misit subsidio. Fecerunt uim, non impetum. Magnis uijs contendit, non magnis itineribus contendit. Oppidum egressi sunt contra hostem, non eruptionem fecerunt. Ad faciendum pontem lignum secabat, non materiam. Reportauit quæ acceperat in legatione, nō renunciauit legationem. Tempus assignatum, non constitutum. Facere amicitiam, non inire gratiam. Perdidit opportunitatem, non amisit occasionem. Quid moror? Sunt qui non tam Latinè loqui mihi uidentur, quàm barbarica phrasi omnem inuertere latinitatem. Vnde hoc mali? Proposuerunt sibi & magistros & libros infantissimos, putarūtq; satis esse, nihil committere contra ea præcepta grāmaticæ quæ sunt de casibus & constructione uerborum: quasi non sit grammatici poëtas & historicos interpretari, & inde loquendi rationem moremq́ue cognoscere. Quid hoc omnino peccat in artem

tem

tem declinandi uel construendi, Turno mandata perfer, ut ueniat in locum meum ad pugnandum? At quid est ineptius? quid ingratius? quid putidum magis? Virgilius aliter, Turno mandata perfer, succedat pugnæ. Non defuerũt qui huic mederi morbo cuperent, legerent'que ex multis autoribus locutiones omneis, unde grande uolumen conficerent. uellem suo morbo potius & insaniæ medelam adhibuissent. Quid est stultius, quàm omnia uerba propria impropria, poëtica oratoria, usitata inusitata, prisca noua, honesta turpia, bona mala, recta praua, promiscuè congregare, & referre in codicem? Quis leget hæc? & si quis leget, ut memoria tenebit? & si tenebit, ut à bonis mala separabit? Nemo de lingua optimè iudicare potest, qui non eam didicit. Nemo didicit, nisi loquendi consuetudinem obseruauit. Nullus obseruauit apud istos formularios. Non'ne ridiculum est ea te tradere studiosis, quæ nunquam noueras quum manum calamo admouisti? quæ oblitus es antequam perscripsisti? quæ nescis ipse? quæ non tenes? quæ iam dubites an scripseris? quæ nolis ipse perdiscere? quæ si uelis, haud possis? si possis, non expediat? Nã qui sapit, longa autorum bonorum lectione & obseruatione sapit. Multa sumis à Plauto, à Terentio nonnulla quæ iam exoleuerunt, multa à Gellio, multa ab Apuleio quæ dicta sunt audacius, multa à Suetonio, Plinio, à recentioribus, quæ subolent nescio quid peregrinum & insuaue. Quis erit delectus, quæ proprietas, quæ uenustas, si omnia miscebimus? si contorta, rara, absurda, nouè dicta in delicias ac elegantias referemus? Si quicquid inusitatum est ac tritum, uile esse & humile putabimus: contrà quicquid abhorret à loquendi more, preciosum & arduum? At iuuant, inquiunt. Plus obesse quàm pro-

desse, sit argumento, quòd non modò quæ uerba scriptores boni iunxerint, tenẽdum est, sed in quem sensum dixerint, cui personæ, cui tempori, cui rerum conditioni accommodauerint, ut prioribus & posterioribus inseruerint: quorum nihil uident qui excerpta legunt exempla, unam aut alteram particulam ineptè aßuunt orationi, & ornare cupientes, deformem & ridiculam suffarcinant orationem. Miseri, qui tantum ex hoc uno cõmentario sapiunt. Multo citius poëmata, historias, orationesq; perlegissent, usum non modò uerborum, sed etiam rerum ab ipso fonte purè & salubriter hausissent, quod tandem facere coguntur ij qui bene scribendi dicendi'ue scientiam quærunt. Ediscẽda sunt plurima, permulta scriptitanda. Relegendi sunt optimi scriptores, ut paulatim ueniat in usum proprietas. Formulæ istæ suis autoribus amatoribus'que relinquendæ. Qui linguæ Gallicanæ student, ut puritate superent uulgus, elegantiores loquendi formulas non referunt in libellum, sed animaduertunt quomodo quisque doctiorum loquatur. quod audierunt, memoriæ affigunt, ac persæpe referunt. ad hæc legunt eorum scripta, qui Gallici sermonis principes extiterunt. Sic & Latina capessenti faciendum existimo, ne frustra in collectancis infantium consenescat. Sic autem proprietatem amet, ut intelligat non semper utendum proprijs: non dico quando uerbum proprium deest, ut quum dicimus, equitat in arũdine, saxa iaculatur, lapidat glebis: sed quum uitamus humilia, sordida & obscœna, & ad trãslationem confugimus, quumq; figurarum aut elegantiam aut uirtutem quærimus. Quintilianus octauo libro multa facit propriorum genera: unum, quod iam multis exposuimus: alterum, quum dicitur proprium inter plura quæ sunt eius-

dem

dem nominis,id unde cætera ducta sunt, ut uertex aquarum, à quo summa pars capitis, & quod est in montibus eminentißimum,uertices dicuntur. Aliud, quum res communis pluribus,in uno aliquo habet nomen eximium: ut quum urbis nomine Romam *accipimus. Quartum,quum ponitur illud, quo nihil significantius inueniri possit, ut Cæsar ad euertendã* Remp. *sobrius accessit.* Hoc *translatum,non proprium dixero.Quintũ ex appositis,quæ epitheta dicuntur:ut dulce mustum,cum dentibus albis. Sextum,cum uerbum bene translatũ est.Quod ego non probo,propterea quòd à proprijs distinguenda sunt translata. Septimum,quum quæ sunt in quoq; præcipua, proprij locum accipiunt:ut* Fabius *cunctator.Sunt in his,quatuor genera maximè propria,secundum,tertium, quintum, & septimum.*Primum *fusius & latius patet, ac cætera comprehendit.*Hoc *ualet ad dilucidè aperteq; dicendum, illa etiam ad ornandum.*In *alienis prima sunt translata.quibus utimur aut necessariò, ut quum dicimus gemmam in uitibus:aut ornandi gratia, ut lumen orationis:aut ad incrementum,ut ferreum cor,pectus adamantinum: aut ad uitandam turpitudinem, ut mulier* Venere *lutulenta. Si nihil horum præstent,proprietate standum est. aptius enim dicetur,suauis concordia,quàm symphonia melliflua,atque nectarea. Aßumitur &* Synecdoche*: ut,* Pro *capite dimicandum.* Romanus *prælio uictor, pro eo quod est,* Romani *prælio uictores.*Diximus *pro* dixi. Item Metonymia*:ut,uario* Marte *pugnatum est.&* Antonomasia*,ut euersor* Carthaginis *pro* Scipione*.&* Metalepsis*:ut speluncis abdidit atris,id est profundis.et* Catachresis*:ut, minutus animus,pro paruo. &* Periphrasis*,ut diuûm pater atque hominum rex.&* Allegoria*,ut,* Oleum *incendio ne*

f 4 *adijcias*

adijcias, id est, ne iratum excites. & Hyperbole: ut, uolabat Camilla. Pauca de alienis hic esse dicenda iudicaui, quoniam figuræ per quas in locum propriorum transferuntur, & antè dictæ fuerunt, & à grammaticis ac rhetoribus peti possunt. Cicero in Oratore inter aliena ponit translatum, & factum aliũde ut mutuò, & factũ ab ipso, & nouum, & priscum, & inusitatum: in Partitionibus ea quæ transferuntur, quæ immutantur, ea quibus tanquã abutimur, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. Noua, prisca, inusitata, propria sunt, nisi quòd sunt rara, & usu paucorum recepta: quæ Ciceroni causa fuit cur illa referret in aliena. Translatum, siue quod trãsfertur, est μεταφορικὸν. factum aliunde ut mutuò, & id quo tanquam abutimur, καταχρηστικὸν, immutatur hypallage: obscurantur ænigmatica, & allegorica. Incredibiliter tollimus hyperbolica. Præter sermonis consuetudinem ornamus periphrastica. In his omnibus tropis est quod in proprij locum sufficitur alienum.

De uerbis ueteribus, & nouis. CAP. XVIII.

Verba prisca de quibus diximus, sæpe uetera appellantur. Hic autem docendi gratia inter uetera ac prisca differentiam atque discrimen esse statuendum iudico. Vt enim omnia prisca sunt uetera, non tamen contrà omnia uetera sunt prisca: & ut priscis, & antiquatis, & insolentibus perrarò utimur: ita ferè semper nouis reiectis, ueterum uerbis loquimur. Nam quemadmodum noua aliquando consenescent, & uetera dicentur: sic & ea quibus utebatur seculum illud Ciceronianum, cæ-

teris

teris in loquendo fœlicius consenuerunt quodammodo: quæ tametsi nunc quasi uiridi senectute florēt, omniumq́; multo optima putantur, tamen uetera & antiqua nobis possunt uideri. Ab urbe condita ad tempora L. Craßi & M. Antonij nihil erat in lingua Romana expolitum & excultum. Subolebant priscum quiddam Liuius Andronicus, Cæcilius, Actius, Pacuuius, Ennius, Plautus, & in historia Cato, Pictor, Piso, & in oratione permulti quos Cicero connumerat in Bruto. Isti igitur erant Ciceroni ueteres, nobis autem debent esse prisci, & propè antiquati. À temporibus Syllæ dictatoris ad imperium Domitiani sermo Latinus in integritate mansit, nisi quòd posteriores iam propiores erāt uitio, quàm sanitati. Qui tum scriptores floruerunt, eos & ueteres & imitandos esse censemus. Iuniores omnes habemus inter nouos, & impurius esse locutos arbitramur. Vt igitur tempore Ciceronis qui probari uolebant, maiorū squallorem asperitatemq́; fugiebāt, ex omnibus eorum uerbis nitidiora suauioraq́; seligebāt: sic & nos cōtrà iuniorū effrænatam audaciā licentiamq́; fugitare, ex ijs pauca necessaria assumere. Cæterum ueterū modulationem & puritatem in loquendo sequi debemus. Quæ Terentius, Cæsar, Cicero, Sallustius, Liuius, Vergilius, Horatius, Ouidius, Cornelius Celsus, Persius, Quintilianus, Iuuenalis, Martialis admiserūt, omnia, præter pauca iam obliterata, & quasi uetustate collapsa, qualia sunt fuat, siet, iudicaßit, prosapia, sine ulla dubitatiōe recipiuntur in sermonem. Antiquioribus & iunioribus temerè ne confidas. Non sum tamē in ea opinione, in qua recentiorū quidam ridiculè superstitiosi & sunt & fuerunt: Nullum omnino uerbum usurpandum esse putant, nisi quod apud Ciceronē inuenitur. Quos & ipse Cicero, cui tantum de-

ferunt honorem, duabus sentētijs damnat. Noua enim uerba aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum fieri posse iudicat: & is permulta fecit. In Academicis censet rebus nouis noua nomina imponenda. Horum neutrum isti sinunt. Adde quòd de omnibus rebus & disciplinis non est locutus, nec habuit cur diceret quæ Varro in Agricultura, Cornelius Celsus in Arte medendi, quæ Vitruuius in Architectura, quæ Plinius in Historia naturali. Quid? quòd eius opera multa desiderantur? & plura scripturus erat, nisi mors immatura præuenisset? In Crasso, in Antonio, in Hortensio nullum uerbū ut insolens et putidum notat, quos certum est suis usos esse uerbis. Pauca reprehendit in M. Antonio, & ea quidē magis accusatoriè quàm uerè: qui si posteriorū quos antè nominaui, scripta legisset, credo nō reprehendisset. Ne igitur nostra culpa languescamus inopia, ueterū quos doctißimi quiq; magno consensu probauerunt, autoritate nitamur. Eorum uerba, quū licebit, præferamus nouis. Si non erunt idonea, tum recētiora animo & aurium iudicio ponderemus, & audeamus aliquid doctis uiris autoribus. Noua traxerunt in usum Christiani, cuius generis sunt hæc, Christus, fides, baptismus, sacramentum, eucharistia, spiritus sanctus, ecclesia catholica, euangeliū, apostolus, euangelista, euangelizare, baptista, baptizare, paradisus, purgatorium, excōmunicatio. Sunt alia usu omnium iam recepta, quibus me iudice uti licet, & maximè si magis idonea reperire non poßis. Non dico tamen deitatem pro diuinitate, pietatem pro misericordia, humilitatem pro modestia, exaltationem pro superbia, confortauit pro firmauit, & alia sexcenta, quæ barbaries & ignorantia sine ulla neceßitate inuexit in linguam Latinam. Quæ qui

peruica

peruicaciter tuentur, summa iniuria arguunt Hebræos & Græcos omnes qui philosophiam sanctissimam hac linguæ fœditate conspurcare noluerunt, nisi fortè Deus optimus maximus Latinos à uero sermone deuiare, reliquos omnes emendatè rectéque loqui uelit. Quod qui suspicatur, sibi somnium fingit. Religio, credo, in barbarie posita non est. In hac nouitate uerborum, quæ tolerari possint, optimè iudicabit is, qui necessitati & decori parendum esse norit. Dicamus ecclesiam, quia necesse est: nullum enim aliud est eius rei uerbum: nec magis inter Latina indecorum est ecclesiæ quàm philosophiæ uocabulum. Quando simulis ratio suberit, in noua cum alijs audeamus. Intulerũt etiam noua Dialectici, ut subiectum, prædicatum, prædicatur, prædicabile, prædicamentum, categoricum, hypotheticum, æquiuocum, uniuocum, substantiam, passionem, terminum: quorum pleraque ut necessaria uideantur, non decent tamen, & assensum doctorum uix sibi conciliare possunt. Ausim dicere terminum ut ὅρος Græci, subiectum, substantiam, categoricum, hypotheticum, indiuiduum, ut ἄτομον. Cæterum dico pro prædicato enunciatum, pro maiore & minore primam & secundam partem assumptionis, pro prædicabilibus quinque uoces, pro prædicamentis categorias, aut elementa decem, aut genera uerborum, pro æquiuoco homonymum, pro uniuoco synonymum. Nam quid Græcis uti uetat, quibus usi sunt Grammatici? Pro uerbo prædicatur, dicitur aut pronunciatur: pro affirmatiua & negatiua propositione, pronunciatum affirmans aut negans, aiens aut inficians: pro differentibus in eo quod quid est, aut quale quid est, differentia specie, aut numero: in explicãda substantia, aut substantiæ qualitate designanda, pro

da,pro risibili,risus potẽtem:pro generalißimo, summum genus:pro specie specialißima,speciem infimam:pro ente, id quod est,aut subsistẽs:pro insecabili & indiuisibili,indiuiduum,ut sit epithetum:pro alterato,dispar aut dißimile:pro principaliter,maximè:pro à se inuicẽ, inter se:pro incõplexis simplicia Cicero, pro complexis collocata dicit.Reclamet qui uolet,malo impropriè loqui, quàm barbarè. Alia sunt in dialectica multa, quibus nõ omnino mala uerba accommodari possunt: sed non est hoc præsentis instituti. Nam et incidimus in molestum hominum genus, qui nefariũ scelus existimant, spinosam balbutiem et prodigiosum sermonem relinquere:quam opinionem si deponerent,continuò Latinè dialectica loqueretur. sed hærent obstinati et pertinaces. Quàm multa dixere physici,ethici,mathematici,grammatici,Iuris prudentes,quæ inducere non audeas in emendatam orationem,quàm multa fecerunt immania & aspera,quibus utêris inuitus? Voces istæ substantiua, adiectiua,relatiua,indicatiua,imperatiua,frequentatiua,fœminina,adeò uastè dureq; sonant,ut teretes aureis grauißimè lædant. Item sensibile,uisibile,poßibile, rotunditas,triangulare,quadrangulare, bicubitum,tricubitum,repressalia. Næ frustra laborarem, si innumerabilia recentiorum noua uerba numerare contenderem:nulli unquam fuere audaciores, nulli effrænatiores,nulli minus studiosi sermonis emendati. Istos'ne sequi placet,qui gloriantur perinde atque magnum sit barbaro & inculto genere sermonis nescio quid de magnis artibus oblatrare? Sequamur eos potius,qui neceßitate ducti,uerba noua feliciter crearunt,qui'que citra neceßitatem uerbis aptè nouatis locupletarũt orationem. Primùm uetera capessamus, deinde ubi cum arte iudicium accreuerit,de nouis ea quæ

uetusta sunt eligamus, & maxime necessaria, ut hæc, Cardinalis, Episcopus, Archidiaconus, Abbas, Monachus, Comes, Bombarda, Caligæ. Ex hoc genere si quid erit horridius ac durius, præfatione molliendum erit, hoc modo, Monachorum pastor est, qui uocatur abbas. Pontifex, aut (ut uulgò loquimur) episcopus. Fulminat tormentum belli, cui bombardæ nomen est. Non erant Romanis tegumenta crurum & femorum, quæ caligæ appellantur. Quædam periphrasi describimus, ut, est machina belli, cui à colubro nomen est, & alia cui à serpente fecere nomen. Erecta machina, à grue nomen habet, ingentia attollit saxa. Vt breuiter absoluam, nouis uetera præstant: nouorum optima sunt maximè uetera, & ea quibus aut necessitas aut gratia locum inuenit. si quid deest, explent illud uerborum figuræ. Noua etiam dicuntur quæ quisque hodie sibi excogitat, ut quidam monachum tenebricolam, & molinariam bestiam, & casearium dixit.

De uerbis sonantibus, & exilibus. CAP. XIX.

HActenus uerborum naturas quæ à subiectis rebus oriuntur, explicauimus. Alter est locus de uocum differentijs, quæ uerba sint sonantia exilia, grandia parua, uolubilia tarda, lenia aspera: unde oratio dicitur iucunda tristis, plena tenuis, grandis minuta, lenta uolubilis, suauis horrida. Sonãtiora sunt uerba, aut literarum uocalium, aut consonantium pleniore sono, aut certè spatio & tempore syllabarum. Ex quinque elementis quæ purè sonant, primum & quartum, a, o, magna ac uasta sunt: tertium & quintum, i, u, tenuia & exilia: secundum, e, intermedium. Hanc sonorum uarietatem deprehendes in ijs qui uen

qui uenalia magnis in ciuitatibus proclamitant: aut certè referes ad aures, quæ de sonis omnibus sua sponte uel optimè iudicant. A, *litera quoniam spiritu longiore profertur ab arteria, reliquas omneis immanitate soni præstat: ideoq; frequentant eam qui grande aliquid & plenum resonant.* Tragici Græci *libenter mutant* η, *in* α, *ut sit hiantior pronunciatio.* φήμη, φάμα. Diffundit *ea quæ una modò syllaba cōstant, ut ars, aut, ad, cras, dat, fraus, glans, haud, iam, lanx, mars, pars, stat, qua, quam, thrax, uah, uas, mas, at, ast.* Hæc *& paria (quanquam monosyllaba sæpe sunt causa tenuitatis) non attenuant orationem.* Argumento *sit uel cornix, de qua* Vergilius:

Tum cornix plena pluuiam uocat improba uoce.

Pleniora *sunt uerba duarum syllabarum, quas implet hæc litera, ut arca, arcas, altam, chara, grata, amant, sanāt, para, quadrans, frangat, mala, atra, flāma, uastat, saltat, aura.* Hanc quoq; *recipiunt trisyllaba, atque grauiter insonant, ut amabam, sanabāt, arcana, affata, lāpada, pallada, barbara, tartara, amara, parabant, captarat.* Reperitur *& in quatuor syllabis continuis, ut, acclamabat, adamabat, adamandabant, apparabant.* Raro *peruenit ad quinq;, ut in hoc fictitio nomine taratantara.* Nihil *horū non uehementer sonat, & implet aurium sensum: tamē in auctiore numero syllabarum, auctior est ac plenior sonus.* Robustius *autem fit quum recipit duas aut treis literas consonantes, aut etiam diphthongum, quod est omnium commune: ut trabs, stragula, brachium, fragor, statura, augeo, claudo, musæ, si modò rectè pronunciaueris, ut quum dicitur* Gallice *pax, & sed, & factum.* Quin *uegeta sunt quæ uocibus alijs quidem constant, sed & hanc interserūt aut principio, aut medio, aut extremo loco, ut fragmentū,*

sonare

ſonare,ceperamus,ſubtilitatem,interea,formoſam.His uegetiora,quæ ſi non in omnibus locis,eam tamen in multis collocant,ut aſparagus,amaracus, calcitrare,reſonabant, Aeneas,ſagitta,iactauit,arena,calcatur.Huius itaque ſoni magnitudine ſonora fit oratio, ut hæc, Iſte quod argenti placuit,inuaſit:quæ mancipia uoluit,abduxit:uina,cæteraq; quæ in Aſia facillimè comparantur,quæ ille reliquerat,aſportauit:reliqua uendidit:pecuniam exegit.

-At nunc horrentia Martis
Arma,uirumq; cano-
At regina graui iamdudum ſaucia cura.
-Omniaq; arma
Aduocat,& ramis uaſtisq; molaribus inſtat.

Proprium eſt omnium uocum clarius audiri aſpiratione,accentu,productione,diphthongo.Clarior eſt in hamo quàm in amento, in dato,quàm in circundato, in palma, quàm in palude,in fraude,quàm in fraxino.At diſcrimen hoc uix audiet qui aſpiratione non utitur,& breues perinde atq; longas moratur, aut has & illas pari interuallo præcipitat.Fama quoniam priorem producit,effertur ac ſi geminet uocem,hoc modo, faama.ſic enim ueteres ſcribebant , & ad longitudinum breuitatumq; dimenſiones (ſine quibus uocum differentias intelligere nō poſſumus) plurimum ualet. o,profertur ore diducto & rotundo,litera ampla quidem , ſed quàm prima uox & anguſtior & obſcurior. Hoc nimirum Vergilius ſenſit, qui quum planè ſciret in ſanciendis fœderibus nō porcam, ſed porcum mactari ſolitum,dixit,

-Et cæſa iungebant fœdera porca.

Obſcurius & ingratius erat,

-Cæſo iungebant fœdera porco.

Maluit

Maluit igitur ſono quàm ueritati conſulere, ſicut Horatius, — *Luctata canis.*

Sunt qui putarunt in fœminino ſexu plus eſſe cuiuſdam gratiæ: ego ad ſonitum, non ad rem inclinaſſe poëtas exiſtimo. In monoſyllabis productis ō, ſi excipitur ea litera quæ prima eſt in ſanitate, & natura, & roſa, non eſt uacua & inanis, ut in his, uos, nos, hos, ros, mos, flos, cos, bos, tros, quos, non, cor. Vocalior eſt ſi duo elementa conſona ſubſequantur, ut nox, mors, ſors, fors, frons, ſons, mons, pons, fons. In fine ſurdius auditur, eo, ſto, flo, pro, pronomen hoc, ſecluſa aſpiratione, quia litera muta clauditur, & ob, & os breue, nihil omnino ſuperat. In his quæ ſunt plurium ſyllabarum, ualida eſt, niſi quum o, in uerbis ſedet extrema. Senties in his uocibus, flores, mores, hordeum, horreo, noſtra, nobis, monſtrum, formoſus, doloſus, colores, honorem, odor, ſapor, orator, corpora, doctoribus, conformationes. Nec omnino iacet in fine, quod uerſus oſtendit,

Arma uirumq; cano –
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno.
–*Saxo occultabat opaco.*
–*In gurgite uaſto.*

Sonantius uidetur alijs in ſedibus:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Luctantes uentos, tempeſtatesq; ſonoras.

In uerbo horreo inflatur hæc uox aſpiratione, & litera canina, & accentu, & quantitate, propterea uehemens eſt, & canorum. In monſtris autem poſitione multarum conſonantium, & tono perſonat. Operæprecium eſt iſta contemplari, ſi cauſam fortè cognoſcere uelis, cur idem alijs & alijs locis uocalius eſſe uideatur. Anceps

eſt o, apud

est o, apud nos. à Græcis nomine & figura distinguitur. longum dicitur ω μέγα, breue ο μικρὸν, utrunq; apud eos frequentißimum, sed alterum altero, beneficio quantitatis largius est, ideoq; præ se fert geminam alterius figuram. Ideo documento nobis esse debet, eandem literam nunc clariorem productione, nunc obscuriorem esse breuitate. In diphthongis o, producitur, fœlix, pœna, amœnus, obscœnus, mœnia, mœreo, pœnitet. Nunc uitio pronunciationis auditur e, solum. Quod si efferamus œ, quemadmodum Gallice regem dicimus, nihil minuetur illius amplitudo. Habes sonum duarum literarum, quæ siquando frequenter concurrunt, plenam efficiunt orationem: ut,

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Anna uides toto properari littore circum.
Sola uiri molles aditus, & tempora noras.
I, soror, atq; hostem supplex affare superbum.

Neminem uestrum ignorare arbitror, Iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, Caium Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad iudicium affuturum. E, quód profertur ore parcius diducto, minor est utraque, contrà duabus reliquis I, & V, maior. Iacet in syllaba sola, præsertim breui. Exilia sunt enim, es, &, sed, ter, det, stet, uel, per, & similia. Paulo uocaliora sunt longa, rex, lex, des, stes, res, sex, ex, flens. Argutiores diphthongi, æs, præs, fæx, hæc. In coniunctis breuibus, effluit, leget, reget, tepet, releget, tereret, petere, tegere. quod non sentiunt qui breuem male producunt, ac si scriberetur leeget, reeget. Ac celera, ut in hoc uersu,

Pacatumq; reget patrijs uirtutibus orbem.

Confirmatur productione, ut fecerunt, excedo, telum, credo, iactetur, luctantes, Teucer, Orpheus. Item adiectis cōsonantibus, tempestates, ardentes, ingens, defeßi, infestus, euersa, exemplum, expleuisse, dextra, descēdere. Hanc uocem dilatant imperiti, & non tempus pronunciant, sed tampus: non exemplum, sed examplum: & latantam pro latente dicunt. Hoc uitium Galliæ nostræ, Lusitaniæ contrarium. e, frequēs in oratione summißior fertur: ut, Cuncti ad me publicè sæpe uenerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemq; susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid à me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Hæc si modulatè pronunciabis, audies earum de quibus agimus literarum differentiam: & hæc uerba, Ad me publicè sæpe uenerunt, Me sæpe esse pollicitum, defensionemq; susciperem, summißiora dices: illa uerò elatiora, Suarum fortunarum omnium causam. Quod si a, & o, & e, in oratione dominantur, iucunda uarietate cōsonant, neq; sunt uastè agrestia, neq; exiliter effœminata, neq; pronunciatione difficilia. Sit hoc exemplum Ciceronianum, Tam autem erat excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se diceres, sed maximè disiuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Breuius hoc,

—Mecumq; fouebit

Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.

I, litera quæ molliter ore diducto ad dentes penè cocuntes enunciatur, per se exilis est, ac tenuis, ut in his uerbis, bis, cis, is, id, lis, nix, in, pix, quis, sis, it, uis, uir, cinis, digni, finis, gignit, hinnit, linit, mitis, nisi, pili, hirci, quinis,

risi,

risi, sibi, tibi, uiri, uirilis, uitijs, imbibit, illinit, immittit, mirifici, inimici. Ex his alia syllabis singulis cōstant, alia binis, alia ternis, alia quaternis: alia sunt breuia, alia longa: alia aspirationē habēt, alia non habēt. In alijs ea quæ dicitur uocalis, excipitur uocali, in alijs una aut altera consonante. Hæc quanquā (ut antè dixi) uariant sonos, omnia tamē si ad a, & o, & e, spectes, sunt tenui & gracili uoce. Miscetur alijs hæc litera, & earū uocē imminuit, aut plus si multa est, aut minus si rara. Quapropter antiqui poëtæ dixerunt olli pro eo quod est illi. Casus hic dominos, plenioris est toni, quàm dominus, & domino quàm dominis: & bibat ac bibet, quàm bibit, uitia quàm uitijs, licia quàm licijs. Tenuitatē huiusce uocis demonstrat hoc exēplum: Sæpe enim uenit ad aures, te idē istud nimis crebrò dicere, satis te tibi uixisse. credo. sed tum id audirē, si tibi soli uiueres, aut si tibi etiam soli natus esses.

Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Frigidus, ò pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
Dic quibus in terris inscripti nomina regum?

In his quæ plena modulatione sonare debent, huius elementi frequentia uitanda est. Nec opimius ὖψιλόν, quod y Græcum dicimus. Nomen ipsum tenuitatis ostendit, & ut nunc pronunciatio est, sonat idem quod iota, ut hybla, hyperion, Phryges, syllaba. Coëunt in diphthongō, ι & υ, ut harpyia. quæ eò dicitur impropria, quòd una modò litera auditur. Iungitur alijs uocibus, uimq; consonantis habet, ut ianua, iecur, iocus, Iuno. Nihil horum ex ore mittitur exiliter, sed I, causa non est. Insidit & sibijpsi, ut quū dicimus conijcio, reijcio. Interim duarū cōsonantium uim obtinet, ut maior, peior, Maia, maiestas. Quocunque modo se habebit, acutum & minutum audietur.

Ex quinq; puris literis V*, ordine postrema est.* L*abris exporrectis paulumq; diductis enunciatur. Sonus eius exiguus est, & effluens. ostendit illud* V*ergilianum persæpe laudatum,* -*Exiguus mus*
Sub terris posuitq; domos, atque horrea fecit.
quod laudabiliter imitatus est Horatius,
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.
Quid habent argutum & canorum, mus, sus, plus, thus, fumus, mulus, mutus, ludus, dumus, tuus, suus, bubulcus, subulcus, cucullus, cumulus, tumulus, lutulentus, summissus, exiguus? P*lerīq; populi pro litera u, quarta uoce, id est o, ante literas quæ primæ sunt in motu & in nato, abutuntur. dicunt enim sont, pro sunt, tondo pro tundo, mondum pro mundo, onguentū pro unguento, sommissus pro summisso, rompo pro rumpo.* M*elius* H*ispani. sic enim dicunt unguentum, ut nos unum* G*allice, per eas treis literas quæ primæ sunt in unguento.* Q*uod si facies, tum manifestam differentiam cognosces inter o, & u, uocales, & pressius hanc quàm illam proferes, nec errabis in sonorum iudicio.* P*rofer una, deinde supprime literam nouissimam, & retine un, scies hoc modo aliter un, aliter on proferri oportere. Sunt qui nō* G*allico more dicūt cumulum, sed coumouloum, ut* H*ispani,* I*tali, qui in syllaba breui diphthongum facere uidentur. quod ego nulla ratione probare possum.* M*anauit hoc uitium, credo, ab ijs qui quum uiderent* μοῦσαν Latinè *dici musam, putarunt u, & ου, eodem modo proferendum.* I*n hac re laudo* G*allorum pronunciationem: quanquam ab ea desciscunt aliquot ciues eorum, patriæ contemptores, ut peregrinū quiddam sapere uideantur.* À G*allis non fatous, sed fatuus, non foutourous, sed futurus dicitur. Sic quoq; ueteres* R*omanos dixisse,*

dixisse, non ita literarū sonos confudisse puto. Quid erat opus μῦθον in musam uertere, si manebat idem in utroque sonus? Cur Vergilius pro opilione upilionem dixit in Bucolicis? Si quum tundo & fugio dicendum est principio tenui, dicemus tondo & fougio: tum u, plenæ non exilis esse uocis falsò putabitur. Aliquando falluntur aures alieno sono, ut quum R, aut duæ tres'ue mutæ aut semiuocales uocem per se tenuem gracilemq; roborant. Hæc enim firma sunt & sonora, rus, rubrum, ruscus, truncat, murmurat, multum, subter, buxum, structura, custodia. Extrema uocalis igitur suapte natura tenuis est, ut illud ὖ ψιλὸν apud Græcos, cuius officium interdum gerit, ut ὗς sus est dictus. sed aliunde nonnunquam dilatatur illius exilitas, ut hic, —Arma, uirumq; cano.

Idem iudicium est quum uocalibus adiungitur, ut uanus, Venus, uinum, uolo, uultus. in his enim aliunde firmatur, quoniam ex lĩteris duabus una componitur uox, quæ ad principē maiore ex parte referri debet. Interim adeò patitur attenuationē, ut omnino reticeri uideatur, ut aqua, lingua, suauis. Nusquā sonātior est quàm in fine uerbi, ut cornu, manu, metu, tumultu, ueru, tonitru. In hac sede multo plenior est, quàm quæ finis est his uerbis, sibi, tibi, uirili. Pauca de quinque literarum principibus diximus: de ijs quæ symphona Græci uocant, addamus & pauca.

Ex mutis surdumq; spirantibus elementis, B, D, G, uehementius aurem feriunt, propterea quòd sunt mediæ inter tenues & crassas: B, inter P, & ph: D, inter T, & th, G, inter C, & ch. figuras notasq; proprias quæ respōdeant his φ, θ, χ, non habemus. F, nostrum à φ, græco non multū dißidet, illiq; sæpe succeßit, ut φημὴ fama, μορφὴ forma, Phryges Fruges ab Ennio dicti. B, fortior quàm P: D,

quàm T:G, quàm C: abdo quàm apto, addere quàm atterere; ager quàm acer. De K, & Q, idē quod de C, iudicare debemus. Nam pro tribus una est apud Græcos κάππα nomine. quamobrē superuacuas duas nonnulli putarunt. Ex mutis igitur quinq; sunt exiliores, tres expreßiores, una penè crassa. Cōparet aliquis has uoces, ab, ac, ad, at, af, in affine, ag, in aggressu, ακ in ἀκυρίῳ, ap, in Appio, aq, ut ac singulatim. non enim exemplum reperies in quo q, syllabā componat cum uoce præposita. in aqua duæ syllabæ sunt, a, qua. posterioris est q, non prioris. Deinde cōferat ba, in baculo: ca, in caco: da, per se: fa, in Fabio: ga, in gabinio: ka, in kalendis: pa, in patre: qua per se, ta, in tabula: cōparet inquā uoces, non magno negotio cognoscet literarum sonum. Ex nouem tres recipiunt aspirationem, & craßius proferuntur, ut Charites, Phalaris, Thalamus, quæ uulgus ac si non habeāt aspirationē, tenuiter exprimit, ideoq; uim sonandi sentire nō potest. Turba ualent consonantes, sicuti cantores debili uoce. Intersistunt enim & quasi colluctantur aggregatæ, & si non dulciorem sonitum, maiorem tamen cieut. Experiri licet in his uerbis, abbreuio, abluo, abduco, abrado, absisto, abstraho, Accius, accresco, aduersus, adduco, admoueo, affatur, apparet, attritus: in quibus frequenter peccant ij qui addo non addo, aluo non alluo, abas non abbas efferunt. Elementa semiuocalia, id est ἡμίφωνα, L, M, N, R, S, X, Z, ut sunt mutis sonantiora, ita paulò clarius in aurem cadunt. collocātur antē nunc in fine uerborū, ut animal, amabam, titan, dispar, facilitas, rapax. Nunc in principio, ut mane, nauis, ratus, satur, Xanthus, Zancle. Sæpe geminātur, ut fallo, flamma, sanna, ferratus. Sæpe cum socijs iungūtur, ut calx, lanx, puls, hyems, Tiburs. Ex illis R, quamuis asperum,

asperum, tamen ualidum & acre. M, firmū, ut quod labris occlusis exprimitur. L, molle. N, siccū & tinniēs. S, humidum. X, stridulū. Z, suaue. Semiuocalia omnia præter M, male frequentantur. Si referes hæc ad aurium iudicium, Mauult loquaculus male loqui quàm silere, senties quod respuat sensus. & hæc, Nostra nauis plena tandem inanis enatauit. & hæc, Rara arbor raros fert fructus. & hæc, Xerxes Xanthum traijcit. Istud in alijs quoq; fœdum est & iniucundum, sed in uocalioribus grauius offendit. Hactenus de literis, quarū differentiā cognoscere necesse est, si de uocū omnium uarietate sanè iudicare, & ad aurium uoluptatem accommodare dictionem uelimus. omnes autem uelle debemus, ne sua spe fraudatus auditor, nostræ fructum detrahat orationi. In synonymis natura præstat id quod est sonantius. Nam quum uerba sint notæ rerum quibus ad audientem nostras cogitationes perferimus, & pleniora iucundius uehementiusq; moueant sensum, illa si non semper usu, natura tamen iure dicuntur esse meliora. Cicero in oratore, Simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quod aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. Plenius est donat quàm dat, memora quàm dic, obruo quàm tego, habitare quàm colere, informare quàm instituere, uociferantur quàm clamant, inflammatus quàm incensus, tempestas quàm tempus, gubernator quàm rector, formosus quàm pulcher, regnator Olympi quàm rex cœli, terra quàm humus. Sunt innumerabilia uerba generis huius, tum maximè deligenda, quū orationi quæritur amplitudo. Est exilibus & suus locus in re tenui, & gracili genere sermonis. Quid? Omnia quidem loco sunt utilia ac laudabilia, sonantiora tamen natura sunt præstantiora ac iucundiora.

De uerbis grandibus & paruis. CAP. XX.

Grandia à sonātibus discrepant. illa enim sunt quantitatis, hæc uero qualitatis. illa auribus solis accidũt, hæc & auribus & oculis. illa sono literarum, hæc interuallo numeroq; constant. Horatius *quum dicit,*

Proijcit ampullas, & sesquipedalia uerba,

quantitatem magnitudinemq; uerborum grandium respicit. Est enim sesquipedale dimensionis & mēsuræ, quæ si non propriè ac mathemacicè, tamen ex translatione sermonis in uerba cadit. Quantitas alia cõtinua, alia discreta atq; numerata. In uerbis cõtinua quãtitas est interuallum spaciumq; temporis, ac mora qua breuis longa'ue syllaba profertur: discreta uerò numerus & multitudo syllabarum. Tempus autem quanquam aliquando numeratur, res est continua. Itaq; grandia sunt uerba aut temporum lõgitudine, aut partiũ multitudine: ac ut in corporibus, sic & in uerbis magnũ paruũq; refertur ad aliquid. Nam quod magnum uidetur paruo comparatum, idem paruum uidebitur maximo collatum. Quapropter magnorum paruorumq; differentia sic accipi debet, ut intelligamus, ex duobus uerbis illud esse maius, aut quod alterum temporum interuallo, non syllabarum numero superat, aut quod plures habet numero syllabas. Mater igitur uerbum grãdius est temporibus quàm pater. priorē enim producit, triumq; temporum est. Quamobrem pater pronunciatur expeditè, mater lentè, non secus ac si maater scriberetur. quod quidem omnibus natura longis accidit. Eadem ratione maius est nāre quàm măre, fātum quàm fătum, prātum quàm stătum, nōras quàm fŏras, lōra quàm mŏra, uītis quàm sĭtis, sēdes quàm pĕdes, mūrus quàm nŭrus,

rus, nātura quàm ſātura, legērunt quàm regērunt à gero, delenīte quàm deſinīte, rūpturus quàm fūturus. In alijs comparandis eadem analogia ſeruanda eſt. Quod ſi diphthongi longiores ſunt quàm ſimpliciter lōgæ, ſine ulla dubitatione debent haberi grādiores: quod etiam de producta uocali quam ſequuntur duæ pluresue conſonæ, dicendum eſt. Tum enim longis longiores ſunt atque productiores. Maius eſt igitur fraus quàm fās, claudes quàm clades, pœnam quàm ponam, Anchiſæ quàm Anchiſe, ars quàm as, aſt quàm at, aſtra quàm ara. Ex ijs quæ diximus, colligere facile eſt idem & ſonorum & grāde eſſe poſſe, ut, iactatus Albanus, moroſa fortuna. Nec ſemper eſt magnum temporibus, quod argutum eſt, ac uoce plenum. Clarè ſonant ab, ad, at, & paria: nec ea iure magna dixeris, utpote quæ ſingula ſingulis temporibus conſtent. Cōtrà, quædam ſunt exilia, ſed numero ſyllabarum grandia, ut inimicitiæ, uitiligines. Eſt in uerbis quibuſdā proceritas, ac multa literarum comprehenſio, quæ tametſi interdum magnitudo, propriè tamen multitudo uocatur. Nam magnitudo quantitas eſt continua, multitudo ſeparata. Multa ſunt hæc atq; procera, celebritas, formatur, archipiratæ, balneatores, confirmauerunt, colloquebantur, innumerabilis, irremeabilis, amplificationes, cōduplicationes, deliberationibus, interrogationibus. Hæc uerborum longitudo ſæpius orationi tarditatem atq; languorem, aut uaſtitatem & inurbanum ſonum, quàm dignitatē autoritatemq; grauitatis affert. Grandia interuallo firmāt orationem. Grandia proceritate aliquando firmant, aliquādo grauia ſunt, ſæpe reliquis imparia & inæqualia. Quamobrem uidendum quo loco utare, quibus immiſceas uerbis, quibusque perſonis attribuas. Si temporum ſpacio longa erūt, quo-

dammodo torpeſcent, ut infirmabant, truncabãtur, dictatores, confirmauerunt. Eiuſmodi uerborum continuatio fugienda. Si breuia, rapiẽtur & euaneſcẽt, ut relegere, potuerimus, uoluerimus, cinericius, patefaciet, repetierimus, recubuerimus. Si partim longa, partim breuia, multo minore periculo admittẽtur. Sunt enim grãdium & paruorum tres ſpecies, alia grandia ſpatio temporum tantum, alia numero ſyllabarum, alia utroque. Parua quoq; breuitate, ut legitur, fragilis: aut paucitate, ut res, eſt: aut breuitate & paucitate, uir, ſit, deus, grauis. Parua ferè extenuãt orationem, ut hanc, Sed quid tu es triſtis? Ego'ne? Neſcis quo in metu, & quanto in periculo ſim. Quid iſtuc eſt? Scies. In me omnis ſpes eſt mihi. Satin ſic eſt? Non. quid ſi ſic? propemodum. quid ſi ſic? ſat eſt. hem, iſtuc ſerua. Hæc ex Phormione Terentiano. In uerbis, ut in alijs rebus, ſeruandus eſt modus, ne multa continuentur aut grandiora, aut minutiora. Cæterùm parua in ſermone tenui, grãdia in oratione grandi frequentius collocanda.

De uerbis uolubilibus, & tardis. CAP. XII.

TArditas in uerbis treis habet cauſſas. aut enim productione, aut proceritate, aut hianti cõpoſitione generatur. Productio eſt longi temporis, proceritas polyſyllaborum, compoſitio iuncturæ partium. Spõdeum tardum uocamus, qui eſt ex longis duabus, ut moles, aræ, tauri, duræ, fœlix. Item moloſſum, qui eſt ex tribus longis, ut primates, confirmant, maturant. Item diſpondeum, qui ſpondeis duobus conſtat, ut Regnatores, contabeſcunt. Pyrrichium, trochæum, proceleumaticum, citos ac celeres eſſe dicimus. Tardam quoque dicimus orationem,

quæ longis omnibus aut certè permultis firmatur: ut illam Craßi, Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? & illam Vergilij,

-Hos tota armenta sequuntur
A' tergo, & longum per ualles pascitur agmen.
Durate, & uosmet rebus seruate secundis.
Triginta magnos uoluendis mensibus orbes.
Imperio explebit- Ex contrario uolubiliter fluit oratio, quæ breuitate partium leuis est.
Constitit hic, arcumq; manu, celeresq; sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Panditur interea domus omnipotentis olympi.

Currit oratio celeritate pedum, lentè & sensim mouetur eorundem tarditate. unde planum fit, esse in tempore syllabarum aut uolubilitatem, aut tarditatem. Tarda quidem sunt uerba procera ac polysyllaba, nisi quum tota aut penè tota corripiuntur: sed tum (quod antè dixi) rapi uidentur & euanescere. Sed & in correptis quædã tarditas est, ut colubro fugiente longitudo corporis. Quòd uno spiritu proferuntur, unoq; conatu, celeriter admodum feruntur, citiusq; multo quam diuisa currunt. Expeditius pronunciaueris hoc uerbi uoluerimus, quàm opera mea, propterea quòd hic sunt duo conatus, & totidem accentus, sed in simplici atq; integro plus elaborat anima, & spiritus in longum protractus tametsi minus substitit, plus tamen substitisse audiẽti putatur: ut labor diuisus minor est, integer autem maior. Hinc fit ut eiusmodi uoces aptius in clausula ponantur, quàm totidem pares syllabæ in pluribus. Minus enim subsultãt, ut qui iunctis manibus firmãt gradum. Aptior est hæc oratio, Qualis quisque futurus sit, patefaciet initiũ. quàm hæc ex totidem breuibus, Qui

fert

fert omnia patienter, leue gerit onus humeris. Hoc quî fit? Quieta minus est secũda. Tardiora sunt polysyllaba producta: & quantum accedit ad tempus syllabarum, tantum accrescit tarditati. His duplex innectitur mora: una à productione, altera à proceritate quæ spiritum continuat infractum, de quo proponamus exempla:

Cornua uelatarum obuertimus antemnarum.

Immittebantur illi continuò Cybiratici canes, qui inuestigabant & perscrutabãtur omnia. Quid? inquies: inter ea quæ separata sunt, aliquid est medij temporis, quod in simplicibus non est: ut quum dicimus, Seruari debẽt, uno pronunciato paulum interspiramus, antequam proferamus alterum. Illud igitur inuestigabant, quàm, seruari deberent, paulo celerius est & uolubilius. Sic quidem res est in temporũ mora, sed quia in uno uerbo accentus est unus, in pluribus plures, mobiliora minusq; tranquilla uidentur esse plura, unica contrà pigriora, utpote quæ longè trahuntur sine modulandi uarietate. Ad hæc grandia sunt, et mole sua laborant: quãobrem in uersibus hæc, quum res graues ponderantur, aut languor exprimitur, lubenter usurpant poëtæ,

Chara deũm soboles, magnum Iouis incrementum.

Constitit, atque oculis Phrygia agmina circunspexit.

Versus est hic Horatianus,

Diuisit medium fortißima Tyndaridarum.

immuta paulum, ut sit,

Diuisit medium fortißima Tyndaris aurum.

sentis'ne utrum istorum sit uastius ac immobilius? hanc certè reperies causam cur tantam uerborum proceritatem fugiant poëtæ. Tertium genus est, ex hiulca & aspera coagmentatione, non ea quæ in duobus est uerbis, sed quæ

inter

inter syllabas unius inuenitur, quum uocalium concursio est, aut certè consonantium asperitas & multitudo. Tum enim spiritus intersistit in conatu, ac ueluti quibusdam salebris interclusus eluctando immoratur impetum, & antè nonnullum tempus absumit, quàm de syllaba in syllabam feratur. propterea frequenter accidit ut uocales loco priores necessariò producantur: ut in his, Machaon, Aonius, Amphiaraus, Menelaus, Laomedon, Melibœus, *diei: diphthongus, cõstantia, direxti, arctauit, abstrusus, inextricabilis.* Confer *aras & arctas, noras, et nostras, uerũ et uestrum, attulit & abstulit, motum & monstrum, bacillum & paxillum, elusit et exclusit:* Confer *inquam atque perpende, ut iudices alterum altero quanto uolubilius & expeditius, eò quòd pronuncianti nullo sunt impedimento multæ consonantes.* Ergo *spacium & interuallum temporis, & syllabarum moles, & earum aspera concursio, retardat pronunciationem. Contrà correptæ uocales, & uerba temperatæ dimensionis, & pressa coagmentatio, uolubile genus & quodammodo rotundum faciunt.* Aliud *alijs locis est utile, ut postea dicetur.* Quæ *sunt unius aut alterius syllabæ, si continuantur, subsiliunt, nec satis uolubiliter more fluminis alueo prono decurrentis feruntur.* In *illis igitur potius est leuitatis inconstantia, quàm uolubilitas æquabilis.* Non *ignoro tardum & uolubile eorum esse quæ referuntur ad aliud. hoc modo & comparatè dici, syllaba producta quàm correpta tardior est: uerbum proceri corporis lentius est quàm breuis: uox cui hiant iuncturæ partium, pigrior est ea quæ molliter & facilè cohæret. sed nihil uetat quo minus hic utamur apertiori genere dicendi, & rhetorum more de re disputemus.*

De uer

De uerbis lenibus, & asperis. CAP. XXII.

EX uerbis alia sunt lenia, & quasi suauia, alia dura et aspera. Hæc tristia sunt, illa uerò iucũda. Ex illis suaue dicendi genus, ex his horridum ac seuerum conficitur. Vocales omnes suapte natura molles sunt & suaues. Nõ enim horridè sonant, nisi quum iunguntur asperis consonantibus, aut facta concursione exasperãtur. Id quoniam ad aurium iudicium refertur, interroga tuas aures, sint'ne suauia quæ proponemus, massa, sæpes, isis, homo, sumus. Si in his uniuersis uocalis est omnis, nec ulla non dulcis, facile est credo iudicare, si quæ est asperæ uocis, non è uocali, sed aliunde concitari. Aliter hoc scire potes experiundo quid unaquæque sola pura'que sonet in his uerbis, amor, emit, idem, onus, urens. Horum primæ syllabæ constant literis singulis nihil insuaue & iniucundum sonãtibus: quæ res ostendit quid de uocalium sono pronunciare debeamus. Nec in omni concursione uocales sunt asperæ et hiulcæ, etiam si alijs & alijs partibus oris exprimũtur. Signum est, quòd prætericram docti, quàm præteriueram dicere maluerunt. Sæpe molliter amice'que concurrunt, ut meus, mei, meo, mea. Durius & agrestius est meæ, quo Vergilius utitur in uersu Bucolico,

Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

suus suo suæ sua, prona sunt. manui metui luctui, nonnihil offendunt aurem, ut suprà demonstrauimus. Item pius pia pio piæ, non sunt absona, at pij subrusticanum est, nisi fiat quasi synæresis. propterea dij & ij μονοσυλλάβως proferimus, et isdem Ennius pro ijsdem probauit. E, & I, sibi malè insidunt, cæterum E, & I, & V, uocalibus anteposita non admodũ asperè dissonant. Dura sunt aa, ae, ai, ao, Argumento

gumento ſunt κρέαα, κρέαε, κρέαῒ, κρέαος, quæ Græci propter abſurdum hiatum contrahere & aptare ſynæreſi ſolent, hoc modo, κρέα, & iota ſubſcripto, κρέᾳ, κρέως. Iniucunda quoq; ſunt οα, οε, οῒ, οοῒ, όυ. quãobrem Attici βοῶ, pro βοάω, χρυσοῦτον pro χρυσόεντον, χρυσοῖμι pro χρυσόοιμι, χρυσούμεθα pro χρυσοόμεθα, λητοῦς, λητοῖ, λητῶ, pro caſibus λητόος λητόοι, λητόα contrahunt, & δημοσθένεες & Δημοσθένεας in Δημοσθένεις, & ὄφιι, in ὄφι, ὄφιες & ὄφιας in ὄφεις. Aaron igitur, Phaëthon, aulaï triſyllabũ, Machaon, Oaxes, Amphiarãus, Pholoë, Oïleus, Laocoõ, coüs, Neæra, & ſimilia rictũ diducũt, & inurbanum quiddam ſubolent. Dicet aliquis, at Græci cõtrahunt ῦι & εο, & εα, quæ mollia dicis eſſe. Quid tum? Omnis concurſio uocaliũ efficit hiatum, ſed non eodẽ modo. Parum dura habeo pro mollibus. Senſerunt hanc aſperitatem ueteres Latini, & in multis cõtractione ſunt uſi, cuiuſmodi ſunt hæc, huic, cui, dij, dijs, dein, proin, deeſt, ſemianimis, prehendere, peculi. Ex quibus priora ſeptem monoſyllaba, tetraſyllabum octauum, triſyllabum nonum, ac decimum. Quòd autem nec conciſa omnia decerent, nec hãc ubiq; ſeruare religionem poſſent, admiſere quædam more Græcorũ, maximè poëtarum. quibus amica difficultas, & ſonora magnitudo. Et hic certè negligẽtia quædam diligens nõ erit ingrata. Habet, inquit Cicero, ille tanquã hiatus è concurſu uocaliũ molle quiddam, & qđ indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborãtis. Quod de compoſitione dictum quidem, ſed & huc accõmodari poteſt. Vaſtè ſonare iam diximus dici, ſpeciei, materiei, & quæ tot uocalium diuiſo concurſu laborant, ut cieo, uieo, coẽo, hinc redeo factum, ne reeo diceretur. fio fiebam, doceo, doceam, uideam, uideantur, & alia quædam iam mollita ſunt uſu. Omnino in

hac

hac re Latini quàm Græci, etsi Græcis dedit ore rotundo Musa loqui, multo minus frequentes & intemperati. Duplicatio consonãtium in finitimis syllabis ferè subaspera est, atq; insuauis, ut barbara, bibebat, cucullus, Cacus, Dodona, dediderat, furfur, fefellit, Gargara, gurges, ieiuniũ, lallare, ululat, Nanetes, Niniuitæ, papilla, quinquaginta, rara, turtur, intertexta, Xerxes. M, & S, ut minus duræ excipere licet, mãma, memor, memoria, mimus, Mamurius, sesamum, susurro, Sisyphus, zizania. S, literæ sibilũ odere Græci, nec eam repetiuerunt in præteritis, & ἴσμεν pro οἴσμεν dixerunt. Quæ litera prima est in rapaci, omnes citra controuersiam asperitate & tristitia uincit, ut, Frugifera & ferta arua Asiæ tenet. De quo uersiculo Cicero, Proximus inquinatus insuauißima litera infinitus. In principio uerbi & in fine sonat acerbius, in medio paulo dulcius, ut rapax, amor, urit. Geminata uerocaninũ stridet, ut horreo, farra, Pyrrhus: quod molliunt aspiratione Græci πύῤῥος, θαῤῥέω. Iratis, & ex stomacho ringẽtibus, aut bellicum canẽtibus, mirum in modum cõgrua est. Et in suaui genere non displicet modicè & tẽperatè collocata, ut, Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio. In uersu ideo sæpe statuenda, quòd modulationi carminis addit robur, ut,

–Facilis descensus Auerni,
Sed reuocare gradum superasq; euadere ad oras,
Hoc opus, hic labor est.–

Iungitur cum multis in eadem syllaba, ut brachium, crastinus, dromo, fragor, graius, Praxiteles, tragula. Præmittitur eisdẽ in diuersa, arbor, arcus, ardor, perfectus, argxo, arpinas, artus. Præponitur & semiuocalibus, ut perlustro, arma, carnis, torret, arsurus, ars, Ariobarzanes. In his oĩbus asperior est quàm cum solis uocalibus. Nam quãtum consonan

consonantes augentur, tantum crescit asperitas: quod de cæteris quoq; dictum puta, ut carbasus, stratum, Thrax, mors, sors, stirps, ultrix, dextrorsum, sinistrorsũ. X quoq; durum, & auribus ingratum esse demonstrãt hæc audita uerba, pax, fax, rex, lex, mox, fixit, luxit, fluxus, anxius, coxẽdices, fraxinus, appẽdix. Reliquæ per se in principio & in medio non offendunt audientem, ut uidens, cœlum, dies, fama, gubernat, Iupiter, lima, minus, nolo, Paulus, quatuor, sanus, talus, uinũ, zea. Suauißimæ sunt L, M, P, S, Z, & V consonans. Indicant hæ uoces, fuit, lauo, mutuũ, patiens, sino, Zacynthus, ualidus. Iam quæ cũ quibus asperè audiãtur, ostendit ratio iungendi. Veteres enim dixere comburo, committo, compono, imbuo: non conburo, conmitto, conpono, inbuo: propterea quòd N, ante literas quæ labris exprimuntur, absona esset, M, cõtrà perquàm suauis: ut ambulo, ambio, compositus, complicatus, commercium, imber. Colligo pro conlego, colluceo pro conluceo, corrado pro conrado, cooperio pro conoperio dixerunt, quòd alioqui soni discordes esse uiderentur. Dixerunt item aufer non abfer, accedo non adcedo, affer non adfer, alluo non adluo, annuo non adnuo, appono non adpono, acquiro non adquiro, aßigno non adsigno, aßcribo nõ adscribo, attulit nõ adtulit, & propè infinita generis eiusdẽ. Sunt tamẽ Panes Arcadici, & Midæ subauriti, qui tam uariè literam unam mutare nolunt. adfero dicũt, & adpono, & adsigno, et adscribo: & temere duritiam affectant, propterea quòd tale quiddam reperiunt apud ueterrimos. Inlino uisum est agreste, dictumq; illino, & eodem modo illepidus, ignotus, ignauus, irriguus, irritus: amouit non abmouit, abegit non absegit, abstulit non abtulit, erigit non exrigit, absceßit non abceßit, eluo

h non

non exluo, tranat non transnat, traducit non transducit, transfert non trasfert, dirumpit non disrumpit. Item differo non disfero, disiungo non diiungo, dispono non dipono, diduco non disduco, diripio non disripio. Contemplator hanc mutationum uarietatem, ut quæ quibus consentanea aut dissentanea sint, ex antiquorum iudicio uerè pronunciare possis. N, *ante* C, D, Q, S, T, *non insuauiter auditur, ut ancilla concilium, tundo condo, anquiro, nunquis, mons insons, sunt amāt. In fine tinnit, ut nomē, titā, delphin, solō.* Et Latini *multa per o, definiūt quæ* Græci *per ων, ut* Plato, *leo, draco.* Nec *molliter sibi adijcitur, cāna, sanna.* C, P, T, *quia tenues sunt, & quodammodo siccæ, interdum recipiunt aspirationem, ut pulcher, simulachrum, triumphus, trophæum, thus,* Cethegus: *quod qui non intelligunt, triumpum dicunt, & tropæū.* C *ante* L, *classicum sonat, ut clangor, claudo, clades.* Nec *magnā habet affinitatē cū siccis litteris, ut* N, *&* R, *ideoq́;* Gneū *pro* Cneo, *amurgā pro amurca, & ad eam similitudinem* Gaiū *pro* Caio *dicimus.* Nam *sicca nō aliter aures quàm dentes obstupefaciunt.* Aures *autem de lenibus & asperis iudicant, nec asperitatibus corradi, nec suauissima mollitie delenitæ quasi languere & dormire uolunt. Illis de sono uerborum iudicium relinquamus.*

De uerbis integris, & corruptis. CAP. XXIII.

M*Oderantur aures & integris, & concisis. Integra dico quibus nihil est neq; detractum, neq; additū, neq; mutatum.* Nam *perinde loqui possumus de uerbis, atq; de corporibus humanis, quæ si quid detrahas, ut unū de quinque digitis: aut addas, ut gibbū dorso: aut mutes,*

ut pe

ut pedem in transuorsum: integra manere non uidentur. Integris semper utendū, nisi aliud suadent aures, & usus. Erit enim barbarismus, nisi sensus excuset, & doctorum consuetudo. Barbarismum fieri quatuor modis uel grammatici docent, additione, detractione, immutatione, transmutatione. Duas posteriores formas mutandi nomine cōprehendo, quoniam aut est mutatio loci, aut certè literæ uel syllabæ. In hoc genere liberius agunt poëtæ. Addunt, ut, Induperator, alituum. Detrahunt, ut, Cum genere extinxem, Accestis scopulos, Repostum, direxti, peculi. Mutant, ut olli, upilio. Transmutant, ut quum Tarsumenum dicunt pro Trasumeno. Tempus adijciunt, ut,

Mortem contemnunt laudato uulnere Getæ.

Tempus auferunt, ut,

Totumq; instructo Marte uideres Ferucre Leucaten.

Admittunt synæresim, ut,

Orphĕ Calliopea, Lino formosus Apollo.

Seu lento fuerint aluearia uimine texta.

Iam cōtrariam recipiunt diæresin, ut quum dixit Horatius syluæ per tres syllabas. Oratoribus usus istorū multo parcior est, propterea quòd numeris solutioribus utūtur, & ad communem loquendi morem propius accedūt. Non ubiq; tamen integra & incorrupta probant. Dicūt enim noße, iudicasse, audisset, ligurierat, et similia. Hosce, huiusce, suapte, & pluraliter deûm, liberûm, fabrûm, procûm, numûm, sestertiûm, talentûm, quingentûm, duumuirûm, triumuirûm, scripsere, dixere, nequeo, uincla, secla, soldū, caldū, sis pro si uis, & apagesis, pro apage si uis, & id genus pauca. Hic præceptum non habeo, autoritate nitor. Cur enim potius liberûm dicunt quum filios filiasq; significant, quàm quum libertate præditos? cur fa-

 brûm

brûm non librûm? cur talentûm non uestimẽtûm? caldam non ualdam? ualdè non caldè? uincla non tabernacla? soldum non stoldum? sæcla non sicla pro siculis? Hæc *ad usum credo, non ad rationem præceptumq́; referuntur.* Ergo *receptis utere, noua & inusitata ne temerè usurpa: ubi licebit utrunq;, integrum & corruptum, refer ad aurium iudicium, & aptius tum numero tum sono delige.* Hactenus *de uerborum simplicium uarietate,* Transeamus *ad collocata. Sed est qui me reuocet,* Heus *tu, nihil agis de uerbis elegantibus & inelegantibus, de uenustis & inuenustis, de pulchris & fœdis, de iucundis & tristibus, de bonis & malis, de poëticis & oratorijs, de lectis & inelectis, de triuialibus & absurdis, de natiuis & factis, de indiuiduis & iunctis, de dilucidis & obscuris?* Bene *mones.* H*æc penè præterieram.* Elegantia, *uenusta, pulchra, iucunda, bona, lecta, nomine magis quàm re differunt.* Ea *sunt quæ uel significatione, uel sono demulcent animum, uti grauia, sublimia, dulcia, sonantia, commodè assumpta, & quæ maximè propriè dicuntur.* In *barbaris, aut inusitatis, aut rusticanis triuialia & absurda numerantur.* Natiuum, *factum, indiuiduum, iunctum, dilucidum, obscurum, commune est omnium uerborum.* Nullum *enim genus est in quo non sint alia nata penè cum rebus ipsis, alia postea facta: alia simplicia, alia composita: alia dilucida, alia obscura.* Poëtica *eadem sunt quæ & oratoria, nisi quòd factis, & translatis, & tropis liberius utuntur poëtæ.* Assumunt *& ea quæ patronymica uocantur, oratoribus inimica, & uagis epithetis carmen explent, quæ (nisi quis liberè uagatur) orator ut in epidictico genere non admittit.*

LIBER

LIBER SECVNDVS.

PRAEFATIO.

POSTEA quàm uerborum quibus omnis extruitur oratio, naturas atq; differentias explicauimus, superest ut qua arte in oratione collocari debeant, & quæ quibus dicēdi generibus sint aptiora, breuiter exponamus. In exædificatione autem plus est artis & exercitationis, quàm in apparatu quasi materiæ, atq; partium delectu: quemadmodū maioris est ingenij ac longioris usus aptè construere domum, quàm rudia saxa, & arborum molem indigestam comportare in unum: & minus operosum particulas auri & quasi ramenta colligere, quàm aurum lectum solidare, & expolire solidatū. Sed ût antè diximus, difficultati non erit impar gloria, si nō apud istos linguæ Latinæ carnifices, qui tametsi neq; res neq; uerba tenēt, non de uerbis tamē, sed de rebus laborare se gloriantur, saltem apud æquos bonosq; rerum æstimatores, qui malunt utrunq; studium & intelligendi & eloquēdi, quàm uel alterum, uel neutrum. Sētire præclarè, laudabile est: eloqui compositè, pulchrum: utrunq; coniungere, longè pulcherrimum. Sed (ut antè diximus) ab hac gloriæ præstantia summouemur aut ingenij sterilitate, aut inerti desidia, aut inopia magistrorum, aut opinionum prauitate. Nemo nisi fœlici natura præditus, cōsentanea inter se cōponet, & rebus aptabit genera dicēdi. Est enim uenæ ditioris, uerborū copiam ferre: & iudicij naturalis unà cū arte iudicare quæ quibus optimè cohæ-

reant. Nec *est quòd mirari debeamus si plerique studiosi componendi, frustra laborarunt, quippe qui animi celeri motu, & naturæ muneribus essent destituti.* Non *defuit ingenium multis, sed quod natura contulerat, inertia atque torpore demerserunt.* Viderunt *stylum diligentem esse magni laboris, quem perferre nequit ignauia.* His *igitur odium literarum, illis falsa de se fuit opinio.* Nec *uis illa natiua, atque literarum studiũ profuit, ut multis iam diximus initio libri superioris.* Non *erat qui agrum fertilem, & cultus appetẽtem excoleret, præceptionum'que seminibus ornare sciret: aut certè si quis erat, artem animi colendi nesciebat.* Hos *ego nihil accuso, miseros, quibus non uoluntas, sed fortuna defuit.* Accusandi *sunt nimium remissi, qui'que naturæ bona prauis opinionibus corruperunt.* Ex *quibus honoris & quæstus auidi, ad earum artium fastigia prouolant, quarum quæstuosa est negotiatio: scribendi artem & cæteras omneis elato supercilio fastidiunt: quasi uerò cacumina sine radicibus stirpibusque stare possint.* Quid *opus est, inquiunt, elegantia uerborum? ad quid ille sermo tam cultus? cur uerba seligimus? cur in coagmentatione syllabarum, & in dimetiendis breuibus & longis consenescimus?* Quid *mendicamus in re tenui?* Verba *negligamus, & quadratã orationem: scientiam rerum magnarum comparemus.* Demus *operam* Reipub. *necessarios adiutemus, & amicos.* Hæc *& alia stultè, & arrogãter.* Quoniã *ex barbarie tua, & impura colluuione uerborum, quandam pecuniam conficis, bonas artes paruo cõtentas insolens aspernaris.* Nõ *tenes neque scientiam morum, neque naturæ partes, & earum caussas, neque rationem differendi, neque ullam philosophiæ particulam, neque eloquentiam, neque pri-*

ma

ma rudimenta literarum, neq; ullam omnino disciplinam. Nosti fortè, nec probè nosti, treis aut quatuor legum titulos, aut quædam principia medicinæ, aut aliquot quæstiones diuinæ scientiæ, & falsa ductus opinione, de cognitione rerum gloriaris. Omnia (quanquam pro nihilo tua sunt omnia) refers ad uanæ gloriæ uentos, & ad fortunæ ludibria. Quumq; discantur artes ad animi cultum, nullum iudicas esse fructum earum, nisi qui ambitiosè & auarè percipitur. Quid si coriarius cerdo te ditior est? quid si Reipublicæ utilior? quid si populo cõspicuus magis? Fallis, decipis, eludis, circumuolitas, corradis undiq; rem quantum potes, tantum in usus tuos conuertis: totum diem inhias prædæ, & re sæpe, animo semper, inops es, ac mẽdicus. Quod facis, mille uiri in singulis ciuitatibus idem facere possunt, aut certè faciunt. Ambis primos honores in conuiuio, in theatro, in sermone, in consilio, in templo, in omni loco: sed quoniam rudis es & ineptus, te docti execrantur, te prudentes in stultis numerant, te primores grauiter ferunt, nisi qui sunt tui persimiles. Te plebecula uellicat absentem, præsenti simulatos exhibet honores. Quid affers boni ciuitati? quid honoris imperio? quid non potius dedecoris? Nonne fœdißimum est uidere ingentem multitudinem eorum, qui nomine literarum primi uolunt haberi, quum literatorum modò uestitum, literas habeant nullas? Non omnium turpißimum, uitam dedicasse liberalibus studijs, postea ab illis desciuisse ad auaritiam, & inanes ordinum titulos? artes omnes improbasse? corpori quàm animo bene esse maluisse? Quin deponis habitum? Quin te profiteris inimicum artiũ optimarum? Quin desinis maledictis insectari literatos, ac eos qui te meliores sunt, & ciuibus suis nec

tam indecores, nec tam perfugæ? Pares cum paribus facilè congregantur, miles cum milite, dux cum duce, senator cum senatore, iudex cum iudice: tu cum imparibus, id est, cum indoctißimis esse mauis, & omnibus doctis inferre nefarium bellum. Erro. *Pares tibi sunt indoctißimi quique, ineptiarum amantißimi, disciplinæ cultioris osores acerrimi. Sed bene res habet. Rides eruditos, te rident eruditi. Contemnis illorum præclara studia, contemnunt ignorantiam & sermonem tuum barbarum ac putidum. Deprimis eos, habent te infra mortales omneis, & proditorem scientiarum atq; desertorem esse iudicant. Quos despicis, suscipiunt exteræ gentes. quos uituperas, sapiẽtes laudibus in cœlum ferunt. Quos abolere contendis, nomine & gloria perpetuùm uiuent. Quos abiectos esse uis ut ignobiles atque plebeios, in ore populi uersantur. Tu lates in tenebris, semper inglorius futurus, nisi tua te scelera fecerint insignem. Desine desine tandem lacerare communem multarum gentium linguam, tibiq; nimium placere. Quanti sit oratio cõposita, antea demonstrauimus, ut calumnias improborum amoliremur. Quòd esset pulcherrima, & homine libero dignißima, ac Reipu. perutilis, in summis ciuitatibus fuit in summo loco supra duo annorum millia: quumq; semper inimicos haberet, & rabulas πραγματικοὺς, & cõtẽtiosos sophistas, et ψευδοσόφους, & homines ingenij mortui, qui sapere se credũt, si quantũ uulgus indoctũ, tantum post studia longa sapiũt: quum istos inquam & alios haberet inimicos, nunquam cessit inuidiæ, nunquam conticuit in celebri conuentu, nunquam cessauit obire legationes, interpretari iura gẽtium, res gestas mandare memoriæ, res uiuorum mortuorumq; testificari, refutare improbos, confirmare probos, optimi*

optimi cuiusque rationes & inuenta explicare, alios defendere, alios commendare, alios solari, doctißimorum labores immortalitati dare, artes omneis ad posteriorū monumenta complecti. Dum artes ingenuæ florebunt, oratio flexanima, ac regina præstantißima, longè lateq; regnabit, ac inter uirtutes maximas excellet. Breui sepeliētur eius inimici. Illa semper magno cum honore circumferetur, paßim legetur, uulgò instituet animos amatorum suorum, & suo splendore excæcabit oculos barbaræ dictiōis. Si cui paupertatis uidetur esse comes, is nihil sapit. Non metuit pauperiem, qui ex arte dicendi nomen amplißimū sibi comparauit. Cui fama bona est, mihi sanè diues est. Cui tantū fortunæ diuitiæ, pauper. Qui dicit elegāter & compositè, ratione & sermone fruitur ut summus uir. Qui inemendatè fœdeq; balbutit, semper est infans, tantumq; ab humanitate distat, quantū à puro sermone (qui proprius est hominis) recedit. Quæ quum ita sint, operā demus orationi, sine qua neque studia nostra proferre, neque cogitationes mandare scriptis possumus.

Oratio alia soluta, alia uincta. CAP. I.

OMnis oratio uel est soluta, uel colligata. Solutam dicimus, quæ numerorum uinculis & compositione uerborum caret. Qui fundit eam, non elaborat ut omnia uerba inter se consonent, atq; sine hiante iunctura copulentur: non obseruat quos ordine statuat pedes, & quomodo clausulam finemq; deponat. Curam adhibet ut Latina sit, & emendata. Quantum uerò modulatione delectet aures, quantum mulceat animos, aut quia nescit hanc artem, aut quia non semper adhibendā putat, nō animad-

uertit. Hoc genere sermonis utuntur omnes qui componendi leges, & eloquendi præcepta nesciunt, ut plerique musici, arithmetici, geometræ, astrologi, quiq; nihil aliud sunt quàm grammatici, qui morales, qui physicas artes atque dialecticas aut scriptitant, aut interpretantur. Quibus adde multos magnarum artium professores, quibus est una cura rem suam cognoscere, terminis (ut aiunt) suis uti, conceptus animi sermone inornato & incondito comprehendere. Ornamenta dicendi, & flores orationis (ut dictitant) aspernantur: ut ueritas habet, ignorant. Adhiberent, si possent, ij qui subinde ponunt unum aut alterum nescio quod ornamentum, si quod fortè audiendo legendóue ceperunt: ut pauper ille qui quum uellet haberi lautus, argenteum uas, nec ipsum satis elegans, apponebat ad omnes usus, & erat pro lauto ridiculus. Quòd nesciant ornatè dicere, ego quidem istuc uenia dignum censeo. Non omnia possumus omnes, inquit poëta. Et maximas artes uersantibus, concedendum uidetur, ut suo quodam genere loquendi potius utantur, quàm ut rerum cura deposita, uerborum sectentur ornatum, neutrum tandem perficiant. Quòd eloquentiam maledictis persequantur, inhumanum & flagitiosum & intolerandum esse iudico. Diuinã sapientiam tollunt, quæ nonnunquam in hominis ore lucescit. Non agã tam grauiter. Plato philosophorum omniũ princeps, in omnibus suis libris usus est eloquẽtiæ uiribus: usus est Aristoteles, quem uti deum uenerantur isti contẽptores eloquẽtiæ. Ab ea Theophrastus nomen inuenit. Nam quũ Tyrtamus antè nominaretur, Aristoteles præceptor eius à diuinitate dictiõis Theophrastum autore Diogene Laertio cognominauit. Ab eadem

dē Chryſoſtomus nomē accepit, cuius eſt ſúma uis in explicādo & exhortādo. Lactātius theologus ab ornatu dictus eſt Cicero Chriſtianus. Galenus copioſè, & cōpoſitè tractauit artē medēdi, Iulius Firmicus aſtrologiā, Columella rē ruſticā. Iuriſconſulti Pādectas nomine eloquētiæ laudāt, quàm uerè, non dicā hoc loco. In illis ſermo proprius eſt ac Latinus, nec omnino ſolutus. Magnā uim hominū diſertorū in omni diſciplina numerare poſſū, quos habēt magiſtros iſti uituperatores orationis, quos uehementer admurātur, quos pares cœleſtibus animis exiſtimāt. Quæ ratio flexit eorū mētes, ut exturbare conētur quod ſummi quiq; uiri nō modò probarint, ſed magna uolūtate ſint amplexi? ut uitio dēt illud quo optimi ſcriptores etiānū maximè laudantur? ut barbarū q̄ Latinū, ut horridū quàm cultū, ut diſsipatū quàm cōpoſitū, ut fœdū quàm honeſtū genus orationis ſequi malint? Ambitio & dominādi cupiditas alios ducit in errorē, alios inteſtinæ ſimultates, alios auaritia, alios inanes tituli doctrinæ, omnes ueritatis ignorātia. Nulla eſt ars nullaq; diſciplina tā ſpinoſa, tam horrida & inculta, cui nō poſſit adhiberi decor, cuiq; non aliquando ſit additus nitor & cultus orationis. Hac tempeſtate reperias in ſingulis artibus eruditos, qui non modò purè & Latinè, ſed etiam ornatè & compoſitè dicāt. At hæc rara auis eſt. Maior pars eorū quos antè numeraui, ſolutè loquitur & diſsipatè, niſi ſiquādo fortuitò imprudentibus aliquid numeroſe cadit. Idem omnibus frequenter accidere uidemus. Nec multis uerbis agendum eſt de ſcriptoribus qui barbariſmis ſcatent atque ſolœciſmis. Non enim inter eruditos, ſed inter ξενίζοντας habētur. Qui incorruptè tantummodo & emendatè loquuntur, & imagine quadam elocutionis oratoriæ fallunt imperitos, di-

tos, dicimus eos uti ſermone diſsipato. Ne compoſitos eſſe iudicato, quòd de loco in locum uerba mutent (id faciunt & pueri infantes, & indoctiſsimi quique) ſed quòd neque aptè uerba connectere, neque pedes obſeruare, neque modulari comprehenſionem ſciunt, incompoſitos eſſe dicito. Proponamus orationem dialectici cuiuſdam, ut ſibi uidetur, admodum compoſiti, atque purè loquentis. Vox eſt, inquit, ut à nonnullis definitur philoſophis, ex ictu aëris elicita qualitas auribus accidens. A' recentioribus autem, & ijs quidem qui ſuperioribus aliquot annis circa hanc artem uerſati ſunt, magis conuenienter accõmodateq; ad hunc locum hoc pacto definitur, Vox eſt ſonus qui ab ore animalis proficiſcitur, certis quibuſdam naturæ inſtrumentis formatus. Dicet aliquis è rudibus, Quid eſt hic uitij? Quid? In dactylos duos, non aliter atque in Aſclepiadeis carminibus, prima cadit oratio. Duæ poſteriores ſpondeis longisq; ſyllabis in fine torpeſcunt. Rhythmicis utrunque uitioſum. uerba uerbis non cohærent, ut hæc, à nonnullis definitur philoſophis. & hæc, circa hanc artem uerſati. & hæc, accommodateq; ad hunc locum. & hæc, quibuſdam naturæ inſtrumentis formatus. Ad hæc nullus eſt motus uolubilis, nullusq; curſus orationis ex ea pedum collocatione quam deſiderant ambitus, atque numeroſæ concluſiones. De cæteris eodem modo iudicandum. Immutemus paulùm, ſi placet, & minus affectatè loquamur, ut intelligant imperiti hic non eſſe quærendam uerborum traiectionem, niſi quò ſuauius atque modulatius audiantur. Vox (uti definitur à quibuſdam philoſophis) qualitas eſt aëris ictu nata, quam percipiant aures. A' recentioribus autem, qui paucis his annis in hac arte uerſati ſunt, explicatur

alia

alia definitione, quæ uidetur esse loco præsenti magis accommodata. Vox est sonus qui naturæ formatus instrumentis, ex animalis ore procedit. Quid agis bone uir? uin' tu philosophorum sermonem magnis rebus occupatum, compositionibus ac numeris alligare? Minimè uerò. Ostendo quæ sit oratio soluta, quiq; minimo negocio uinciatur, ut sit & captu facilior, & suauitate iucundior. Verba misces, atq; naturæ uertis ordinem, ut agas oratorem. Quid ita quæso, si philosophi repudiant ornatum? Vtere sermone cottidiano pro libidine tua: quanquam subitò dicere purè & ornatè, pulcherrimum est. Libros si non optimè, saltem mediocriter exorna, non modò ut ne repudientur ab optimo quoque, sed etiam ne des infantißimis hanc ineptè scribendi licentiam. Si in philosophia scribenda Ciceronem nõ dico orantem sed philosophantẽ imitari nõ potes, imitare Corneliũ Celsum, aut Senecã, aut Pliniũ, aut Lactantium, aut Hermolaũ, aut aliũ qui sit usus oratione emendata, & aliquo quasi uinculo deuincta. Quòd si ne id quidẽ potes, satius esse puto quiescere, quàm ad ignominiã & æternũ dedecus tãtopere laborare. Ego certè qui nihil poßum, cõquieuissem, nisi tam multos ineptißimè scriptitare uidissem. Illorũ sit infamia, qui fecerũt ut cũ multis aliquid auderem. Sed redeamus ad rem. Soluti sunt omnes qui cõponẽdi uias ignorãt. Quòd si ferũtur aliquãdo præclarè, casu fit illud, et ingenij uiribus. Quid tum acciderit, nesciũt, & ipsi de se iudicare nõ possunt. Ab una aut altera numerosa cõprehensione si de toto genere sentẽtiam feres, errabis, ut ij qui à parte totũ colligere conãtur. Soluti sunt & ij qui negligũt ultrò cõpositionem, quam si uelint seruare, commodè poßint. Horum duo sunt genera. Alij quòd audiant Isocratem in sene

in senectute fuisse minus elegantem, & eandem in se caussam recidere uideant, hoc sibi propter ætatem concedi uolunt. Quod illis quidem facilè concedo, si modò non omnem compagem resoluant. Alia sunt ornamenta iuuenilia, alia senilia. Aliter orationem pro Roscio Cicero iuuenis, aliter Philippicas idem senex composuit. Vbertas & elegantia iuuenem, seuera breuitas & grauis ornatus senem decet. Nec multo secus est in corporis ac in orationis ornamento. utriusque decorum uersa mutat ætas. Alij negligenter effundunt orationem, aut quia tractant eam materiam quæ nullo sit ornatu uestienda, cuiusmodi sunt epistolæ familiares leuioris argumenti, & enarrationes interpretantium, & parua momenta quæstionum atque caussarum. aut quia res ipsa per se grauis, ad scientiam non ad aurium uoluptatem comparata, sermone inculto uersatur à doctis, ut theologia, philosophia, medicina, iuris & legum scientia. Hos, uti superiores, haud probabo, si quum poßint expeditè partem componere uel maximam, omnem tamen elocutionem dissoluerint. Quid est quod quum melius poßis sine ullo tuo uel auditoris incommodo, malis tamen facere peius? Si te non decet eleganter ornata compositio, potes uti mediocri. Si rebus operam das, & elocutio te moratur, liberius incomptiusque dicendi genus adhibere potes, quàm siquid uelles exornare dicendo. Floruit temporibus nostris uir in Attica tenuitate graciliq; filo sermonis alter penè Lysias: qui quum eloquentia subtili iuuenis excelluisset, & barbariem incultamq; linguam libris ad hoc compositis insectatus esset, tandem senior effectus, & barbares uoces admittere, & incomptam locutionem effundere bonum duxit,

duxit, quòd sibi persuasisset, ut scribit in epistola quadam, officere Christianæ religioni purum aptumq; sermonem. An dißimulet callidus, an quod sentit dicat, nescio. Quòd si antea fuisset arduus & sublimis, deinde stylum demisisset ad enucleatum genus, & penè cottidianum, certè factum probassent eloquentes. Sed quum character eius admodum tenuis esset, nihil erat quod detraheret illi gracilitati, nisi uellet neruos & ossa denudare. Id neq; Plato senex, neq; Demosthenes, neq; Isocrates, neq; Lysias, neq; Crassus, neque Cicero, neq; Quintilianus, neq; Christianus aliquis cui laudabilis eloquentia fuisset, id fecit unquam, ut in senectute uitiũ ultrò committeret, & de industria funditus abijceret orationẽ, quam magno studio totam composuisset in iuuentute. Est ex illis, qui curam diligenter ornandi remisit: sed qui penitus abiecerit, & ultro barbarè sit locutus, haud ullum reperies. Quin reijcis de templis pulcherrimos hymnos, & aptißimè compositos? Quin tollis multas elegantißimas preces, si Christianæ pietati nocet elegans oratio? Quin fateris te non antè Christianum fuisse, quàm cœpisti barbarè & incultè loqui? Non ita uisum est sanctißimis uiris, qui quum scirent à summo deo omnem manare doctrinam, quod habuerunt, hoc quisq; pro se sine ulla impietate obtulerunt, alius heroicum poëma, alius hendecasyllaba, alius iambica, alius trochaica, alius rhythmos, alius orationem numeris aptam, qualis in sacrandis funalibus cum pia animorum delectatione canitur. Hæc omnia magna cum religione sapientes uiri subinde modulantur in omnibis tẽplis: quod nõ facerẽt, si (ut ais) officerent pietati Christianæ. Sed de his plus satis. A' re digredior inuitus ad refellendos

lendos orationis inimicos. Summa propositi fuit, alios esse qui inscitia dissoluant orationem, alios qui non inscitia, sed praua opinione ducti negligant, alios esse qui cōsilio relaxent, uel ætate uel materia suadente, quorum dictionem non omnino dißipatam atq; uagam, sed aliquāto liberiorem esse intelligimus. Solutum quiddam sit (inquit Cicero) nec uagum tamen: ut ingredi liberè, non ut licenter uideatur errare. Ad hæc Quintilianus, Est, inquit, ante omnia oratio alia uincta atq; contexta, soluta alia, qualis in sermone & epistolis, nisi quum aliquid supra suam naturam tractant, ut de philosophia, de rep. similibusq;. Quod non eò dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam & forsitan difficiliores pedes, (neque enim aut hiare semper uocalibus, aut destitui temporibus uolunt sermo & epistola) sed non fluūt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut laxiora potius in his uincula, quàm nulla sint. Nonnunquam in caussis quoq; minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis, sed alijs utitur numeris, dißimulatq; eos, & tantum communit occultius. Habes quid ille uir de philosophiæ, de sermonis & epistolæ, minorumq; causarum figura sentiat, quid præterea solutum dicat, præter id quod omni arte componentis est destitutum. Eodem propè modo solutum dicitur quicquid poëtico numero uacat, etiā si arctißimè ligatum est. Nam qui certos in uersu pedes, in oratione liberum cursum, nec sui ubique similem esse uiderunt, solutum dixerunt, id quod non erat carmen, propterea quòd quanuis esset iuncturis & numeris adstrictum, plures tamen ac liberiores haberet pedes.

De ora

De oratione uincta, & ordine uerborum. CAP. II.

NON est artis huius oratio dissoluta. Quæ tamen illa diceretur, ostendimus, ut ex ordine ad uinctam compositamq; ueniremus. Colligatur oratio (si Ciceroni credimus) coagmentatione, concinnitate, numero. Coagmentatio est eorum structura uerborum, quæ molliter in iuncturа cohærent: ut horum, Quæ res in ciuitate duæ plurimum possunt, hæ cõtra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia. Ista sic innexa sunt, ut inter extremas antecedentium uerborum syllabas, & sequentium primas, nulla quasi rima pateat. Dicam apertius. Suaues mollesq; sunt hæ uoces, nec os asperè, & oris instrumenta diducũt, Res in, in ci, te du, æ plu, mum pos, & cæteræ deinceps, præter hanc, gratia &, uocalium concursu dehiscẽtem. Hæc & coagmentatio à rerum cõiunctione, ut in muro lapidum, uocatur, & iunctura, & structura, & cõpositio, & cõstructio. Concinnitas est oratio cadens aptè, beneficio figurarum, quæ paria paribus referunt, quæ antitheta componunt, quæ similiter cadũt, aut quæ eodẽ modo definiunt extrema. Hæc enim quatuor schemata per se perficiunt orbem, atque delectant aurium sensum. Exemplum est in Miloniana: Est enim Iudices hæc non scripta, sed nata lex, quam nõ didicimus, accepimus, legimus, uerũ ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus: ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, inquit autor, ut quia referuntur ad ea ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Numerus est orationis modus ex apta pedum collocatione. Paucis explicaui quid esset coagmen-

tatio, concinnitas, & numerus, ut partiũ breui descriptione planum fieret quid esset oratio composita & alligata. Plura de singulis suo loco dicam. Nunc quærendum mihi uidetur, cur ordinẽ Cicero præterijt, quem statuit Quintilianus in componendi partibus? Sic est huius partitio. In omni porrò compositione tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Concinnitatem (ut arbitror) numero comprehendit. De re dicam quod sentio. Dispositio rerum est, compositio uerborum. Quintilianus hæc confundit. Nam quũ furi sacrilegus, petulanti latro, lateribus totum corpus, fœmina uiro, tenebræ luci, bellum paci, mors uitæ, occidens orienti, malum bono, uitium uirtuti, ignorantia scientiæ postponitur in oratione, hoc est quum maius accedit minori, & quum dignius præfertur indigniori, non ratio uerborum, sed uis naturaq; rerum inspicitur. Propterea seruata ratione componendi, mutantur interdum: ut si dicas, Non modò non erat sacrilegus, sed ne fur quidem. Nox sustulit diem. Noctes diesq; apud Ciceronẽ reperies. Amplificantis est, aut minuentis, aut rerum personarum'que dignitatem obseruantis, hæc uidere, non eius qui uoces & illarum concordiam discordiam'ue quærit, ut amica iungat, inimica seponat. Quid uetat quo minus dicam, Vxori uir imperat? sacrilegum fur arguit? Luna re uoluitur ab occidente ad orientem? Principio fœmina uirq; peccarunt? Cauẽdum est, inquit, ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius. Imò uerò oratio sæpæ decrescit, & à fortiore deuenitur ad infirmius. Testatur ipse cap. de amplificatione, hoc modo, Totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gradus. Non is igitur certus est ordo uerborum, quem mutat imminutio, quem negociorum tempora, quem loquendi uarietas.

Iam si rerũ collocatio ordine constituit partes argumentationis, illius est & partes amplificationis, quæ firma est argumentatio, collocare. Est & eiusdem, momenta rerum, dignitates'que personarum, quo maximè deceant loco ponere. Præterea compositionem (ut idem fatetur octaui libri principio) nullus nisi arte assequi potest. Hanc autem rerum collocationem, qua dies nocti, bonum malo, molesto carnifex præponitur, norunt imperitæ mulieres admonitæ uel tempore, uel rerum dignitate, uel stomacho, qui dictis grauiora quærit. Quòd si res est ignotior uulgo, eam liberalis educatio patefacit. si ne hæc quidẽ, certè mõstrat scientia intelligendi: hoc est Philosophia, & artificium disponendi citra compositionis artem. Dicet aliquis. At ista sunt in uerbo. Quid tum? Compositio uerba digerit in ordinem, fateor: sed eius est, non res, & intellectus eorum, at uoces sonosq; spectare. Nam & ille uerborum significationes distinxit in octauo libro, præcepta componendi tradidit in nono. Vides'ne ut poëtæ frequẽter uno uerbo perficiãt exordiũ? ut, O pater. nemo tamẽ refert ad elocutionẽ. Sæpe argumenta uerbo designantur uno, ut, Fallet improbus. argumentum est, improbus. Quis istud ad compositionem pertinere dicit? At tute ipse de compositione dicturus, uerborum significationes & differentias expendis, quoniam pro dignitate sua capiunt in oratione locum. Ego certè materiam orationis inspicio, hoc est, naturas rationes'que uerborum, sed non eis aßigno in hoc ædificio certum locum. Aliud est explorare materiam syluæ, aliud singulas arbores in ædificio collocare. Aliud est ostendere qua quæque genera tectorum materia fiant, aliud ordinem præscribere, & quid ante eat, & quid subsequatur. At interdum deligimus & arbores & lapi-

des certos, quibus utamur destinato loco. Sic est, sed illud est consilij nostri, non ullius praeceptionis. Hic *autem nullam relinquit mihi mutandi loci potestatem, etiam si uerbis (ut antè dixi) nulla certa sedes est in oratione, propterea quòd oratio mollis, ut cera in mille species formari potest.* Pergit, *Quædam, inquit, ordine permutato fiunt superuacua, ut, fratres gemini.* Nam *si præcesserint gemini, fratres addere nō est necesse.* Est *hic* πλεονασμὸς, *si superuacuis uerbis oneratur oratio, non est uitiū cōpositionis.* Expositi *sunt in* Albulæ *ripa gemini fratres, aptius & robustius dicitur, quàm,* Expositi *sunt in* Albulæ *ripa fratres gemini: quoniam pes molossus stabilior est in fine, quàm uel iambus uel anapæstus, & incitatius itur à uocali ad consonantem, hoc modo, gemini fratres, quàm à consonante in consonantem, hoc modo, fratres gemini. Quæ ratio ualet in alijs sedibus orationis. Quamobrem si dices fratres geminos, compositio cedet interpretationi, quæ naturæ subsequitur. Cur ergo refert ad compositionem id quod sæpe perturbat eam? Quoniam compositioni multa cedunt,* Liuius *dixit geminos fratres initio libri primi, nec est ueritus admittere quod hic iniuria damnat.* Forte *&* Numitori, *quum in custodia* Remum *haberet, audissetq; geminos esse fratres, comparādo eorum ætatem, & ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum.* Idem, Forte *in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec uiribus dispares.* Cicero *in oratione pro* Archia *poëta hoc scriptum reliquit, Saxa atque solitudines uoci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt.* De *quo sic* Quintilianus *in nono,* Magis *id insurgebat si uerteretur.* Nam *etsi plus est saxa quàm bestias commoueri, inest tamen com-*

positio

positioni decor. Hæc ille. Si propter compositionis decorem Cicero postposuit infirmius, quomodo compositio exigit ut anteponatur? An eadem ratio idem & anteponi & posthaberi iubet? Laudat idem Fabius Ciceronis hanc orationem in Antonium: Vt tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere postridie. quia aduerbium postridie in clausula positum, aßignatur auditori & infigitur. Quod quid faciat ad rem præsentem, non uideo. Creticus in fine pes est laudabilis, ut hic postridie. Nullus est in hoc toto contextu præstantior. Quid igitur aliud collocasset orator? An ita dixisset, Vt tibi necesse esset postridie in conspectu populi Romani uomere? Pes est instabilis uomere. An turpius est uomere postridie, quàm in conspectu populi Romani? Nequaquam. Sed, ut dixi, nullum erat in hac oratione uerbum quod in ea sede positum tam pulchrè sederet. Illud est igitur numeri, non eius ordinis de quo disputatio constituta est. Quare ne mirere si Marcus Tullius in componendi partibus non habuit ordinem istum, qui neque perpetuus est, neq; tam uerba quàm res instruit. Hæc à me scripta sunt, non ut arguerē Quintilianum, uirum perdoctū, & mihi perutilem, sed ut ostenderem causam nullam fuisse cur hic aut temporis, aut dignitatis, aut incrementi, aut interpretationis ordinem persequerer, quem esse rerum, non uerborum, Cicero in Partitionibus, uerbis agens de exornandi collocatione, significat. Sed iam de componendi partibus agamus. Quòd si quis ordo uerborum est, illum constituit aut coagmentatio, aut concinnitas, aut numerus, aut hæc uniuersa. Propter hæc enim uoces de loco naturali traijciuntur in aliū, quo sedeant aptißimè. Itaque si totius est compositionis ordo, aut si omnis hæc compositio nihil aliud est quàm

ordo quidam ratione distributus, fieri non potest ut ordo sit pars compositionis.

De uocalium concursione in coagmentatione. CAP. III.

IN *omni coagmentatione uerborum necesse est aut uocales concurrere, ut* Rem *anxiè adipisci, atque adeptam egere, auari animi est.* Aut *consonãtes, ut,* Consulum *dignitas tumultum ciuitatis repreßit.* Aut *uocalem & consonantem, ut,* Ex *eius ore melle dulcior effluebat oratio.* Sæpius *hæc in oratione miscentur: ut,* Venio *nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici eius, morbum & insaniam: ut Siculi, latrocinium: ego quo nomine appellẽ, nescio.* Rem *uobis proponam, uos eam suo nominis pondere perpenditote.* Pauca *de singulis horum, & principio de uocalium concursione dicemus.* Vocalium *concursum magna ex parte fugiendum censuit* Isocrates *ille suauitatis numeriq; mollioris inuẽtor, cuius orationes melle dulciores ostẽdunt quantopere uitarit illum quem dicimus hiatum literarum.* Hunc *optimum dicendi magistrum* Theopompus *imitatus, eas literas adeò fugit, ut eam ob rem inciderit in hominum reprehensionem.* Fuerunt *in eadẽ sententia poëtæ maximè* Latini, *qui ne hiare cogerentur, uocum synalœpham collisionemq; repererunt, ut*

– Mult' ill' et terris iactatus & alto.

Albaniq; patres, atqu' altæ mœnia Romæ.

Hæc autem collisio facit, ut una litera pro duabus audiatur, ut ill' et, atqu' altæ, Erg' *agite.* Qui *scribimus aut proferimus aliter, meo iudicio peccamus.* Segregamus *enim id quod, ut hiatũ fugerent, miscuerunt optimi poëtæ.* Nec *animaduertimus oratores* Græcos *aliquando misce-*

re uoc

re uoces, & in unum confundere, ne quid ab agresti sono lædatur auris, ut hic Demosthenem, τοῦ βελτίστου δὲ καὶ τοῦ δικαιοτάτου πάνθ᾽ ἕνεκα ἐξητασμένη, πάνθ᾽ ἕνεκα dixit quasi unum uerbū, nō πάντα ἕνεκα separatè: ut Aristoteles, διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τ᾽ ἀγαθὸν οὗ πάντα ἐφίεται. Infinita sunt talia apud eūdem, apud Isocratem, apud optimum intelligendi dicendiq; magistrum Platonem, apud alios omnes summos uiros: quibus planum fit, uocalium concursum uitari unius aut alterius elisione, atque duo uerba ut unum tum scribi, tum pronūciari. Sed indoctum quoddam genus hominum non modò libros & orthographiam, sed etiam pronunciationem omnem corrupit, adeò ut extra uersum nesciamus quas illi ueteres in oratione eliserint uocales, quas integras protulerint, propterea quòd abstulerunt ἀπόστροφον signum uocalis auersæ. Sic enim Terentium scripsisse, & ipsum & Comœdos ita pronunciasse puto:

Vos istæc intr' aufert' abite.

Quod absurdum fortè quibusdam ob desuetudinem uidebitur, sed quærentibus ueritatem neque ratio deerit, neque autoritas. Hiant interdum poëtæ, Latini rarò, Græci frequenter, ut Homerus. Ex quo etiam licet intelligere, ueteres Latinos suauitatis studiosos fuisse, quanquam sentiebāt quāto Latina Græcis essent insuauiora. De quo Cicero in Oratore, Quamuis, inquit, suaues grauesq; sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, quin uocaleis nolit coniungere. Et paulò pòst: In oratione Platonis est crebra ista uocū cōcursio, quam magna ex parte ut uitiosam fugit Demosthenes. Sed, ut diximus, hiabant interdum poëtæ, Ennius semel autore Cicerone, sæpe

Terentius, sæpe Virgilius, ut hic,

Et succus pecori, et lac subducitur agnis.
Amphion Dircæus in Actæo aracyntho.
Astant Iuniperi, et castaneæ hirsutæ.
Nereidum matri, et Neptuno ægeo.

Hoc idem, inquit Cicero, sæpius nostri non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Cur ita non tulissent? quia uersus est exquisiti soni, & urbanæ suauitatis, cui sit inimica uastitas illa duarum quæ luctantur inter se uocalium: quæ quum accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio. Fugiamus igitur hoc uitium, si dictionem composite, leniter, & tranquille fluere uolemus. Vocales alias sonantiores esse, alias exiliores, exemplis atq; rationibus ante patefecimus. Obscurius est in his uitium, apertius in illis. Prima cum quarta propter soni magnitudinẽ fœde hiat ac inurbane, ut, Videtur ea esse refutanda, quæ in Senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe iactata sunt, & in cõcione etiã paulo ante ab accusatoribus. Atqui si res, si uir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa caussa summa omnia fuerunt, præsertim quũ tot essent circa hastam illã, qui alia omnia auderent. Vastior est longarũ sonitus, quoniã uoce productiori sustinẽtur, ut, Cum uxore ueheretur in rheda penulatus, uulgi magno impedimẽto, ac muliebri & delicato ancillarũ puerorũq; comitatu, Milonem occisum esse etiam ex ipso Clodio audirent. Hæc ex Cicerone sunt omnia. Plurima apud eundẽ huiusce rei sunt exempla. Dicet hic aliquis: Hoc si uitium esset, eloquentiæ Latinæ parens tam sæpe non admitteret. Primum, uocales'ne istas colliserit, incertum facit usus præsens: deinde distinguenda sunt genera dicendi, & habenda ratio partium quæ tractantur ab oratore. Narrationes eius rei de qua contro-

uersia

uersia est apud Iudices, & subtiles argumentationes, & caussæ tenues ac paruæ, et epistolæ summißioris argumenti, et definitiones, partitiones, distinctiones, facetiæ, colloquia personarum, relaxant uincula compositionis, & more sermonis paulò securius ac liberius euagantur. In his tolerãda sunt alioqui uitia quæ cottidiana lingua tam frequenter usurpat, ut in oratione tenui fallant audientem. Scit orator quid deceat: & ubi rebus magis est afferenda claritas, quam magnificus ornatus, tum cottidiana ueste contentus, non circundat illis ornamenta pompæ & apparatus feriarum solennium. At in exornatione laudis, in locis communibus, in narratione quæ spaciatur extra causam, in genere suaui, in omni splendido cultu, perrarò cõmittendum est ut hæc parua quidem, sed tamen aliqua deformitas appareat. hoc uitium deprecatur in oratore. Sed Græci uiderint (inquit de uocalibus agens) nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces cõceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ. Si non ubique conceditur, utamur interdum ut necessariò. Si uitium est, fugiamus quoad licet. Quum uocalis eadem finis est uerbi prioris, & principium sequentis, quoniam pronunciatur eodem oris habitu, nec plus una longa auribus percipitur, nullam parit omnino fœditatẽ. Sexcenta Ciceronis exempla reperies, ego paucis ero contentus. Neq; enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, &c. Non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? Vt ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer. Propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia. Iudicum culpa atq; dedecore etiam Censo- a a

rium nomen, quod asperius antea populo uideri solebat, id nunc poscitur. Subijciamus exempla de cæteris uocalibus. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominē occisum fateatur. Tu hodie egeres, nos liberi essemus. Dolebā P.C. Rempub. uestris quondam meisq; consilijs conseruatam, breui tempore esse perituram. Magnifice enim Seruius Sulpitius maiorum continentiam diligebat. Fateor enim me, quum ea quæ acciderunt, prouiderem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi ciues, si idem prouidissent, fuissent. Sed quî istuc tibi uenit in mentem? O' dij immortales, quàm multi qui quum à te nemini ignosci uellent, impedirent clementiam tuam. Vini exhalandi, non acuendi ingenij causa declamitas. Hæc tu quum per me acta meminisses, nisi illis quos uidemus gladijs cōfideres, maledictis me prouocare ausus esses? Quum te ultro mihi idem illud deferente nunquam sum dehortatus. Obsecrabo obtestaborq; uos Iudices. Lex esse cum telo hominis occidendi causa uetat. Magna laus, meoq; iudicio omnium maxima. Tu unus adolescens uniuersum ordinem de salute Reipub. prohibuisti. Erat ei uiuendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Hoc concurrendi genus frequenter usurpari solere annotauit Aulus Gellius, id quod & aures & exempla doctissimorum probant. Alia Quintiliani sententia uidetur, quam complexus est his uerbis, Pessimè longæ, quæ easdē inter se literas committunt, sonabunt. Si per easdem literas intelligit duas uocales eiusdem nominis, ab illo dissentio. si uult hunc intellectum capi, Pessimè longæ uocales sonabunt, quæ committunt easdem inter se literas, id est, uocales illas de quibus agitur, iungunt, obscurus est sermo, & odiosè prolixus. Breuiter atque dilucidè, nec minus orna

rum ornatè dici potuit: Peßimè longæ sonabũt. *Nam proximè dixerat hæc ,* Tum uocalium concursus, *qui quum accidit , hiat & interſiſtit , & quaſi laborat oratio .* Ex *quibus supplere quisque poſſet quæ locutus eſt ambiguè.* Sic *enim habet res.* Vocalium concursus imperitis eſt notabilis.E` *uocalibus peßimè longæ sonabũt.* A,et E,*quidam rusticanum sonant, propterea colliduntur à* Græcis: *id quod priore iam libro diximus. has igitur non ita sæpe* Cicero *coniunxit.* Et socijs gratißima eſſet eius integritas & fides. Ipſe in eadem Africa eſſe uoluit, in qua erat rex potentißimus inimicus huic cauſæ. De ſalute populi Romani extimeſcebat,in qua etiam ſuam incluſam eſſe uidebat.E,& A, *ut minus diſſona, ita ſæpius finitima ſunt:ut,* Voluntate ad ea arma profectus ſum. Eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio. Nam ſi uidiſſem,quouis profectò quàm iſto modo à te agi maluiſſem. Qui opem à me atq; auxilium petiſſent. A,et I,*hiulcam & agreſtem efficiunt uocem,ut in ſimplicibus,aulai,materiai, ſyluai,frondoſai , quæ quum ueteres poëtæ frequenter uſurpaſſent, poſteriores ut nimium uaſta repudiarunt . Committit eas* Cicero *nonnunquam, ut pro* Ligario, Diligentia inimici inueſtigatum eſt quod latebat. Qua in legatione & ſocijs et ciuibus ſe probauit. In prouincia pacatißima ita ſe geſſit,ut ei pacẽ eſſe expediret. I,& A, *ſicuti ſuauius audiuntur,ita multò ſæpius conferuntur,ut,* Quod nos domi petimus proſtrati ad pedes . Non commemorarem, niſi à te cognouiſſem . An ſperandi Ligario cauſſa non ſit, quum mihi apud te locus ſit etiã pro altero deprecãdi? O,& E, *minus in occurſu biant,ſed tamen inſuauia ſunt,& ingrata: ut,* Hic æquo animo eſſe potuit . Laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare

dundare. Quid uociferabare decem milia talentûm Gabinio esse promissa? E, & O, cõcurrunt urbanius: ut, Quare omnium rerum una reprehensio est, quòd regnum intrarit. Itaq; obijcias licet quàm uoles sæpe, palliatum fuisse: Aderat uis, quæ summas frangit infirmatq; opes. O, & I, si diphthongum faciunt, nullam in pronunciando faciunt deformitatẽ, ut, οἶκος. at in iunctura, quum separantur, absona sunt, & maximè si uocalis O, producitur. Hinc fit ut O longo, quod ω μέγα uocãt, cedat iota atq; subscribatur, ut in quarta declinatione recto casu numeri secundi μῆλῳ, pro eo quod est μήλῳοι, & in uerbis βοᾷς pro βοάεις dicitur. Minus est uitij in eadem litera breui. Fluit enim; nec in ore cauo tandiu immurmurat. Vtrunq; reperies apud M. Tullium, ut pro Rabirio Posthumo, Rapientur homines in hæc iudicia ex omni nõ modò inuidia, sed sermone maleuolorum, nisi cauetis. Nec uerò id homini tum quisquam, sed tempori aßignandum putauit. I, & O, contrà nihil dissonant, ut, Qui tandem conuenit, aut tam graui onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam, mille talentûm acceßionem esse factam? aut in tanta mercede hominis (ut uis) auarißimi, mille talentûm deceßionẽ esse concessam? Neq; ego cui omnium ciuium libertas charißima fuisset, meam proiecissem. A, & V, iunxerunt Latini, ut fraus, laus, audio, supplaudo. nõ in uno uerbo separauere, nisi quum peregrina asciuerũt in Latium, cuiusmodi sunt hæc, Archelaüs, Amphiaraüs, Oenomaüs. Senserũt opinor hinc effici uocem uastè patentem & inuisam. Quod si est, & in compositione uitium committunt, ut, sylua uritur, humida uligo, musa una, scelerata usura, & id genus alia, quæ quisq; uir auris eruditæ sentit esse patula atque subagrestia. Cõiunxit Tullius, Si uniuersa (ut dixi) prouincia

loqui

loqui posset, hac uoce uteretur. At si cõmutaueris, & V A dixeris, congredientur amicè & urbanè. Cicero in Verrem, *Ipse in oppidum accedere noluit, quòd erat difficili ascensu atque arduo. Idem ferè iudicium est de uocalibus quæ primæ sunt in onere & usu. Hiant adiunctæ, quemadmodum & in simplicibus, cous, sardous, eous. Adiungit tamen* Cicero, *Quousq; abutêre Catilina patientia nostra? Similia sunt hæc, In loco uberi, in labello udo, colligo uuas, amputo ulmos, à tergo urgetur: ex quibus nulla soni concordia delectat aures. Postrema cum quarta non grauius offendit in collocatione, quàm in his singulis, tuo, suo, diluo, ruo, statuo. Cæteræ uoces non admodum torquent os, atq; pronũciantis instrumenta: quamobrem sæpius multo committuntur in ordine uerborũ. Dico secundam cum tertia et quinta, tertiam cum quarta, contrà tertiam & quintam cum secunda, quintam cum tertia. Refer ad aurium iudicium quæ proponemus* Ciceronis *exempla, cognosces. Quamobrem si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo uideor. Queruntur accusatores se idoneos nõ habere. Id mihi erat aduersarium maximè. In hac causa Iudices tametsi utrunque esse arbitror perspicuum, tamẽ de utroq; dicam. Hoc si tu inimicus eius factum negabis, eodem tempore in eadem prouincia tu ipse fecisti. Neminem mihi esse præponendum actorem putabit. Sentis audiendo quàm molliter confluant hæ soni tenuis et remissi literæ. Fugienda uocalium etiam tenuium multitudo, propter quam speciei, progeniei, mollitiei, & eiusmodi casus odiosæ uastitatis uix apud bonos autores reperiuntur. Breues interim placent, ut apud* Ouidium,

Huc coëamus, ait.

Terentius hanc molestiam uitat elisione & contractione.

Cuius

Cuius tu fidem in pecunia perspexeris,
Verêre uerba ei credere?
Nam quæ inscitia est,
Aduorsum stimulum calces?
Postridie ad anum rectà pergit.
Illos ducere eadem hæc lex iubet.
O Phædria, incredibile est, quãto herũ ãte eo sapiẽtia.
Abi Phædria, eum require, atque adduce huc.

Verb' e, duabus syllabis: Inscití est, quatuor: Postridi' ad, totidem: ducer' eadem, quinque: anteo, tribus: Phædr' ũm, duabus exprimitur. Et quum uocalis natura longa fluit atq; corripitur in concursu, ut minus audiatur. Vergilius,
Et longum formose uale, uale, inquit, Iola.
Stipitibus duris agitur, sudibus'ue præustis.
Imitatus est Homerum, qui persæpe recipit hanc figuram, ut Odysseæ uersiculo primo:
ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον.

Hinc planum fit quod suprà diximus, esse minorem in correptis offensionem, quoniam celerius & expeditius exiguntur: maiorem in longis & aspiratis, & accentu cõcitatis, ut in loco arduo, in hasta ornata, in tribunali edito, in adunco hamo, in uiridi herba. Exposita nostra de principum literarum concursione sententia, ne quis existimet esse uitium grande committere duas generis huius literas, Ciceronis & Quintiliani iudicium totidem uerbis huc transferemus. Habet, inquit Tullius, ille tanquam hiatus è concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratã negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Audiamus alterum, Non tamen id, ut crimen ingens expauescendum est: ac nescio an negligentia in hoc, an solicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic

metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentiæ est hoc pati, ita humilitatis ubique perhorrescere: nimiosque non immeritò in hac cura putant omnes Isocratem secutos, præcipueque Theopompum. At Demosthenes & Cicero modicè respexerunt in hanc partem. Nam & coëuntes literæ (quæ συναλοιφὴ dicitur) etiam leniorem faciunt orationem, quàm si omnia uerba suo fine claudantur: & nonnunquam hiulca etiam decent, faciuntque ampliora quædam. Hactenus Fabius. Sit hæc libertas alijs ætatibus, alijs exercitationibus: ego puerum optimis assuescere bonum duco, maximè quum stylo dat operam in ocio literarum.

De coagmentatione consonantium literarum. CAP. IIII.

POstea quàm de literarum principibus, quæ in concursione uoces efficiant aut suaues, aut hiulcas, satis multa diximus, ex ordine de structura consonantium quæ aut molliter, aut asperè inter se coëant, breuiter exponendum uidetur. Ex his optimè cohærent, quæ labris coëuntibus efferuntur, ut M & B, M & P, & eadẽ litera repetita quũ finis est extremi uerbi, & principium sequentis: quibus adde M, & V, consonantẽ, & eam quæ prima est in furente, propterea quòd altera penè labra admouet, altera labrũ dente premit. Exempla sunt apud Vergilium:

Errantes hederas paßim cum baccare tellus Fundet-
-Manet alta mente repostum
Iudicium Paridis-
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos Exigat
Nimborum in patriam loca fœta furentibus austris
Aeoliam uenit-

Italiam

Italiam fato profugus Lauinaq; uenit Littora.

Permulta reperies eiusmodi apud oratorum principem, quod genus sunt hæc: Domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli. Omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut alijs eam præreptam uelim. Victoriam fortuna tuam esse totam & propriam fatetur. Quum uerbum capit initium ab ijs cõsonantibus quæ sine adiumento labrorum post dentium septum pronunciãtur, cuiusmodi sunt, C, D, G, L, N, Q, R, S, T, X, Z. Non acerbè quidẽ, sed aliquãto asperius iungitur cũ priore uerbo, quod M, postremo cõcluditur. Hoc quale sit, cognosce ex his oratiõibus in quibus literæ post M, ex ordine ponuntur. Nunquam enim ad consilium casus admittitur. Amplificauit eius pristinam dignitatẽ. Fortuna in istius se societatem gloriæ non offert. Bellicæ tuæ laudes celebrantur omnium gentium literis atque linguis. Vereor ut hoc quod dicam, non perinde intelligi auditu poßit, atq; ego ipse cogitans sentio. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendum'que esse putaui. Neq; enim ego illa, nec ulla unquã secutus sum arma ciuilia. Nunc uenio ad grauißimam querelam, & atrocißimam suspitionem tuam. Quid ego commemorem Xenophontis illam iucunditatem inaffectatam?

Quinq; tenent cœlum zonæ.

In hac omni structura quòd M, elementum suauißimũ est, parum quidem offendit asperitas, nonnulla tamen est: quod indicasse uidentur illi cõditores linguæ Latinæ, qui in simplicibus uerbis ut hanc fugerunt literam, ita quoq; N, magis familiarem collocauerunt, ut ancilla, induit, angit, Manlius, canna, unquam, ensis, antrum, anxius. Hine

suffrag

suffragante aurium iudicio cognoscitur N, *ab ijs omnibus cõsonãtibus in structura minus dissentire.* N, *ante* L, *quidẽ & R,uox insuauior est:quamobrẽ illino non inlino,irruo non inruo dicitur.* Q*uũ repetitur, ut in canna, siccitate quadam radit aures: sed ne sic quidẽ est magnopere fugienda.*Q*uod ut intelligatur,ex* Cicerone *proferemus exempla,& ordinẽ literarũ persequemur.*An non *cadunt hæc in* Antonium? Q*uid enim in eum non cadit?* R*eliquũ est igitur crimen de ueneno.*Et *id quidem nemini Græcorũ uideo adhuc cõtigisse, ut idem utroq; in genere laboraret.*Illæ *uerò non loquũtur solum,uerùm etiã personant.* In *negotio quod actum dicitur, nullum uestigium.* Q*uia nõ posset negare ab illis pecuniam datã,non quæsiuit procul aliunde.* Non *caussa,non locus,nõ facultas,non cõscius,non perficiendi, non occultandi maleficij spes,non ratio ulla, nõ uestigium maximi facinoris reperietur.*Q*uãuis bonas leges uitiosè per uimq; tulerit,tamẽ hæ leges non sunt habendæ.*I*am in tanta istius impudẽtia remittẽdum aliquid uidetur.* X,& Z,*quum proximè sequuntur* N,*sic habẽt.*X,*durior est,*Z,*mollior.* N,*ante* B, M,P,*paulo durior est:propterea dicitur imbuit, non inbuit,impurus non inpurus, immẽsus non inmẽsus. Sed & his aliquando præponitur.* N*ostri sensus ut in pace semper,sic tum etiam in bello congruebant.*S*pem attulit non modò salutis conseruandæ,uerùm etiam dignitatis pristinæ recuperandæ.* An *potest cognatio ulla propior esse, quàm patriæ?* In *summa dicam,* M, *quinque consonantibus optimè præponitur,reliquis haud pessimè:* N,*uerò contrà quinque easdem non amat, reliquas omnes non grauiter odit.*Q*uò feruntur hæc, inquies?ut de tua compositione iudicare possis, & ut amica persæpe iungas,*

inimica raro. Vtraque (dico M, & N,) sed aptius secunda quàm prima connectitur I, consonanti.

Sæuæ memorem Iunonis ob iram.

Et quisquam numen Iunonis adoret Præterea?

Statuuntur interdum principio uerborum, ut, in mari, & in Neptuno. Quamobrem uidendum est quibus aptius adhærescant. Vt insideant sibi, iam diximus: ut cæteris occurrant, uocibus, testimonijs agemus. Nonnihil dissentiunt ab his elementis, C, D, T.

Lac mihi non æstate nouum, nec frigore desit.

Nunc naues contra prædones penè inanes Cleomenes ducit. Dictitat se tantum rapuisse, ut id multis satis esse posit. Dictitat nihil esse tam sanctum, quod non uiolari pecunia posit. Videt multos equites Romanos. Pecunias non petunt, relinquunt, & negligunt. Post B, L, R, & S, paulo melius collocantur.

Troiæ sub mœnibus altis.

Plaudentem nigra figit sub nube columbam.

Magno in dolore sum, P. C. uel mœrore potius. Nanque canebat Silenus, ut ipse tener mundi concreuerit orbis,

Et pura per noctem in luce refulsit Alma parens.

Apud exteras nationes omnium sermone percrebuit. Neque tantum me expectatio accusationis meæ commouet, quantum istius insidiæ nefariæ. Consule tuas aures, nihil horum tenerũ senties, nisi fortè quod L, & S, emolliunt. Quamobrem artificis est, ubi uult suauis esse, nihil eiusmodi frequens instruere. His enim structuris uti non uetamur, sed adhibere modum iubemur. B, in paucis uerbis extrema pars est, ut in his, ab, ob, sub. Nec est ulli frequentium in oratione planè familiaris, nisi uni quæ prima sedet in Ioue, & in Iunone.

Ab Ioue

Ab Ioue principium Musæ.

Liuius omnibus tum mutis tum uocalibus anteponit. Nam ultro durius quiddam, ut grandius atque robustius affectat, & Vergilius interdum,

– Tyrrhena ab sede profectum.

Et teneram ab radice ferens Syluane cupressum.

Aliter populo Romano doctisq; scriptoribus uisum est, qui detraxerunt hanc literam, & a, non ab, ante consonantes reliquerũt: ut, Suos necessarios à faucibus macelli corrogat. Postulat à Burrieno prætore Næuius, ut ex edicto bona poßidere liceat. À quibus quum est certum auxilium petitum, ita tamẽ disceditur, ut idibus Septemb. P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. À Cn. Dolabella deniq; postulat, ut sibi Quintius iudicatum solui satisdet. À me, qui neque excogitare, neque pronunciare multa possum, breuitas postulatur. Ostendam primũ causam non fuisse cur à Prætore postulares ut bona Publij Quintij poßideres. Cur maluerunt ueteres abscedit, aufert, amouit, abstulit, quàm abcedit, abfert, abmouit, abtulit, nisi quòd B, ante consonãtes durum uidebatur? at non ubiq; potuerũt eam pro uoluntate mollire, ut in his, abdit, abducit, abnuit, abrupit, quæ uerba principio dura, nunc emollita sunt usu. À præpositio consonantibus, ab autem uocalibus & I, consonanti bene præponitur. Abs penè reiectum est ad antiquata uerba & inusitata. Cicero in Oratore, Vna præpositio est abs, eaq; nunc tantũ in accepti tabulis manet, nec his quidẽ omnium: in reliquo sermone mutata est. Idem tamen in Diuinatione dixit abs te. Sunt qui dictum probent, Abs quolibet: at Cicero à quibus, non abs quibus, dicit pro Quintio. Vt autem B, subiecta consonantibus obluctatur, sic & eisdem appo-

sita nonnihil resistit, nisi quum succedit ei quæ princeps est in more atq; moroso. Morũ bonitas, suauis est oratio. Lac bibitur, *uenitur ad* Bibulũ, *exul* Brutus, Numẽ Bacchi, *uir bonus*, Tyrannus Busyris, Redintegrauit bellum, Thrax bellicosus, *Subaspera est hæc & leuiter abrupta compositio, qua tamen usus est* Cicero, Nec *in misera uita quicquam est prædicabile aut gloriandum, nec in ea quæ nec misera sit, nec beata.* Præsidij *ad beatè uiuendum, in uirtute satis est.* Nonne *tantò miserior, quantò sibi uidetur beatior? Semper sapiens beatus est.* Hæc *etiã in equuleum coniiciuntur, quò uita non aspirat beata.* Vergilius,

—Quid bella Tyro surgentia dicam?

Sunt aures delicatæ nimis, quæ lubenter audiunt set pro sed, optinet pro obtinet, & eiusmodi quædam. Litera *secunda in ordine cõsonantium rarò uerbum* Latinũ *claudit, multò rarius* Græcũ. Græci *dicunt* ἐκ, *ante consonantem loco præpositionis* ἐξ, *nos ac, lac, halec, hic, hæc, hoc, istic, illic, istuc, illuc, sic, nec, & eiusmodi pauca, quæ facilè cohærent in his literis quæ primæ sunt in* Cicer. & *in* Quintio. *Sumantur in argumentũ uerba singula, succendat, accedit, accitur, acquirit, acquiescit, et id genus multa, in quibus est quædam literarum familiaritas, quam in compositis inuenire licet: ut,* Video *adhuc constare omnia* Iudices. *Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronũ occultator & receptator locus. Omnes hanc quæstionem te prætore manifestis maleficiis, cottidianoq; sanguine demissius sperant futurã.* Eadem *litera* C, *præposita cæteris cõsonãtibus, ut tenuis est atq; muta, sic etiã subobscura est: unde fit ut in compositione obscurius quoddam uitium cõmittat. Stridet aliquantulũ, quod anseres indicãt, & ranæ loquaces: nec in uocibus est primæ suauitatis.*

Clodij

Clodij furores hoc ferro & hac dextra à ceruicib. repuli.
Haud secus ac iussi faciunt.
Hanc gloriam sustulit. De cuius laude nec hic locus est ut multa dicantur. Chrysogonus à uobis hoc postulat. Dura mihi mediusfidius fortuna Po. Romani & crudelis uidebatur, quæ tot annos illum in hanc Remp. insultare uideret, & pateretur. Lac præceperit æstus. Video hunc nullius rei mutasse cõsilium. Quæ tot ac tales uiros impediat. Dum hic uiueret, locũ relinquere noluit. In his est aliquid occulti discriminis. Nam mollius excipitur à quibusdam, ut ab S, et T. sed in re tam parua nolumus immorari. Apponitur hæc litera, sequiturq; multo frequẽtius, propterea quòd plura uerba ducunt ab ea principium, in eandẽ finiuntur pauciora. In hoc ordine coire propius & annecti mihi uidetur, id quod auribus & exemplorum frequentia existimari potest. *-Nec cura peculi.*
Necdum illis labra admoui, sed condita seruo.
Et sol crescentes decedens duplicat umbras.
-Rapidum Cretæ ueniemus Oaxem.
Ah Corydon Corydon- *-Pan curat oues.-*
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes.
-Frigus captabis opacum. *-Herbas contundit olentes.*
Nec te pœniteat calamo triuisse labellum.
Nihil est hic quod aures grauiter offendat, nihil etiam quod magnopere delectet. Itaque C, propior est uirtuti quàm uitio, maximè quum literis occurrit L, N, R, S, & T, *quæ in eodem propè habitu oris efferuntur. Idem est iudiciũ de Q, litera cognata. Nam* C, K, Q, *pro K, Græco Latini fecerunt. Ex quibus alterũ non est huiusce contemplationis. Q, non claudit, sed inchoat uocem.*
-Non ausim quicquam deponere tecum.

Audiat hæc tantum uel qui uenit-

-Amauit nos quoque Daphnis.

Consonantium literarum tertia mollitur in C, ut accedit, acquirit. in F, ut affinis. in G, ut aggreditur. in L, ut alluit. in M, ut ammiratum, non admiratum pleriq; dixere. in N, ut annectit. in P, ut apparet. in R, ut arripit. in S, ut assuit. in T, ut atterit. Hæc, credo, mutatio non esset, si perquam familiariter elementis illis adhæsisset. Eadem repetita nihil offendit. Quid dicam? haud dubiè. ad delubra. Sed & alijs iungitur non sine offensione:

Huic aliud mercedis erit-

An deus immensi uenias maris. -Quid, qui

Luxuriem segetum tenera depascit in herba?

-Victum Dodona negaret.

-Duplici aptantur dentalia dorso.

Tempore non alio dicunt regionibus illis.

Quæsitas ad sacra boues Iunonis-

Illa seges demum uotis respondet auari Agricolæ-

In quascunque uoces artes, haud tarda sequentur.

Tondent dumeta iuuenci.

Vt aliquis metus adiunctus sit ad gratiam, Ciceronis est in diuinatione. Si literæ quæ proferũtur eodem penè oris habitu, minus exasperant uocem, certè D, cum L, N, S, T, quæ pronunciantur ad dentes, haud multũ dissentiet. Sed hic non solùm ratio, uerùm etiam consulitur auris: quæ si fuerit exercitata, de sonis optimè iudicabit. Ne quid tamẽ sensus erret, obseruanda sunt quæ eloquentißimi quique uiri frequẽter usurparunt. F, in uerbo Romano litera postrema non est, quamobrem in iuncturæ commißione semper apponitur: præcedit M, suauißimè, id quod iam suprà diximus.

Nescia

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ. S, amicè: ut,
-Noctem flammis funalia uincunt.
Quinquaginta intus famulæ- T, non multo asperius.
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Dant famuli manibus lymphas. Cæteræ minus familiariter.
-Sed famam extendere factis,
Hoc uirtutis opus.- Sic fatur lachrymans-
Hi summo in fluctu pendent.-

G, nulli uerbo Latino finis est. Paulo crassius ac robustius auditur quàm C, cui propinquum est affinitate soni, quapropter minus uenustatis habuit in fine. Principiũ multis est, ut his, gaudiũ, gero, gibbus, gobio, gustus, gratia, gleba, glires, gloria, deglubo. Quid alijs iuncta sonet, in his similibusq; perpẽde. Miles fuit sub Gabinio. Hoc grauiter tulit. Metus adiunctus ad gratiam. Consul gaudio plenus. Pupilli curã gerit tutor. Crimen grãde commisit. Queritur grauiter Cæsar. Obscurus genere Octauius sibi magnam peperit gloriã. Si me roges an sit hac in cõmissura uitium, dicã paulo apertius esse, quàm in ea quæ C, iungit, à qua solùm fortiore sono differt: sed ne hoc quidẽ magnopere fugiendum, nisi sic loqui turpe sit: Huius gloriæ C. Cæsar quã es paulò antè adeptus, sociũ habes neminẽ. Fortuna in istius se societatẽ gloriæ non offert. Omni copiarũ genere abundãtes. Quo studio incẽdimur nõ modò in gestis rebus, sed etiã in fictis. Nunc uenio ad grauissimam querelam, & atrocissimam suspicionẽ tuam. Inuitus audiui satis tẽ diu uel naturæ uixisse, uel gloriæ. Satis, si ita uis, naturæ fortasse: adeò etiam, si placet, gloriæ. Quùm uox initium ducit ab ca litera quæ in Iulio prima est, non asperat sonum prioris, nisi quum uehemẽtius effertur: &

inter I, & G, nullum discrimen sit in pronunciando.

Iunonem interea compellat Iuppiter ultro.

Ad quem tum Iuno supplex his uocibus usa est.

-Et mi genus ab Ioue summo,

-Rex Iuppiter omnibus idem.

-Non clausa tegunt iam mœnia Teucros.

-Vbi hic Iuno? demissa'ue nubibus Iris?

Talibus orabat Iuno-

-Nunc sera querelis

Haud iustis assurgis.-

-Iam quærit sydera opacæ

Noctis iter, iam quæ passus terraq; mariq;.

-Medias illis opponere turmas

Ne castris iungant, certa est sententia Turno.

Horridus in iaculis.-

L, in compositione interdum præcedit, interdum subsequitur, litera per se mollis & tenera, non tamen omnibus eodem modo facilis & obuia. Hoc *quale sit, intelliges ex his, allusit, illexit, pellexit, collustrauit, elegit.* Si *dixeris adlusit, inlexit, perlexit, conlustrauit, exlegit, absonum quiddam senties, quale non est in his, albus, alnus, aluus, sulfur, algor, alpes, celsus, altus.* V*tamur exẽplis:* N*ihil'ne te nocturnũ præsidium palatij? nihil urbis uigiliæ? nihil timor populi? nihil consensus bonorum omnium? &c.*

Nil super imperio moueor-

-Nihil mea carmina curas.

Sol tibi signa dabit.-

Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras.

Nil ualidæ iuuere manus-

Hæc uolubilia. At *Consul* Romanus, *& uigil* Xerxes, *aspera sunt. Succedit eadem litera.*

-*Num lumina flexit?*
Num lacrymas uictus dedit?-
-*Laencum libat honorem.*
-*Ipse deum manifesto in lumine uidi.*
-*Ac totum sub leges mitteret orbem.*
Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ nigri cum lacte-ueneni.
-*Nec littora longè*
Fida reor fraterna Erycis.-
Eminet, ac læua tacitis subremigat undis.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras.
-*Mactant lectas de more bidentes.*
-*Hæret lateri letalis arundo.*
Ille dies primus læti, primusq; malorum.
Causa fuit.-
Scilicet is superis labor est-
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq; tyranni
Odere, infensi Tyrij-

Omnino melius antecedit, postposita minus aliquanto cohæret. Sed ne sic quidem habenda est inter eas quæ persæpe fugiuntur. P quum præmittitur M, suauißimæ uocis est. quum præferuntur cæteræ, non grauiter offendit.

Nec pluteum cædit-
Ad populum phaleras. Rapitur ad tribunal prætoris.
Ius suum obtinere non potuit.
-*Labatur pectore uultus.*
Nos patriam fugimus- *Sat prata biberunt.*

R, insuauis est & iniucũda litera. caninam uocat Persius. Nunq̃ frequentabit eam qui suauitati consultum uolet. At qui rem duram & asperam tractabit oratione, hanc sæpe collocabit, nõ in medijs uocibus modò, sed in coagmentatione,

tione. hinc robur, hinc affectus grauis, hinc ira, hinc grauitas & indignatio, hinc bellicus furor. Sed hic sonū literarum, non usum, de quo postea futurus est sermo, quærimus, nec omnem sonum, sed quē maximè spectet orator. Minus est horrida ante mutas, & ante I, *&* V, *cōsonantes.* Hic *acerba tamen & immitis: ut,*

Vir bonus & prudens totum se explorat ad unguem.
–Ter cælo clarus ab alto Intonuit.–
Contemptor diuûm Mezentius–
–Insignem palma per gramina currum,
Victoresq; ostentat equos.–
–Sumpsisse merentis Laudabor pœnas–
–Fruiturq; deorum Colloquio–
–Ingratis offer te irrise periclis.
His accensa super, iactatos æquore toto
Troas relliquias Danaûm, atq; immitis Achillis
Arcebat longè Latio–
Tendit iter uelis.–

Nec multo grauius ante M, N, *&* S, *exhorrescit.*

–Pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
–Mesapus equûm domitor, Neptunia proles.
Curuatis fertur spacijs–

Ante L, *asperior est,*

Proxima Circeæ raduntur littora terræ.

Durè sibi occurrit,

–Maior rerum mihi nascitur ordo.

Apposita sicut apertius auditur (tunc enim est in arsi, nō in thesi) ita quoque uidetur immanior. Ab radice.–

Hæc responsa patris Fauni–
Ergo iter ad regem indicit–

Arma

Arma uelit, poscatq; simul, rapiatq; iuuentus.
-Externusq; in regnum quæritur hæres.
In dubijs responsa petunt-
Centum lanigeras mactabat rite bidentes.

S, à fine uerbi quale est optimus, detrahebant ueteres, nisi uocalis insequebatur. Testis est in Oratore Cicero. Quinctiam, inquit, quod iam subrusticanum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optimus, postremam literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in uersibus, quam nūc fugiunt poëtæ noui. ita enim loquebantur, Qui est omnibu' princeps, & uita illa dignu', locoq;, non dignus. Non comprobat hanc loquēdi consuetudinem, quæ subrusticana iam uidebatur, sed ostendit ueteres illos suauitatis artifices fuisse, & interdū huius offensionem literæ uitasse. Non offendit quum T. subsequitur, cui proximè cohæret: ut, In manibus tabulas habebamus. Cæteris quoque uocibus committitur, ut, Cedo cui Siculo, quum is reus fieret, ciuis Romanus cognitor factus unquam sit? Non immorabor in exemplis, quæ sunt propè infinita. S, nihil habet durum in coagmētatione. Quod si uideor aliter iudicare quum mētionem de cæteris consonantibus facio, ne quis instet molestus. Hoc dico, in se nihil habet asperum in coagmentatione. Si quid asperitatis est, in hac litera nō est. Ne tamen in eadem parte crebra sit, ac nimium multa. Sibilat enim, ac quasi flatus euanescit. T, quàm D, tenuis magis est, propterea per se ipsa minus offendit. Exempla subijcerem, si non esset in manibus illorum copia. V, consonans non dissilit in iunctura, nisi asperior illi committitur: ut,

-Volitans sub uerbere turbo.

-Diuosq; in uota uocauit.
-Rutulosq; exercent uomere colles.
Per uarios sternit casus.-
Hac uos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Accepit uenientem-

X, asperæ concursionis est: ut, Plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere poßitis. Vt pia & æterna pax sit. Audax præcipuè fuisse uidetur in conuocandis hominibus & armandis. Hoc aiunt constitutum esse cum seruis, ut ad balneas Xenias uenirent.

At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit-
-Ex alto uox reddita luco est.
Quinetiam ueterum effigies ex ordine auorum.
Antiqua ex cedro-
Ad nos uix tenuis famæ perlabitur aura.
Ob hanc asperitatem præpositio ex, in e, mollitur: ut,
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.

Z, suauißima mihi uidetur.

-Nec zephyros audis spirare secundos. -Vela secũdi
Intẽdũt zephyri- Et zephyro putris se gleba resoluit.

In componendo fugienda literæ eiusdem crebra repetitio. Hoc fit interdum quum plura uerba continua ab eadem litera ducunt initium, ut,

-Cauum conuersa cuspide montem Impulit-
Terras turbine perflant. -Sedeant spectẽtq; Latini.
-Laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem-
-Inq; sinus scindit sese unda reductos.
-Illic fas regna resurgere Troiæ.

-Veniet

—*Veniet lustris labentibus ætas.*

Vidistis hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis. Ciceronis est hoc pro Cælio, in quo mora quædam & interspiratio uitiosam minus efficit compositionem. uerba sunt eiusdem: *Eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi uiderentur. Itaq; hæc causa ad testes tota traducta est. Si manebat tanta illa cõsuetudo Cælij cum Clodia, quid suspicionis esset &c. In qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita uitia atq; flagitia uersentur. Sacrosanctum nihil potest esse, nisi quod per populum plebem'ue sancitum est. Virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. Cuius tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro Imperio teneri.* Hæc apud summos oratores, qui minimis rebus occupati uideri nolunt, haberi uitia non debent. Nec sunt omnino cuiquam, sed magna ex parte fugienda. Nam docti uiri fugiunt, ut Vergilius,

—*Spumas salis ære ruebant.*

Aequora tuta silent—

Noluit hoc modo, *Spumas maris, Aequora tuta tacent.* Non placet aspiratio repetita. Quid enim abest huic homini? Quædam literæ minore cum offensione repetuntur, ut F, M, V, consonans.

—*Loca fœta furentibus austris.*

Velum aduersa ferit, fluctusq; ad sydera tollit.

Contra populi Ro. religionem & fidem fecisse dicitur. Vtrum enim scientem uultis contra fœdera fecisse, an inscientem?

Hoc metuens, molemq; & montes insuper altos
Imposuit— —*Vasto cum murmure montis.*
Ingentiq; manu malum de naue Seresti Erigit—

Incute

Incute uim uentis.

Deformes & literæ quæ non eædem, sed propè sunt eædem.

Eliquat,& tenero supplantat uerba palato.

Vna & eadem litera sæpius inserta, simile uitium cõmittit:ut,Ego quantum ei debeam, alio loco ostendam. Lux deniq; alia est solis, & lychnorum. Ad mulieris libidines & delicias deposcitur.

-Manent immota tuorum Fata tibi.-

Quæ te tam læta tulerunt Secula-

Sed quid opus teneras mordaci radere uero Auriculas?

Quum uerbum capit initium ab ijs literis quæ prioris extant ultimæ,aut ultimis finitimæ, conficitur ingrata uox, & auribus iniucunda, cuius generis hæc sunt: Nonnulli literati,ac studijs doctrinisq; dediti,quasi quiddam incredibile dicere putabantur. -Da sternere corpus

Loricamq; manu ualida lacerare reuulsam.

-Italiam læti Latiumq; petamus.

Sibila lambebant linguis.-

Humani nihil à me alienum puto.

Quippe ferant rapidi secum, uerrantq; per auras.

Eadem penè deformitas est in ijs syllabis, quæ penè sunt similes,cuiusmodi sunt:

-His unda dehiscens, Terram inter fluctus aperit.-

Nulla mora in Turno, nihil est quòd dicta retractent

Ignaui Aeneadæ.-

Vos imploro maria,portus,insulæ,littora.

Est enim huius seculi labes quædam et macula,uirtuti inuidere.Ad populum latum, ut is Publicius si domum reuertisset, & inde Romam redisset, ne minus ciuis esset. Teterrimam mortem obiret. Fugies hæc uoce mutata, ut,

Impulerat

Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras.

Vergilius melius fœdare quàm lacerare dixit. In hoc genere maximè uitandum κακόφατον illud, cuius est obscœnus intellectus. Est apud Vergilium,

–Iuuat ire, & Dorica castra, Desertosq; uidere locos.–
Treis adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago.–
Corpora fundit humi, & numerum cũ nauibus æquat.

Syllabas Ca & ca, Cum & na, iungito, efficies alterum uerbum sordidum, alterum obscœnum. illud enim ad alui proluuiem, hoc ad pudenda refertur. Quamobrem veteres dixere nobiscum. si enim præpositionem anteposuissent, literæ concurrissent obscœnius. Peccant igitur hæ commißiones, In arcu lethifero, me iecur alit, Gallicum nomen, mare Libycum nusquam quietum. Fugiendum cum necesse est. Huiusmodi uitia Cicero uitat interpositione uerbi, ut in his, Cum isto Næuio familiariter uiuit. Vt cum ipsi nihil alteri scientes incõmodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere poßit. Cum hoc nouæ litis genus intenderet. Cum absentis nomen reciperetur. Cum te nos non opinione dubia, sed tuis uestigijs persequamur. Cum is non solum Capuam uenisset. Sed & idem magnus orator non semper hoc fugit. Indicat hæc oratio ex decimaquarta Philippica: Itaque cum supplicationes iustißimas ex his literis quæ recitatæ sunt, decernere debeamus, Seruiliusque decreuerit, augebo omnino numerum dierum, præsertim cum non uni sed tribus ducibus sint decernẽdæ. Idem admisit tertio de Oratore: Iis qui hæc quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio, philosophia nominaretur,

naretur, hoc commune nomen eripuit. His addendum uidetur quod Quintilianus annotauit: Videndum, inquit, ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit, Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. & in carmine,

O fortunatam natam me consule Romam.

Hactenus Fabius. Legem equidem probo, sed non possum mihi persuadere uitium tam apertum excidisse Ciceroni. Auris eius maximè erudita, uiriq; iudicium, sensus item acutißimus, & exercitatio diuturna, necnon scripta ab eo fœlicißimè, efficiunt ut hæc ultrò lusisse, nõ temerè fudisse credam. Aliud est cũ ex industria sic loqui, aliud imprudẽtem effundere. Excidũt ea quæ labuntur imprudenti. Nec assentior illis qui quũ hunc audiere uersiculũ, extẽplo inuitis Musis eum fecisse uersus existimãt. Ignorant quàm multos fœliciter expresserit, ex quibus cõiecturã capere licet, nõ illi uenam, sed tempus & uoluntatem defuisse. Inuisæ & uisæ, fortunatam & natã, in eisdẽ propè literis habent antitheton, atq; dißimilitudinẽ quandam nõ ingratam examinãtibus pondera uerborum, in qua lusit acutus uir, ut in gracili filo orationis. Idem Quintilianus ad iuncturam monosyllaba refert quasi ad coagmentationẽ, quæ tam parua quàm magna iungit, nõ ad uerborum delectũ pertineant. Eodẽ refert longa breuiáq; uerba, quæ esse numeri, nõ iuncturæ, sciunt omnes Rythmici. Adiungit similiter cadentia, similiter desinẽtia, & eodẽ modo declinata, quæ schemata sunt interdum, & uerborum figuræ. In his luminibus orationis aliquãdo est numerus sponte fluens, & quædam uenustas. Quamobrẽ si crebriores erunt, non qualitate, sed quantitate peccabunt: nec erit illud commissuræ uitium, sed quantitatis. Hoc potius annotandum,

iuncturas

iuncturas asperas esse quibus innectuntur multæ consonantes, cuiusmodi sunt ista, dolês regina, post meridiem, hyems frigida, pons fractus, ingẽs stridor, urbs præclara. In his efferẽdis spiritus elaborat. obluctantur enim ac resistunt, nec expediri se sinunt implicatæ. Ea de caussa ueteres dixere po' meridiem, & pomeridianas quadrigas. Si quod uitium admittet cõpositio, minus erit in his quæ interspiratione diducuntur, quàm quæ uno eodemq; conatu proferuntur. Nam mora & interuallum impedimẽto est quo minus res alioqui uitiosa audiatur.

De coagmentatione uocalium & consonantium. CAP. V.

IN compositione iuncturarũ sæpe uocalis adiungitur consonanti, aut contrà uocali consonans. Tumq; ferè uerba de uerbis apte cadunt, & in æquabili commissura non admittunt hiatum. Vt enim lapides quadrati facillimè connectuntur, sic & eiusmodi literæ proximè cohærent. Vtq; læue corpus & politum sine offensione transmittit ungues, sic & illa coagmentatio pronunciantis impetum sinit excurrere celeriter, & ad exitum ferri: ut,

—Tuus ô regina quid optes,
Explorare labor, mihi iussa capessere fas est.
Parce metu Cytherea, manent immota tuorum
Fata tibi.— *Pauca mihi uidentur esse de prouinciæ dignitate, uetustate, utilitate dicẽda. Populo Romano iucũda suburbanitas est huiusce prouinciæ. Excipitur M, à cõsonantibus, quæ præposita uocali non aliter absumitur in carmine, atq; uocalis obuia uocali. Id fit à poëtis propter hiatum & offensionẽ quam parit hæc litera, ut hic,*
Monstrum horrendum informe—

Sic pronuncietur, Monstr' horrend' informe. Sed & sic quoq; multum laborat oratio. In oratione non eximitur, sed obscuratur, autore Quintiliano. M, litera, inquit, quoties ultima est, uocalem uerbi sequentis ita cõtingit, ut in eam transire poßit: etiam si scribitur, tamen parum exprimitur, ut, Multum ille & , Quantum erat. adeò ut penè cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. Neque enim eximitur, sed obscuratur, & tantum aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coëant. Vt nunc est pronunciatio, & scribitur, & exprimitur, quemadmodum uocales omnes, quas elisisse ueteres antea diximus: & abusus ille frequens effecit, ut uitium minus audiamus. Nec quid hic agas, certum est. Sic enim pronunciare, durum uidetur, & durius ab omnium more desciscere. Veteres elidebant M, in oratione. Nam teste Quintiliano Cato scripsit, die' hanc, & M, in E, molliuit. unde confirmari potest illud dictum nostrum de collisione uocũ, sic Latinos ut Græcos usos esse apostropho. An Cicero pronunciarit M, alijs pronuntiandum relinquo: certè frequenter anteponit eam uocali, & in eadem sententia, ut in hac: Reperiemus, si istum ad aliud iudicium perducere potuerimus, quibus probemus istum in quæstura pecuniam publicam Cn. Carboni Cons. datam auertisse, quibus suadeamus istum alieno nomine à quæstoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Vastè sonat ante A, literam apertiorem, maximè quum uocum repetitio est, ut, Gn. Pompeij memoriam amisimus. Quod si dixeris, Gn. Pompeij memori' amisimus, nihil offendet, & hoc modo Ciceronem egisse credibile est. A, profertur ab arteria, O, ab ore cauo: itaque ab extremis labris, quibus M, enunciatur, plurimum distant

distant. Ex eo fit, *ut cum duabus* I, & V, *parum distantibus minus pugnet in occursu, cum reliquis immanius.*

Quæ figuræ coagmentationi subseruiant. CAP. VI.

E' *Figuris, quarum multus est numerus, quædam non aliò uidentur admitti, nisi ut aptius in oratione uerba componantur.* Quod *genus, quoniam uerbum collocat eo quo maximè decet loco, etiamsi temporum non numeratur quantitas, ad commissuram partium referẽdum esse puto.* T*alis est anastrophe, quæ nulla necessitate commutat ordinem.* E*a frequentius utuntur poëtæ, ut* V*ergilius,*

> *Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni,*
> *Carthago, Italiam contra.–*

F*ac sic, Carthago, contra Italiam: stabit ratio uersus, sed compositionis ille decor exciderit.*

Progeniem sedenim Troiano à sanguine duci
Audierat.– –Maria omnia circum.
–Magno cum murmure montis.
Vnius ob noxam.–
Quos inter medius uenit furor.–
Transtra per & remos.–

I*n oratione dicitur, Quócum, quícum, magna ex parte.* C*icero pro* D*eiotaro, Quócum erat non hospitio solùm, uerumetiam familiaritate coniunctus.* F*it hoc etiam, ne duo uerba in eandem literam cadentia iungantur, ut*

–Magno in populo.–

> *Multi illam magno è Latio totaq; petebant*
> *Ausonia.–*

E*ò nonnunquam spectat Apocope, ut,*

-*Immitis Achilli.* -*Duri miles Vlyßi.*

Immuta sic, Immitis Achillis, Duri miles Vlyßis, peccabit ὁμοιόπτωτον, *id est multorum casus idem. Bene igitur dixit Vergilius,*

-*Tumidumq́; sub axe tonanti*
Sternitur æquor aquis.-

Peius erat, axe tonante. Ad huius uitij fugam nonnunquam utimur diphthongo græca, quæ fit ex E *&* I, *ut,*

Cogunt me Neptune preces descendere in omneis.

Sed & hæ literæ minus agrestes sunt in quibusdam: quod A. *Gellius testatur. Quamobrem Virgilius dixit,*

-*Treis littore ceruos Prospicit erranteis.* -
Despiciens mare ueliuolum, terrasq́; iacenteis.
Atque illum taleis iactantem pectore curas.
-*Tristeisq́; ruinas*
Solabar -

Rusticè dixisset, tres ceruos errantes, & terras iacentes: quanquam plerisque propter abutendi consuetudinem hæc quoque dulcia uidētur. Id non fit in omnibus generis eiusdem, ut,

Aspice bis senos lætantes agmine cygnos.

hic consulendæ sunt aures, quemadmodum ubi continua multa eodem fine clauduntur. Nec enim semper offendunt audientem, ut hæc,

Aeternis regis imperijs -
Cui mater media sese obtulit obuia sylua.

Itaque Pharsalico prælio facto à Pompeio discesßit. Mutantur aliquando casus ut aptius sedeant, ut,

Huc delecta uirûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri. -
-*Quorum melior sententia menti.*
-*Da flammam euadere clasßi.*

Et

—Et classe subegit

Amissa, socios ignotæ linquere terræ. Inuenustior fuisset ultimus nominum casus, Cæco latere, mente, classe, ignota terra. Et genus aliud alio gratius est, ut,

Scinditur incertum studia in contraria uulgus.

Vulgus incertus dici quidem potuit, sed odiosius. Nec semper in eodem numero placet eadem uenustas.

—Securus amorum Germanæ,—

pulchrius est, quàm, securus amoris germanæ. Adhæc, quædã affinitas est literarũ, & quasi necessitudo, quã sentiunt aures, os exprimere uerbis non potest. Celsa sedet Aeolus arce. Cur celsa potius quàm alta? Verrantq; per auras, noluit hoc, spargant. Bis septem præstanti corpore nymphæ: nõ usus est hoc epitheto, formoso. Incubuere mari, non salo. Alibi spumas salis, non maris. Submersasq; obrue puppes: obrue naues, deterius fuisset. Subducite naues, decentius quàm subducite puppes. hæc & similia si referes ad animi contemplationẽ, diu suspensus hæsitabis: si ad aurẽ, continuò senties quæ probare maximè debeas.

De concinnitate numerosa, & similiter desinentibus. CAP. VII.

De tribus commissuræ partibus ea diximus, unde cætera generis eius haud magno negocio colligi possint. Huic autem diligenter incumbendum est, propterea quòd optimè iuncta coagmentatione, etiam si nihil aliud de industria factum est, tamen oratio uidetur esse numerosa. Illam si neglexeris, concinnitate & numero nequaquam perficies ut ornata uenustaq; sit oratio. Sed quòd & hæc expoliunt elocutionem, & ordo rerum fecit ut

eò tandem ueniremus, de concinnitate pauca dicamus. Quid sit apta cõcinnitas, antea descripsimus, & de sententia Ciceronis partes eius quatuor fecimus, similiter desinentia, similiter cadentia, paria paribus relata, & cõtraria. Verba quæ literis eisdem conclusa ponuntur in clausulis orationum proximarũ, à Græcis ὁμοιοτέλευτα, à nostris similiter desinentia uel finiẽtia dicuntur, ut hæc, Bellum in Africa maximum confecit, uictorem exercitum deportauit. Ille deos deorum spolijs ornare noluit, hic ornamenta Mineruæ uirginis in meretriciam domũ transtulit. Ergo & mihi meæ pristinæ uitæ consuetudinem C. Cæsar interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni Repub. sperandum quasi signum aliquod dedisti. Verùm animum uincere, iracundiam cohibere, uictoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, uirtute præstantem, non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, hæc qui faciat, nõ ego eum summis uiris comparo, sed simillimum deo iudico. Nemo tum nouitati inuidebat. nemo uirtutem non honorabat. Is enim profectò mortem attulit, qui caussa mortis fuit. Magnificè Seruius Sulpitius maiorum continentiam diligebat, huius seculi insolentiam uituperabat. Nam & hoc in ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello etiam cum capitis mei periculo sensi. Quid hic uictor nõ audebit, qui nullam adeptus uictoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertam eius domum exhauserit? hortos compilarit? ad se omnia ex his ornamenta transtulerit? cædis & incendiorum caussam quæsierit ex funere? duobus aut tribus Senatusconsultis è Repub. bene factis, reliquas res ad lucrũ prædamq; reuocarit? uendiderit? immunitate ciuitates liberauerit? prouincias

uincias uniuersas ex imp erij populi Romani iure sustulerit? exules reduxerit? falsas leges C. Caesaris nomine, & falsa decreta in aes incidenda, & in Capitolio figēda curauerit? earumq; rerum omnium domesticum mercatum instituerit? Populo Romano leges imposuerit? armis & praesidijs populum Romanū, & magistratus foro excluserit? Senatū stipauerit armatis? armatos in cella Cōcordiae quum senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundusium concurrerit? ex his optimè sentientes Centuriones iugulauerit? cum exercitu Romam sit ad interitū nostrū, et ad dispersionē urbis uenire conatus? Multa proposuimus exēpla, ut planū inde fieret, in alijs esse breuiora mēbra, in alijs productiora, in alijs pauciora, in alijs plura, in alijs paria, in alijs imparia, in alijs quaesitam esse uenustatem, in alijs propè naturalem. Incidunt haec in calamum, nobis'que nolentibus ita se offerunt, ut maior in fugiendo sit cautio, quàm in persequēdo labor. Natura (ut mihi uidetur) suadet uoluptates honestas, & quantum potest, uocibus atq; uaria iucunditate respergit orationem. Artis est, quod accidit, aut probare, aut improbare, & quod deest, adijcere: quod superest, elimare. Dicet aliquis, Quid hoc ad numerum? Haec cōcinnitas & conformatio in paucis est uerbis eodem pacto finientibus, numerus autē insertus est omnibus partibus orationis. Confitendum est hanc concinnitatem, & eum numerum qui est ex temporum spacijs, plurimum differre. Nec dicimus has figuras esse numeros, sed esse numerosas, quoniam illas sponte numerus consequitur. Id notius erit exemplo familiari. Videmus eos qui rhythmos Gallicos scriptitant, fere totos esse in similiter cadētibus uel desinentibus (quod mihi ieiunū & miserum est, in eadem semper uersari figu-

conficit,ut dimetri uersus annexi trimetris aut hexametris. nec enim displicet opposita uarietas, nec est ingrata finium consonantia. Qui diligebāt hunc,illi fauebāt: qui admurabantur hunc,illū probabant: qui deniq; huius nomen audierant,illum eruditū & perfectum existimabant. Hæc oratio paulo iucundior est,quòd tertia pars prioribus est aliquanto productior. Hinc ostendi potest partiū æqualitatem conuenire numeroso,& earum inæqualitatē eidē non ubiq; dissentire. Numerosum dico,nō quicquid numeris constat, sed quod elocutionis aliqua uoluptate gratū,refertur ad modulationem. Porro similiter definiēs modulatur extrema in quibus numerus ille dominatur. Et quoniam media medijs, extremis extrema accommodata iucundius efferuntur, intermedia sic componit, ut sponte numerus confluere uideatur. Hoc itaque schema cursu temperatum,aptè conclusum, nō numerus quidem, numerosum tamen est, & in orandi uoluptatibus & delicijs habēdum. Sed eo tanto parcius utemur, quanto pulchrius est atque iucundius. Nec iucunditati semper est locus, nec suaue quod nimium, nec iucundum quod tædio coniunctum, nec pulchrum quod diligentia fucatum, nec probandum quod nimio labore infinitum affectat ornamentum. Quatenus illud continuare liceat, cum ex historicis, tum ex Cicerone scire possis, cuius est illud exemplū ὁμοιοτέλευτον frequens, quod paulo antè conscripsimus. Quum sponte casus ijdem in ordine consecutionis occurrant, ut sine uitiosa traiectione aliò reijci nequeant, sex aut octo membra, nōnunquam plura, eodem fine claudere, turpe non est: ut, *Rogat oratq; te Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuertit, si nulla in re te fraudauit, si tibi optima fide sua omnia*

 concessit

concessit, annumerauit, appendit, si uestitum quo ipse tectus erat, annulumq; dedit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus uitam in egestate degere. Nihil erat cur hæc traijceret, quum sponte fluerent, non quærerentur affectatè. Parciora sint quæ studio componendi quæsieris. Naturæ uenustates minus animum satiant.

Vt sit oratio numerosa ex similiter cadentibus. CAP VIII.

SImiliter cadens schema fit, quum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur. Sic definit is qui rhetorica ad Herennium scribit, & ea ponit exempla, quibus indicari uidetur, similiter cadens, id est ὁμοιόπτωτον, *esse in casibus qui similes exitus habent, non in ijs partibus orationis quæ neq; declinantur, neque coniugantur. Nam differentiæ caussa, similiter desinētia extēdit ad oīa uerba quorū simules exitus sunt, siue casibus inflectūtur, siue manent inflexa. Sed & hæc aliter differunt.* ὁμοιοτέλευτον *est in extrema parte duarū plurium'ue sētētiarū:* ὁμοιόπτωτον *aut in principijs, aut in medijs collocatur: fitq; præsertim quādo casus uelut ex aduerso sibi respondent: & reddita suo loco, orationi gratiā præstant. Si quantū in agro locisq; desertis audacia potest, tātū in foro atque in iudicijs impudentia ualeret, nō minus in caussa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij impudētiæ, quàm tū in ui facienda cessit audaciæ. Similiter cadūt agro, & foro: locis desertis, et iudicijs: audacia, & impudētia: caussa, & ui faciēda. Paulò pòst: Quasi uerò non eo libētius tum audaciæ cesserimus, quo nunc impudētiæ facilius obsisteremus.* ὁμοιόπτωτον *est audaciæ & impudētiæ,* ὁμοιοτέλευτον *cesserimus & obsisteremus.*

ſteremus. Nõ *minus laborat* A. Cecinna *ne ſummo iure egiſſe,quàm ne certũ ius nõ obtinuiſſe uideatur.* Refer *illũ caſum egiſſe,ad hunc obtinuiſſe:ſchema ſenties.* Quũ *hæc ita ſint,ſtatuite quid uos tẽpora* Reip. *de armatis hominibus,quid illius cõfeßio de ui,q̃d noſtra deciſio de æquitate, quid ratio interdicti de iure admoneãt ut iudicetis.* Confeßio,*deciſio,ratio,cõmodè reddita pariũt cõcinnitatem.* Ego *huic cauſæ patronus extiti,nõ electus unus qui maximo ingenio,ſed relictus ex oĩbus qui minimo periculo poßẽ dicere.* Nã *cõmoditati ingeniũ, grauitati ætas, libertati tẽpora ſunt impedimẽto.* Hic *nõ ad populi* Rom. *laudẽ, ſed ad iudicũ crudelitatem uideretur eſſe ſeruatus.* Nõnunquã *ſimiliter cadũt finis et mediũ:ut,* Maximas *tibi omnes gratias agimus* C. *Cæſar,maiores etiã habemus.* Quòd *hæc figura etiã pertineat ad finem,ex* Quintiliani *uerbis intelligi poteſt.* Eſt,*inquit,* ὁμοιόπτωτον *tãtũ caſus ſimilis, etiãſi diſsimilia ſunt quæ declinãtur: nec tãtũ in fine deprehenditur,ſed reſpõdẽt uel prima inter ſe,uel medijs,uel extremis,uel etiã permutatis his,ut media primis, & ſũma medijs accõmodentur,& quocũque modo accõmodari poterũt.* Hæc *ſi uera ſunt, nõ erit ſimiliter cadens quod non accommodabitur,ut hoc,* Quo *minus ingenio poſſum,ſubſidio mihi diligentiã cõparaui.* Schema *nõ eſt hic caſus,ingenio,ſubſidio.* Soleo *ſæpe ante oculos ponere,idq́; libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorũ imperatorũ, omnes exterarũ gentium,potentißimorumq́; populorum, omnes clarißimorũ regum res geſtas,cum tuis nec contentionũ magnitudine, nec numero præliorũ,nec uarietate regionum, nec celeritate conficiendi,nec diſsimilitudine bellorũ poſſe conferri.* Frequens *eſt hic patrius caſus, ſed eò non habet concinnitatem ſimiliter*

militer cadentis, quòd non respondet ex aduerso. Aequabilitate membrorum iucundè cadit oratio, sed alia uirtus est hæc, de qua postea dicetur. Nunc uideamus cur similiter cadens numerosum esse dicatur. Quando similem casum reddimus, ut cum uoluptate audiamur, propemodum metimur orationem, ac præter audientis expectationem, modum sequimur eundem, ut seruata quantitate quædam requies, reducta eadem qualitate admiratio subsequatur. Ex illo fit ut similiter cadentia dicantur esse numerosa. Nam dimenso spacio, quod est compræhensionis, & ambitus modo suauiter posito, quod est numeri, uerba cum delectatione feruntur ad sensum: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Hoc περίκωλον est, ac πάρισον, & ὁμοιόπτωτον, id est trimembre, & æquale, & similiter cadens, & eò numerosum atque iucundum, quòd omnia relata sunt quò maximè debent referri. Eodem modo cadentia iucundiores efficiunt uersus, & eorum numerum condiunt, ut,

Aspera tum positis mitescent secula bellis.
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obuia sylua.

Huiusmodi uoluptate capti recentiores eò prouecti sunt ineptiarum, ut totos libros in hoc genere conficerent, nullúq; uersum magnifacerent qui non haberet illud suum ὁμοιόπτωτον. his iudicibus hoc probare facile est, in hac concinnitate modulationem esse quandam numerorum consimilem, quæ dulci uoluptate capiat sensum, propter quem repertum est quicquid est in oratione numerosum. Quos si quis errare putat, hoc animo perpendat, quanta sit interdum in re leui iucunditas, & inquirat unde sit hic tantum suauitatis. Inueniet credo aurium sensum casibus oppositis

positis haud alit et recreari solitum, quàm oculorum intuitum paribus interuallis, & earum similitudine partium quæ conferuntur ex aduerso. Nec mirabitur in sonorum collocatione quiddam esse aptum atque iucundum, qui uno aut altero pede composito uideat orationem cadere numerose. Hæc autem conformatio, si erunt paria membra, numerosior & aptior esse uidebitur audienti. Si uerò imparia, sed commodè reddita, nō omnis aberit uoluptas. Quapropter haud ab re à comparibus distincta sunt ea quæ similiter aut cadunt aut definiuntur.

De paribus membris, & eorum numero. CAP. IX.

Paria paribus relata, ἰσόκωλα dicuntur à Græcis, hoc est, membra quorum par est aut penè par numerus syllabarum. Nec enim duorum pluriumúe membrorum syllabas numero certo subijcimus, sed hanc omnem æqualitatem expendimus aurium sensu, & quæ parum quantitate discrepant, quoniam priorum similia sunt, inter paria numeramus. Eiusmodi partes esse numerosas ostendit heroicum poëma, cuius omnes uersus in eandem propè mensuram cadunt. Carmen est ἔρρυθμον, et in oratione fugiendum: sed quod neque certos pedes, neque tempora certa metitur, aliquam tamen numeri similitudinem seruat, inter numerosas orationes habemus. Argumento sunt aliquot indoctè conditi, sed qui tamen uocantur hymni, in quibus neque modum carminis, neque numerorū spacium reperies. Quòd habent quandam numeri similitudinem, uulgo creduntur esse uersus. Itaque paria quòd eadem ferè dimensione penduntur, non quæsitum sed secutum habere numerum uidentur. Quamobrem & hac ua-

hac uarietate conspergitur oratio, maximè quæ composita quidem, sed non solicitè culta uult haberi. Itaque paribus Cicero frequenter est usus, quòd habent numerum quendam latentem, & inaffectatum. Ex multis pauca docendi gratia sumemus. Bellum extrema hyeme apparauit, ineunte uere suscepit, media æstate confecit. Non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad uoluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Vt eius semper uoluntatibus non modò ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam uenti tempestatesq; obsecundarint. Seruatum esse plurimi cupiunt, seruare soli uos potestis. Hoc uerò quis ferre poßit, inertes homines fortißimis insidiari? stultißimos prudentißimis? ebriosos sobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs, complexi mulieres impudicas, uino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædē bonorum, atque urbis incendia. In his orationibus nō omnia membra sunt paria, sed quæ quibus comparari debeant, iudicare difficile non est. Ex membris alia sunt parua, alia mediocria, alia magna. Item alia paria, alia imparia: in quo genere minora minoribus, maiora maioribus conferuntur. Parua sunt hæc: Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos Cethego, cæteros ciues interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caßio, totam Italiam uastandam diripiendamq; Catilinæ. Posteriora longius paulo traxit, non modò quòd subiecta res, sed etiam quòd ratio componendi sic erat.

Illa autem mediocria, Subiectos propè iã ignes circumdatosq; restinximus, ijdemq; gladios in Rempub. districtos retudimus, mucronesq; eorum à iugulis uestris reiecimus. Reperiuntur & maiora: Mithridatem insolita inflammatum uictoria continuit, & Tigranem magnis copijs minitantem Asiæ, retardauit. Miscētur paria diuersi generis, ut hæc: Cuius ea stultitia est, ut eam nemo hominem: ea uis, ut nemo fœminam: ea crudelitas, ut nemo matrem appellare poßit. Habet ἰσόκωλον *elegantiorem concinnitatem, quando iungitur aut similiter desinentibus, aut eodem pacto cadentibus. Tum enim concurrũt duæ uirtutes, & similiter exeuntia paribus æquata (sicuti diximus) sunt aliquanto uenustiora. At hæc tria per se aliqua ex parte numerosa, tum demum pulcherrima sunt, quum pedibus aptis, et eorum numero iuuantur.*

Quæ sint contraria numerosa. CAP. X.

Contraria numerosa non solum Cicero dicit ἐναντία *sed &* ἀντικείμενα *&* ἀντίθετα, *hoc est & opposita, & contraposita. Ex illis quædam sunt propriè contraria, ut amare & odisse. quædam priuantia, ut dies & nox. quædam relata, ut longum breue. quædam contradicentia, ut edere non edere. quædam repugnantia, ut lœdere & amare. quædam tantum separata, & quodãmodo* ἀντίθετα, *ut, Non nostri ingenij, uestri auxilij est. Hæc igitur, & siqua sunt generis eius alia, adeò numerosa sunt, ut in uersum plerunque cadant: quod his exẽplis docet Cicero. Bene quam meritã esse autumas, dicis malè mereri. Id quod scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. & addit, Semper hæc quæ Græci* ἀντίθετα *nominant, quum contrarijs opponun*

opponuntur contraria, numerum oratorium necessitatę ipsa efficiunt, & cum sine industria. hoc genere iam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias, cuius in oratione plerunq; efficit numerũ ipsa cõcinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: Conferte hãc pacem cum illo bello, huius praetoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impurã cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continẽtia: ab illo qui cepit, cõditas: ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. hæc Cicero. Vnde excipere poßis quænam dicantur hic cõtraria, quomodo numerosè cõfrantur, quáq; ratione conficiant orbem. Sed ut aditus ad hoc componendi genus magis aperiatur, alia ponemus exempla. Nec enim reperire difficile est apud eum qui est in hoc genere frequẽs. Neque enim potest is exercitum cõtinere imperator, qui se ipsum non cõtinet: neque seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices nõ uult. Imparia composuit membra. Interdum penè paria componit, ut hic, Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudẽtia, uirtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum uitijs omnibus. Postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amẽtia, bona deniq; spes cum omniũ rerum desperatione confligit. Sæpius impares sunt partes. Conferte Verrem, non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali uiro mortuo fiat iniuria, sed ut pacem cum bello, leges cum ui, forum &

rum & iurisdictionem cum ferro & armis, aduentum & comitatum cum exercitu & uictoria conferatis. Et *si non minus nobis iucundi atq; illustres sunt ij dies quibus conseruamur, quàm illi quibus nascimur, quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, & quòd sine sensu nascimur, cum uoluptate conseruamur.* Hic *uester hostis uestram* Remp.*oppugnat, ipse habet nullam.*Senatum, *id est, orbis terræ consilium delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet.* Aerarium *uestrum exhausit, suum non habet.* Nam *concordiam ciuium quî habere potest, nullam qui habet ciuitatem?* Pacis *uerò quæ potest cum eo esse ratio, in quo est incredibilis crudelitas? fides nulla?*

Quædam *breuia sunt interualla, sed arguta.* Si *cōsul* Antonius, Brutus *hostis, si conseruator reipub.* Brutus, *hostis* Antonius. Nonnunquam *singula singulis opponuntur.* Antonij *igitur promissa cruenta, tetra, scelerata, dijs hominibusq; inuisa, nec diuturna, neque salutaria.* Nostra *contrà honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis.* Necesse *non est, ea quæ sic opponuntur, omnia esse uerè contraria, sed conferri sicut aduersa: quod &* Quintilianus *confirmat exemplis.* Quamobrem *interim cum alijs miscentur contraria.* Qua *in re mihi ridiculè es uisus esse inconstans, qui eundem & læderes, & laudares: & uirum optimum, & hominem improbißimum esse diceres: eūdem tu & honoris caussa appellabas, & uirum primarium esse dicebas, & socium fraudasse arguebas: de hoc ut existimabas, prædicabas,* Chæreæ *arbitratu caussam agebas.* Hoc *figuræ genus iucundum numerosumq;, sæpe enthymema pulcherrimum, semper acre & argutum, adeò quidam* Romanorum *lubenter frequentarunt, ut in* Satyricos *dentes inciderent.* Ostendit *illud* Persianum,

m Crimi

Crimina rasis Librat in antithetis
Doctas posuisse figuras Laudatur

Ex quo (nisi forte speciem pro genere usurpauit) probare possumus, non mediocrem esse in hac conformatione laudem, eam'que non sine caussa frequentasse Ciceronem. In collatione multarum partium est antitheton non insuaue, ut illud Ciceronis pro Lucio Muræna: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eò quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitant. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne urbes aut castra capiantur. Ille tenet & scit ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus in propagandis finibus, tu in regundis. Huc non referes omnia uel contraria uel opposita, sed ea tantum quæ partes partibus, & membra membris ex aduerso conferunt.

Eheu quàm pingui macer est mihi taurus in aruo.

Ad numerum nihil faciunt pinguis & macer inter se pugnantia, nec si dixeris in oratione taurum esse macilẽtum in agro pingui. Nõ enim ex duobus uerbis, sed ex orationum collatis partibus numerosum efficitur. Hactenus de concinnitate numerosa. Transeamus ad numeros.

Quid numerus à concinnitate numerosa & metro differat.

CAPVT XI.

NVmerus à numerosa concinnitate, & à metro uersuq; differt. Numerus enim spacia & interualla syllabarum longa ac breuia metitur, & ex illorum temperata compositione demulcet aures. Figurarum concinnitates non ex temporibus, & quantitatum differentia, sed aut ex

ex æquabilitate partium, aut simili concentu relatorum creant uoluptatem. N*umerus nunc longius progreditur, et ambitu spacioso, quemadmodum libero campo bellatores equi, fertur ad metam: nunc excursione breui contentus, initium subinde nouum molitur.* F*iguræ si circunscriptione longa distrahentur, quid cui debeat ex aduerso comparare sensus, nec attendet, nec ulla reficictur uoluptate.* A*d hæc numerus per se iucundus est, tristior est figura numero omni destituta. hæc quibusdam partibus tantum, ille insertus est omni comprehensioni. hæc aperta, ille occultus. hæc rarior, ille frequentior. hæc minoris est artis, ille maioris. hæc etiam illorum communis, qui nesciunt artificium rhetorum, ille pauciorum, qui non modò præcepta eloquendi tenent, sed longa exercitatione formati, aptè composite'que dicere, & hoc quasi gestu orationem mouere possunt.* D*iffcrunt etiam numerus & uersus, hoc est* ῥυθμὸς καὶ μέτρον. I*n uersu numerantur pedes aut quatuor, ut in dimetris: aut quinque, ut in pẽtametris: aut sex, ut in hexametris: aut septẽ, aut septem cum syllaba, ut in septenarijs & quadratis: aut octo, ut in octonarijs.* I*n rhythmo quot sint omnino pedes, enumerare nihil est necesse.* N*ũc singuli collocãtur, ut hic,* D*iximus,* O*' scelus.* N*ũc bini, ut,* O*' me miserũ,* O*' me infœlicẽ. Aliquãdo bini cum syllaba, ut,* T*estes dare uolumus. Aliquãdo terni, ut,* O*' scelus incredibile. Aliquando quaterni, ut,* V*aleãt, ualeãt, inquit, ciues mei. Sæpe seni, aut septeni, aut duodeni, aut etiam plures.* N*on sunt continuandi numero pares, ne uersiculorum similis esse uideatur oratio.* I*n uersu pedes certi sunt, atque definiti, ut dactylus & spondeus heroico, iambus iambico, anapæstus anapæstico.* I*n oratione nihil est præscriptum quo certo debeamus uti.* A*' pæane ducam initium si uer*-

ba depromenti fiat obuius: si non occurret, à cretico: si ne hic quidem, à bacchio, aut eorum uno quibus utuntur oratores. Quòd si idem sæpius offeretur, nonnunquam repudiandus erit, ut absit odium similitudinis, quo nihil est in hac arte peius. Præterea in numero poëtico, uerbis ordine constitutis, non alios & alios metimur pedes, ut heroico non dicimus iambum, aut trochæum, aut anapæstum, sed dactylum modò atque spondeum. In oratione licet in pedem sumere binas syllabas, aut ternas, nunc has, nunc illas, & hoc modo uarios efficere pedes pro metientis arbitrio. Id quale sit, monstremus exemplo. Omittendæ sunt omnes uoluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, iocus, conuiuium, sermo etiam penè omnium familiarium deserendus. Primus pes erit aut iambus, ex breui & longa, aut bacchius ex breui & duabus longis: secundus, aut spōdeus, aut certè molossus. nihil enim refert. Iam si uerbi quinti, quod est, relinquenda, tertiam syllabā componas cum duabus proximis, dactylus erit: si cum una, choreus. si cum tribus, pæan primus. Omnia sic erunt tibi libera dimetienti, propterea quòd orator non animaduertit quos nominaret pedes, sed breuibus & longis quodammodo temperauit orationem. Carmen ubiq; numerosum est, & in eo ferè neque principia medijs, neque extrema primis, sunt compositiora. In prosa numerus etsi in medijs non omni ex parte negligitur, in principijs tamen & clausulis, hoc est, in sententiarum finibus accuratior esse debet. Nam aptius est instruendum, quod initio ferit auditorem, & id quo tandem sensus animusque recreantur. Ad hæc poëta numerum suum non sic relaxare potest, ut multis in locis orator. Si quid audet in licentiam, & iambum pro spondeo, aut trochæum, id est treis breues pro

dactylo

dactylo ponit,nouum & insolens & absurdum uidetur. Orator interim unam & alteram sentẽtiam non aptat numeris,aut sponte numerosam de industria dissoluit. Nec enim delectare semper,ut poëta, sed sæpe caußis ac necessitati magis subseruire contendit. Nec est turpe hominem seueris rebus occupatum,nonnunquam horridius, si modò grauius,præferre genus orationis,& aliũ in locum referre numeros. quod si faciat poëta,suum retinere munus nullo modo poßit. Liberior est oratio, uersus his quasi uinculis astrictior: illa numero similis, hic totus ex numeris:illa neque ἄρυθμος,neque εὔρυθμος:hic εὔρυθμος,illa subinde uariante materia alios et alios collocat pedes,nũc tardior,iã uolubilior,sæpe iucunda,sæpe tristis,aliquando curta, aliquando producta.hic sui similis,nec multos ambitus circunscribere,nec sua tempora commutare poteſt: quod semel assumpsit,hoc legis est ad extremũ perferendũ. Quòd eßet inter hæc discrimen,& aperta differentia, quæsitum est utrum esset difficilius facere uersum, an aptare numerum? Quod sic intelligendum mihi uidetur. Proposita una eademq; materia,& æquatis cæteris ornandi partibus, dubitatio exoritur,utrum sit operosius illam metro,quàm numero,an numero quàm metro complecti? Numero,inquit Cicero. Cur ita?Habet ille uersuum conditor,quod certum sequatur,& à quo non facilè poßit deuiare. Itaq; si modò nouerit syllabarum quantitatem,carminisq; legem,ut heroici,& usu mediocri fuerit exercitatus, affabrè cudet uersiculum,quod pueris etiam frequenter accidere uidemus. Non ita facilè cognoscet quantum excurrere debeat oratio,quod numeri genus sententia maximè uelit, quos ex tam multis ordine statuat pedes,ubi firmet gradum,ubi leuius insistat, quo tandem modo clausulam deponat. Nec si

fœliciter unam aut alteram ſententiam colligauerit, quoniam modò cæſim, modò membratim, ſæpe comprehensè, ſæpe uariè dicendum eſt, facilè mutabit numerum, & ſubinde nouum induet eloquendi genus. Quamobrem difficilius eſt intexere numerum quàm uerſum, etiamſi rhythmus oratorum ſoluto ſimilis eſt, et maiori quadã libertate prouoluitur. In utroque tamen pedes ſunt generis eiuſdem, ex quorum poſitione modus oratorum fit, atque poëtarum.

Qui pedes orationis, & quid à numero differant.

CAPVT XII.

NON *alij ſunt pedes in oratione quàm in uerſu, ſed eſt eorum uaria atq; diuerſa collocatio. Qui ſint, uel grãmatici norunt. Nunc qui maximè nominentur ab oratoribus, operæprecium eſt explicare, propterea quòd illis aptè compoſitis numeroſa progreditur oratio. Qui duabus ſyllabis conſtant, recipiunt omnes, ex quibus Pyrrhichius eſt è correptis duabus, Spondeus è totidem longis, Iambus è breui & longa, Choreus è longa & breui. Reci piũt & triſyllabos, Moloſſum ex tribus longis, Trocheũ contrarium ex totidem breuibus, Dactylum ex lõga duabusq; correptis, Anapæſtum oppoſitum ex duabus breuibus & longa, Bacchium ex breui & reliquis longis, Palimbacchium ex duabus longis & breui. Longã inter breues Amphibrachyn, breuem inter longas Creticum dicũt. Tres celebrant eorum quibus ſyllabæ ſunt quatuor, Dichoreum ex duobus choreis, Pæana primum ex longa ac tribus correptis, Pæana quartum ex breuibus tribus, & longa. Secundum & tertium referunt ad ſimplices, quemadmodum*

admodum reliquos omnes quatuor & quinque sylla= barum, præter unum Dochimum, qui conficitur ex Choreo & Cretico, uel ex Cretico & Iambo. Hos ut ineam rem quam modò tractamus, nouisse sat est, ita syllabæ cuiusque quantitatem unde fit pes, habere co= gnitam certam'que, necessarium est. Quæ si esset una caussa, certè nobis persuadere posset, oratori non utilem modò, sed etiam necessariam esse poëtarum lectio= nem. Ex ijs pedibus quos antè numerauimus, alij sunt pares, ut Pyrrhichius, Spondeus, Dactilus, Anapæstus, Amphibrachys: dicti pares, quoniam diuiduntur in par= tes duas æquas. Alij duplices, ut Iambus, Choreus, Tribra= chys siue Trochæus, Molossus. In his partem pars alte= ro tanto superat. Alij sesquipli, ut Bacchius, Palimbac= chius, Creticus, Pæan. hi si diuidantur in duas parteis, altera tantundem & dimidium continebit, ut in Cretico quinque sunt tempora. comparato duo cum tribus, secun= da pars erit sesquimaior, hoc est, tantundem & dimidium complectetur. Diuisio est Aristotelis, qua tria esse pedum genera demonstrantur. Ex illis breues celeriter feruntur, ut tribrachys, & pæan: longi tardè trahuntur, ut spon= deus, & molossus. temperati retinent mediocritatem, ut da= ctylus, anapæstus. Celeritati propior iambus & cho= reus, quàm tarditati: contrà bacchius & palimbacchius: quanquam in dactylo choreus est, & in palimbachio, si= cut iambus in anapæsto, & in bacchio. Aliud est omni= no hoc aut illo modo syllabas componere. In pæane tro= chæus est: in hoc nulla dignitas, in illo uel maxima. Qui pedes à longis deponuntur in breues, uolubiliter eunt, at= que iucunde. Qui assurgunt à breuibus in longas, aspera percußione feriunt aurem, ac in fine subsistunt. Pyrrhi=

chius tenuis, spondeus tardus, iambus asper, choreus uolubilis, dactylus heroicus, anapæstus exultans, trochæus leuis, molossus grauis, bacchius seuerus, similis palimbacchius, creticus temperatus, amphibrachys obscurus, dichoreus iucundus, pæan amplus, dochimus maiestate conspicuus. Ex *illa uarietate nascuntur multæ species orationis, non si pes idem semel aut iterum collocetur, sed si sæpius aut idem aut rationis eiusdem alius misceatur.* Nam *miscendi sunt & interserendi, non continuandi pedes, ne aut efficiant uersum, aut similitudine tædium pariant, & in affectatione deprehendantur.* Q*uòd si quis unus sæpius iterabitur, alio interiecto melius iterabitur.* Pes *aliquando numerus à* Cicerone *dicitur, aut quòd pedibus numerus constat, aut quòd pes habet arsin & thesin, hoc est elationem & positionē, unde modulus excitatur, ut in his uel incisis uel membris, quæ uno tantum pede stant, cuiusmodi sunt hæc,* Diximus. O *scelus.* Scio. Erras. Falleris. *Sed ille numerus propriè dictus, multorum concordia pedum constat: quemadmodum symphoniacorum cantus non uno aut altero tono, sed concentu plurium uocū perficitur.* Q*uid enim modulationis est in una percußione? aut quomodo quæ singula proferuntur, colligari simulq; ferri possunt?* V*t currētibus equis, sic & orationi opus est interuallo & curriculo, ut libero spacio recepta, liberè se mouere poßit.* Pes *igitur à numero differt, ut à toto cursu gradus unus, & una proiectio.* V*bi numerus, illic pedes: ubi pedes, non statim numerus. quamobrem proximum est exponere quo pedes ordine numerum conficiant.*

Qui sit ordo pedum in extruendo numero.

CAPVT XIII.

IN pedibus collocandis tria sunt genera locorum obseruanda, in quibus sunt principia, media, postremaq́; sententiarum. Extremus ambitus diligenter accuratéque ponendus. Nam quòd periodo circunducta ad extremum quiescit auris, & à labore exoptata numeri iucunditate recreatur, haud immeritò si quid in oratione uoluptatis est, dominatur in fine. Quòd si quid in cursu claudicatum est, fine composito parum uel nihil offenditur sensus. Finem dico non modo comprehensionum, sed etiam incisorum atque membrorum, quæ numerosè & aptè terminare iucundum est. His tribus cura quædam adhibenda, & clausulæ, id est, extremæ sententiæ, uel maxima. Hic igitur duos aut treis numerare pedes cõcessum est, uix unquam alibi datum, ne oratio quæ liberè fluere debet, in numerandis constituendisq́; pedibus cõsenescat. Quamobrem ordo pedum in extrema circunscriptione certior est, q̃ uel in principijs, uel in intermedijs: quanquã nihil rhythmo tam certum præfixumq́; est, quàm in uersu poëtarum. Hinc igitur initium ducamus, quiq́; numeri maximè clausulam finemq́; sententiæ deceant, aperiamus, &, quod ordinis est, qui melius antecedant, quiq́; uenustius subsequantur. Dichoreus adeò præclarè cadit, ut hoc C. Carbo concionem Populi Romani in clamorem excitarit, ut Hierocles & Menecles Asiaticorum rhetorum principes hoc modo ferè clauserint orationem. quod improbat Cicero in Oratore, quia in orationis numero nihil tam uitiosum, quàm si semper est idem. Dichoreo Creticus optimè præponitur, peius autem trocheus. Conferte Verrem, non ut hominem cum homine comparetis, nequa tali uiro mortuo fiat iniuria, sed ut pacẽ cum bello, leges cum ui, forum & iurisdictionem cum ferro & armis, aduen-

tum & comitatum cum exercitu & uictoria conferatis. Quòd autē sit iambus in cretico, pyrrhichius in trochæo, idem de utroq; sit iudicium. Dactylus & spondeus, eadem ratione bacchius cum dichoreo, suauiter audietur. Habearent hæc oblectamenta & solatia seruitutis. Prima docuit maiores nostros quàm præclarum esset exteris gentibus imperare. Det operam ut admittatur in alicuius istorum Tusculanum. Quum dactylus & choreus anteponuntur, finis est carminis Phalæcij: quod si non tam fugiendum est quàm uel iambicum, uel heroicum, uel elegum, genera uulgata, tamen aliqua ex parte fugiendum. Est enim uitiosum carmen in oratione, quia dicentis imperitiam, aut certè componendi affectationem arguit. Vsus est hoc genere Cicero, Ne suum ius, suis moribus, suis legibus obtinere possent. Insidet sibijpsi admodum suauiter. Per triennium dederūt. Adiungitur & pæani, & anapæsto, sed lenius paulò quàm cretico. Itaq; ille M. Cato sæpius cellam penariam reip. nostræ, nutricem plebis Romanæ Siciliam nominauit. Partim retinet, Vt arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut deniq; sedes ac domicilium collocare. Gratiam perdit si ad eum abruptè uenitur. Hunc tu igitur diē tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. Nullus est pes quo Cicero tam frequenter utatur & in deponenda sententia, & in terminandis partiū finibus: quanquam monet, ut quo dulcior est, hoc magis satietas formidetur. Claudit ille persæpe circunscriptionem choreo & molosso, uel cretico & spondeo. Nihil differt utrum istorum dixeris, quum liceat hoc aut illo modo distinguere pedes. Fateor me salutis omnium caussa ad eam partem accessisse subleuandæ, quæ maximè laboraret. Nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi obijciatur

ciatur, me potißimùm esse delectum. Vltimam syllabam facimus ancipitem, sicut & ij qui conficiunt uersus. In hoc numero grauitatis est plurimum, propterea quòd oratio temporum mora firmatur. Præcurrit aptè dichoreus. Plerique minime timendum fuisse senserunt. Interdum tres chorei. Tamen ad hanc caussam non sine aliqua spe & cogitatione uenerunt. Nonnunquam dactylus, In balneũ te ducere cœperunt. esse uidebatur. Minus habebit authoritatis cum trochæo, aut pyrrhichiis duobus, ut hic, Sed tamen sunt alia maiora. Quidnam noui facinoris afferret. Comitantur alij pedes, creticus, anapæstus, bacchius, atq; spondeus. Id haud ita frequẽter, quia fugiunt oratores tarditatis languorem. Multus est & creticus in extrema sententia: ut in hac, Classes & commeatus multum iuuant. Duplicatur interdum. Atque ipse cogitans sentio. In communionem tuorum temporum contuli. Triplicatur etiam. Facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Quando choreum sequitur, aut alium pedem breui syllaba clausum, tum duos continet iambos. Fruere cum fortuna & gloria, tum etiam natura & moribus tuis. Multorumq; innocentium sanguis istius supplicio luendus est. Illud quod alteram senarij partem conficit, sæpius admittere periculosum est: una pluresue longe tutius antecedent. Magnopere quod laudent, non habent. Quum subijcitur iambus, modus est temperatæ suauitatis. Fit enim dochimus ille pes insignis è quinq; syllabis, breui, duabus longis, breui, longa: ut, reipublicæ: quem Cicero uetat iterari, quòd continuatus numerum apertum & nimis insignem facit. Simplicem frequenter usurpat. Eos Martis uis perculit, non ira uictoriæ. Ad reijciendos Iudices uenimus. Respondit quòd eos in iudicando nimium

sui iuris

ſui iuris ſententiæq; cognoſceret. Infinita ſunt apud eundem exempla, ſi poſtrema breuis, ut in uerſibus, habetur ut longa. Plurima *ſunt & illa, et meo iudicio molliſsima, quæ ſpondeum cum trochæo, hoc eſt, tribus breuibus ſtatuunt in fine.* Diu *multumq;* Brute *dubitaui.* E*ſſe uideatur.* No*ua quæſtio conſtitueretur*. Maximus *eſt fructus iucunditasq; ſapienti.* Vt *finis aliquando iudiciariæ controuerſiæ cōſtitueretur.* De hoc numero Quintilianus in nono: Mi*nus grauis erit ſpondeus præcedēte* Pyrrhichio, *ut*, Iudicij Iuniani. *& adhuc peius priore pæane, ut*, Brute *dubitaui.* In *alia opinione fuiſſe* Ciceronem, *exemplorū multitudo declarat.* Eius *autoritatem in hoc genere componendi qui parui facit, quid melius ſequatur, non* intelligo. Quid *habent uitij ſpondeus & pæan?* Habet *ſpondeus ſtabilem quendā, & nō expertem dignitatis gradum, inquit* Cicero: *qui & hæc de pæane:* Qui *pæana prætereunt, nō uidēt molliſsimū à ſeſe numerum eundemq; ampliſsimum præteriri?* Ariſt. *eū maximè probat:* ὁ δὲ παιὰν ληπτέος, ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν. *Sumendus eſt pæan, maximè enim latet, eò quòd ex dictis numeris unus eſt unde non conficitur uerſus.* Tardior *eſt ſpondeus iteratus, ſed grauitate plenus choreo priore.* In *monumentis maiorum ſuorum ſit interfectus.* Etenim *palàm dictitabat, cōſulatū* Miloni *eripi nō poſſe, uitā poſſe.* Atq; *etiā ſubijciūt ſe homines imperio alterius et poteſtati pluribus de cauſis.* Sæpius *multo duobus ſpondeis iambus incumbit.* Sed *etiā gloriam per tales uiros infringendam.* Gloriam *libens agnouiſſet.* Me *conſulem declarauit.* Conſules *adiuuerunt. Sed enarrare* C. Cæſar *res tuas geſtas poſsit.* Reperiuntur *in fine tres ſpondei.* Victorijs *illuſtratæ ſunt.* Tres, *& ſyllaba:* Hodierno *die te ipſum uici-*

ſti.hic

sti.hic fortè quispiam synæresin dixerit.Interdũ quatuor. Sed etiam laudatorem uidistis. Hæc tardiora sunt, quàm quæ debeant frequentari. Nec bene aßidebit dactylus. Domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli. Finis est heroici carminis, eius quod temporum tarditate, rerum grauitatem ponderat, quale hoc est,

Chara deûm soboles, magnum Iouis incrementum.

Quòd si spondeus erit unus in fine, & dactylus ei proxime iungetur, tanto deterior erit huiusmodi clausula, quanto heroicus uersus cuius extrema sequitur, est notior. A Cicerone iungitur. Hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Obscurius est uitium propter moram interiectam: Nam singulatim tria postrema uerba pronunciantur, et interrogatio sustinet orationem. Apertius est istud: Omnes in me meos'que redundant ex illo fonte dolores. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen uerbis extenuabo. Si tertius est à fine iambus, illa minus est uitiosa compositio. Imperatorum penuriam commemorabit. Dactylus in extrema sede plurimus est præueniente cretico. Nec ad consilium casus admittitur. Belli dißidio distractus à fratribus. Hic magistratus à populo summa ambitione contenditur. Si sustineas hic ultimam syllabam, pro dactylo creticus erit, pes in clausula frequentißimus, & sine controuersia dactylo præferẽdus. Instabilis est dactylus cum pæane uel anapæsto. Nullum pietatis officium defuit. Non minor penè ad omnes, quàm ad illum uentura sit, lætitia peruenerit. Ac primus aditus & postulatio Tuberonis, hæc (ut opinor) fuit, uelle se de Q. Ligarij scelere dicere. Duo dactyli male nectuntur ad extremum. desinunt in asclepiadeum, quod & sua sponte

subsultat. Omnis uoluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit. Pòst etiam studij sui quærebãt aliquem ducẽ. Bacchius optimè claudit orationem: quod etiã dichoreo ꝓbari potest, cuius nouissimæ tres syllabæ bacchium efficiunt, si nihil refert breuis an longa sit extrema. Certè ad quantitatem nihil refert, ad sonũ nonnihil. *Naturam & conditionẽ, ut uinci possent, habebant. Nõ enim iam caussæ sunt inter se, sed uictoriæ comparandæ. Dissolutum uideri.* Si nectes syllabas quatuor, ditrochæus erit: si tres modò, bacchius. Eodem modo comparandi sunt molossus et palimbacchius. *Noli nostro periculo sapiens esse.* Pæan ab antiquis statuitur duplex, unus ex longa & tribus productis, alter ex breuibus tribus & longa, duo reliqui ad alios pedes reducuntur, ut secũdus ad iambum atq; pyrrhichium, tertius ad pyrrhichium et choreum. Primus & ultimus quamuis dignitatem & amplitudinem habeãt in medio cursu, infirmi tamẽ & instabiles sunt in extrema comprehensione. Sed & in ea nonnunquam collocantur. *Ego te in patria per eosdem retinere non potero? Nulla deniq; existimantur esse iudicia. Atq; ille non mediocri cupiditate arripuit imperium. Si quid fortè prætereo, dico intra domesticos parietes. Neque molestè ferebant abesse à foro magistratum, non ius dici, non iudicia fieri.* In hoc exemplo duo pæanes sine grauitate cõcurrunt. Quòd trochæus autem sit in pæane primo, subibit idem iudicium. *Isto enim nomine illa adhuc caussa caruit. Contra Cæsarem bellum gerere.* Itaque si plures erunt breues in clausula, oratio uanescet: ut hæc, *Dabat se labori atque itineribus.* Nec multum probandus anapæstus. assurgit enim, nec bene deponit orationem. *Nisi ratio belli, nisi summa utilitas moueant.* Iam qui pedes optimè cadãt, operæpre-

cium

cium est in summam referre, ut eos cuique promptum sit excipere. Hi sunt igitur principes,

Creticus & dichoreus	gloriam comparauit.
Choreus & molossus	membra firmantur.
Dochimus	ira uictoriæ.
Creticus iteratus	urget affinitas.
Creticus & dactylus	consonant omnia.
Trochæus & spondeus	uitia damnant.
Iambus & dispondeus	uirum condemnarunt.
Trochæus & dispondeus	cædit armatos.

Alijs omnibus gratia uarietatis utendum. Sæpius his præstantioribus demulcet aures eloquens, atque grata uicißitudine tædium uitat. Claudunt ambitum pedes omnes qui uel duabus, uel tribus syllabis continentur. Etenim pyrrhichius est in dactylo, iambus in cretico, choreus in dichoreo, dactylus & trochæus in pæane primo, anapæstus in secundo, molossus in dispondeo. bacchius si nihil refert breuis an longa sit nouißima, ad dichoreum, palimbacchius ad molossum pertinebit. Quamobrem pes omnis duabus aut tribus syllabis constans, ambitum definit. In texendis numeris haud satis est continuationis aptasse finem, sed & incisiones & membra curam diligentiamq; desiderant. Hic tantisper quiescit orator, dum sententiæ distinguuntur, & ad cætera pronuncianda spiritus à labore recreatur. Mēbra quæ κῶλα dicūtur à Græcis, alia sunt longiora, Vt etiā filium suū lectißimū adolescentē foras ad propinquū suū quendā mitteret ad cœnā. alia breuiora, ut, Hospes hortatur. In omnibus lōgioribus, quia periodon illam uidentur imitari, seruanda est ea ratio pedū, quam suprà demonstrauimus, & eo forte seruanda

magis

magis, quo sunt illa periodo curtiora. Animus hæc tota cõplectitur, & illorum gaudet ornatu. Si uidet esse discincta, abruptam & interpunctam elocutionem aspernatur, & grauiter molesteq; fert tantum spacij confectum fuisse sine uoluptate. Sin breuiora ponuntur, ex nùmeris eligendi tardiores, ut breuitatem grauitate compensent. Hic laudabi*tur spondeus, bacchius, molossus, & dispondeus: nec erit in uitio creticus, & dichoreus. Cuius rei sit hoc testimonium:* Tum ciues Romani qui Lampsaci *negotiabantur, concurrunt, orant* Lampsacenos, *ut grauius apud eos nomen legationis, quàm iniuria legati putaretur. sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium, sed quoniam nec perfecisset quod conatus esset, nec futurus esset* Lampsaci *postea, leuius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quàm si legato non pepercissent.* Hæc *periodus multis confecta membris. Sunt & breuiora quædam ex ijsdem pedibus.* Non *enim potest dicere, quum seditionem sedare uellem, quum frumentum imperarem, quum stipendium cogerem, quum aliquid denique reipublicæ caussa gererem, quòd acrius imperaui, quòd animaduerti, quòd minatus sum.* Eadem *est ferè incisorum compositio.* Nam *componi debent optimè, ut ornet elegantia paruitatem.* Domus *tibi deerat? at habebas.* Pecunia *superabat? at egebas.* Hæc *incise dicta sunt quatuor, quæ spondeo sustinentur.* Incisa Cicero *dicit, quæ* Græci κόμματα: *cuius uerbi notatio uidetur indicare particulam orationis spiritu pronunciantis interruptam, & sine alijs debilem & mancam, utpote quæ nec plane sensum, nec numerum habeat perfectum.* Incisa *statuit in singulis uerbis. ut,* Diximus. In *binis, ut,* Ipsi *prodeant.* In *ternis, ut,* Missos *faciant patronos.* Possunt

esse

esse plura. Membra re numeroq; sunt perfectiora, quæ tamen à corpore totius orationis auulsa, integram uim non habent: ut, Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? Et hæc quatuor, O' callidos homines. O' rem excogitatã. O' ingenia metuẽda. Testes dare uolumus. De incisis Quintilianus & membris, Incisum, inquit, erit sensus non expleto numero cõclusus, plerisq; pars membri. Membrum autem est sensus numeris cõclusus, sed à toto corpore abruptus, per se nihil efficiens. Hæc anxiè distinguere, ad eam de qua loquimur numerorũ scientiam nihil est necesse. Dicamus incisum esse imperfectius, & quo dicto ad reliqua festinet orator: membrum, perfectius, ac liberioris interspirationis. Incisum sæpe membri pars est, ut hic: Si autoritates patronorũ in iudicijs ualerent, ab amplissimis uiris L. Cornelij caussa defensa est. si usus, à peritissimis. si ingenia, ab eloquẽtissimis. si studia, ab amicissimis, & cum beneficijs cum L. Cornelio, tum maximè familiaritate cõiunctis. Hic circuitus quinq; membris cõstat, singula binis incisionibus. Etenim quũ partes orationis omnes aut incisa dicãtur, aut mẽbra, aut circuitus: & circuitus, hoc est periodi, totam expleant sententiam, membra sensus breuiores amplectantur: necesse est incisi nomen ad eas maximè partes referre, quæ per imperfectionẽ iustum membrum cõficere non possunt, quum tamen interuallo & interspiratione distinguãtur, ut hæc septem, Cui commisit? quo adiutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? In uno uerbo numerũ quærere non est opus, in duobus quædam cõcordiæ uis esse potest. Membra dicantur hæc nouẽ, Publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat, minuebat uectigalia, donabat ciuitates ex commentario, dictaturam

n gerebat,

gerebat, leges imponebat, prohibebat dictatorē creari legibus, senatusconsultis ipse repugnabat in senatu, prouincias unus omnes concupierat. Si quid est hoc genere perfectius, nec tamē ambitus nomine dignū uocari, maiore de caussa membrū debebit appellari, etiam si pars circuitus non sit. Est oratio membratim cæsimq; diuisa, quā dicere circunscriptionem non possumus: unde planum fit & incisiones & mēbra à periodo separari posse. Sit hoc testimonium, Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? Virtutem eorum diligentiamq; cognoscite. In balneis delituerunt. Testes egregios. Deinde temerè prosilierunt. Homines grauitati deditos. Arguit Cicero Hegesiam quendam qui ferè semper hoc genere sine circuitu utebatur. Idem de cōpositione mēbri & incisi sic præcipit, Nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc quod minimè apparet, & ualet plurimum. & paulopòst, Quæ incisim aut membratim efferuntur, ea uel aptißimè cadere debent. Non igitur uerendum est in horum casu optimos collocare pedes, eosq; maximè, qui suo pondere firmant orationem. Sic enim parua corpore, spaciorum stabilitate confirmantur. Principia quæ uacuas ingrediuntur aures, numero uacare non debent. Non enim potest illud placere, quod statim quasi in uestibulo offendit. Creticus principijs aptißimus est. Neminem uestrum ignorare arbitror Iudices. Deinde pæanes duo. At beneficio sum usus tuo. Leuia sunt hæc in hoc reo crimina. His adijce dichoreum & bacchium & palimbacchium. Non enim potest ea natura, quæ tantū facinus commiserit, hoc uno scelere esse cōtenta. Vehebatur in essedo tribunus plebis. At quanta merces rhetori data est? Capiunt eundem locum cæteri. Dactylus, Omnia prætcribo quæ mihi turpia dictu uidebuntur.

buntur. Anapæstus, *Patior Iudices, & non molestè fero.* Molossus, *Est idem Verres, qui fuit semper.* Amphibrachys, *Tenes'ne memoria prætextatum te decoxisse?* Trochæus, *Vt igitur intelligeretis qualẽ me esse Consularem profiteretur, obijcit mihi consulatum meum.* Dochimus, *Catenas habebat hospes tuus.* Omnes igitur pedes simplices duodecim numero principem locum capiunt. Pyrrhichius est in Anapæsto & pæane quarto, iambus in Bacchio, Choreus in Dactylo & Cretico, Spondeus in Molosso & Palimbacchio.

Ex illis optimi sunt initio:
- Creticus.
- Pæan primus.
- Pæan quartus.
- Dochimus.
- Dichoreus.
- Molossus.
- Anapæstus.

Sunt'ne quoq; boni qui cõtinentur illis? Nihil est necesse. Quum pedi aut accessio aut decessio fit, illius natura mutatur. Nec si pæan habet dignitatẽ, propterea necesse est aut pyrrhichium aut trochæum eadẽ autoritate præstare. Refert enim, longa an breuis subsequatur. Itaq; dicimus illos omneis in principijs non quidẽ probari, sed inueniri. Cauendum ne multis breuibus exiliat, ne'ue longiorũ continuatione languescat ingressus. Maximè animaduertẽdum ne cõtinuentur ij pedes ex quibus efficiuntur triti uulgatiq; uersus, cuiusmodi sunt iambi, anapæsti, chorei, dactyli, spondei. Nam uersus initium si ponitur initio cõprehensionis, uituperatur ut ἐὔρυθμον, ut heroici, Promitto hoc uobis, & Reip. spondeo. Conseruate igitur Reipub. Iudices ciuẽ bonarũ artium. ut iambici, Tu consul es

sul es renunciatus.ut anapæstici, Veniunt ad eum socij.ut sapphici, Si quid hic possum, faciã quod optas. Quæ genera carminũ sunt ignotiora, quẽadmodum minus deprehenduntur, ita minus in oratione repehendũtur. Est tamen carmẽ (si Ciceroni credimus) orationis uitium uel maximum. Diximus quæ sit ratio pedum in principio & in exitu sententiarũ: superest ut de mediorũ collocatione dicamus. Quoniam media surdius audiuntur quàm uel prima, uel extrema, paulo negligẽtius instrui solent. Traducitur animus impetu dicẽtis, & dum rerũ uerborũq; bonitatem cõsiderat, & eorũ uim summamq; complecti nititur, non ita uehementer numeris qui medio cursu rapiuntur, intendit. Sed est huic interuallo suum decorũ. Quum celeriter spacium corripit generosus equus, quàm aptè singula ponat uestigia, cõspicere non poßis. si fortè insigniter aut claudicet, aut offendat, aut moretur, aut trãsiliat, aut attollatur, aut declinet, continuò disparem cernis deformitatem. Haud secus quum uolubiliter fertur oratio, pedum singulorũ metiri positiones haudquaquam possumus. quàm uerò consentaneus sit omnis cursus, iudicare facilè possumus. Quamobrem media initijs & clausulis aptè respondere debent. Respondent autem, si ad eundem numerũ & ad eandem modulationem proximè accedunt. Quod fit, si quo cœpisti tenore, eodem progrediare ad extremũ. Medijs in partibus amplißimus est uterq; pæan primus & quartus. Nec solùm dignitatẽ affert & amplitudinem, sed etiam uolubilitatem atq; celeritatẽ, qua animi cõcitati affluente uoluptate recreantur. Quod ut planum fiat, ex Cicerone proponemus exempla: Vincat aliquando cupiditas uoluptasq; rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatio'que teneatur. In hac

oratione breui sex pæanas primos accipere poßis, ex quibus incitatior est cursus, atq; magnificentior amplitudo. De pæane quarto proferamus exemplum: Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimia copia, inopia etiã nonnunquã impeditus, hoc, quicquid est, quod nos facimus in dicendo, non modò agendo, uerùm etiã cogitando sustinere poßit. Hic octo pæanas ex ternis breuibus & singulis longis dimetiri queas. Non ab re dicimus, dimetiri queas. Nemo rhythmicorum pedes enumerat in cursu, quot qui'ue sint, & qui debeant aut diuidi, aut nominari: sed occurrentibus uerbis expẽdit animo quãta sint interualla spaciáq; syllabarũ, hoc est, quænã sit breuium longarũq; tẽperies, ex quibus alij atq; alij fiunt pedes. Si uelit spondeos, molossos, bacchios, palimbacchios, creticos, tũ pluribus utitur longis. Si malit dactylos, anapæstos, trochæos, pæanas, tum breues syllabas copiosius inducit. Iam si quis obseruare uolet quid exciderit numeros expẽdenti, quoniam aut binas, aut ternas, aut plures syllabas aggregare cõceditur, hos aut illos pro sentẽtia cõstituet pedes. Quæ quum ita sint, nihil tamen uetat quo minus tyrones enumerẽt præcipuos, & ternas singulis, aut etiam plures syllabas quàm binas alligare malint. hoc multò facilius et utilius ad cõponendũ. Et in tribus syllabis duæ sunt, & in quatuor & quinq;, ut in pæane atq; dochimo. Hoc modo obseruantes seligimus pæanas alios'ue numeros, qui neque cõtinuari plures, nec certa comprehendi summa uolunt, sed alijs permisceri, et pro subiecta materia aut plures aut pauciores collocari. Dicam apertius. Habes rem uerbis explicandã minimũ uiginti, non est opus ut rationem subducas quot illam pedibus amplectare. Verba co-

gitanti succurrent. Si *uolubilitati studebis, excipies de multis celeriora, si modò bona erunt, ac propria.* Et *quoniam duæ cōsonātes antecedentē uocalem etiā in oratione producunt, eo collocabis ordine, ut quæ sunt natura breues, in eadē maneant quantitate.* Quo *facto, paucisq; longis interpositis, & dactylos, & trochæos, & anapæstos, & pæanas in oratione tua ultro reperies.* Quòd *si scribis in ocio, quid uetat inspicere quē pedum uelis esse frequentiorē, & eum paucis interiectis sæpius collocare?* Id *facies rudis.* Vbi *cōsuetudine scribēdi, et exercitatione dicēdi consecutus eris facultatē, tum cursus metieris, hanc numerandi molestiam relinques.* Omnia *tibi promptè suppeditabit usus.* Vt *igitur iuuenes optimis assuescant, cætera persequamur.* Dignitatem *inesse dactylis ostendit heroica maiestas.* Ex *ijs numerum quidam iudicant esse grandiorem, quàm desideret soluta oratio, ut* Aristoteles. Herous *(inquit) grauis est, ac magniloquētiæ accōmodatus.* Cicero *in oratore,* Iambus, *inquit, frequentißimus est in ijs quæ demißo atque humili sermone dicuntur.* Pæan *autem in amplioribus: in utroq; dactylus.* Ita *in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi.* Hoc *autore dactylum misceamus, & magnitudinem quæ citra uersum est, ne repudiemus.* Miscet *illum frequenter. unum & alterum testimonium adducemus.* Intelligo *quàm scopuloso difficiliq; in loco uerser.* Nam *quum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenij atque eloquētiæ multo molestißima.* Inueterauit *enim iam opinio perniciosa reipub. uobisq; periculosa, quæ non modò* Romæ, *sed & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his iudicijs quæ nunc sunt, pecuniosum hominem quanuis sit nocens, neminem posse damnari.* Creticus

uel

uel nolentibus nobis se multus obtrudit. Id *accidit, credo, quòd bona pars uerborũ literas breues & longas habet. quæ ratio ualet & in iambis, & in choreis, qui utrique creticis quodammodo uidentur includi. Creticis maior est dignitas, etsi neq; duos iambos, neq; duos choreos proxime adiungere poßis, quin efficiatur creticus.* Creticorum *est usus adeò frequens, ut una in periodo non longißima undeuiginti reperiantur.* Ego, *qui, sicut omnes sciunt, in foro, in iudicijsq; ita uerser, ut eiusdẽ ætatis aut nemo aut pauci plures caussas defenderint, et qui omne tẽpus, quod mihi ab amicorũ negotijs datur, in his studijs laboribusq; cõsumã, quò paratior ad usum forẽsem, promptiorq; esse poßim, tamẽ ita deos mihi uelim propitios, ut quum illius tẽporis mihi uenit in mentẽ, quo die citato reo mihi dicẽdum sit, non solum cõmoueor animo, sed etiã toto corpore perhorresco,* Anapæstus *in cursu, ut in oratione proxima uidere est, non est infrequens.* Nam *si longa præcedit, in dactylum referri potest. at si continuaueris anapæstos, resilient quasi refracti, atq; tympanorũ sonũ imitabũtur.* Istud *senties, si breues breuiter, longas longè pronũcies.* Firmior *est spondeus, & in grauitate rerum præstantior: quod idem de bacchio & moloßo iudicandum est.* Nemo *quenquam tam audacem, tam amentẽ, tam impudentẽ fore arbitrabatur, qui tam nefarijs criminibus, tam multis testibus euictus, ora iudicum aspicere, aut os suum* Populo Romano *ostẽdere auderet.* Est *idem* Verres, *qui fuit semper, ut ad audendũ proiectus, sic paratus ad audiendum.* Præsto *est, respondet, defenditur.* Ne *hoc quidẽ sibi reliqui fecit, ut in rebus turpißimis quũ manifestò teneatur, si reticeat & absit, tamẽ impudentiæ suæ pudentem exitum quæsiisse uideatur. Cæteros ordine referre nihil est*

necesse. Nullus est omnium, qui non aliquando intermisceatur. Sed *optimi sunt paeanes, cretici, dochimi, dactyli, bacchij, spondei, molossi: non dico si continuentur, ut in uersu, sed si liberalius aspergantur.* Pyrrhichij *uerò & iambi trochaeiq; si frequẽtes erunt, minutis numeris extenuabunt orationẽ.* Sin *pauciores, obscurè & surdè audientur.* Miscẽdi *sunt igitur & tẽperandi, non modò propter uarietatẽ, cui plurimum studet omnis eloquentia, sed etiam propter expeditam ac celerem dicendi facultatem.* Nihil *est cur in numerandis pedibus homo consenescat. hoc artis, quicquid est, experiatur adolescens:* Iudicium *praeceptis informet.* Omnia *trahat in usum.* Quum *plurimum scribendo dicẽdoq; profecerit, tum laxare numeros pro sententia, & liberius spaciari poterit.* Pronius *est ac facilius orationem quasi laxis habenis effundere, quàm certo numerorũ uinculo, & componẽdi moderatione frenare.* Qui *non cohibet sciens, negligentia laborat: qui cohibere non potest, ignorantia. hoc autem multo foedius est, & turpius.* Ne *quis igitur auidus eloquendi, recuset illam in discendo numero molestiam, quam homines doctißimi & in obseruando & in tradendo subiuerunt.*

Quae uitiosa numeri textura. CAP. XIIII.

QVi *pedes orationis, & artificiosam illorũ collocationẽ tenet, stylum exerceat, optimũ dicendi magistrum.* Principio *(ut in tyrocinio quodam) se numeris astringat, non minutis illis & quasi mutilatis, quibus in tenuitate rerum graciles utuntur, sed optimis quibusq; & amplißimis, à quibus procliuor erit ad ima descẽsus, quàm ab imis ad summa.* Vt *eò multis pateret accessus, exposuimus qui laudatißimi pedes haberẽtur, & quo quisq; loco statui*

ſtatui ab eloquentiſsimo ſolitus eſſet. Dicendũ mihi poſtea de uitijs quæ uulgus imperitorum committit, ut illorum fuga uirtus eluceat. Quòd in principijs & in finibus maximè numerus, & illa ſonorum temperantia dominatur, in illis fugienda literarum dura concurſio, & uocalium grauis hiatus. Corrumpit enim quicquid eſt in apta numerorum copula ſuauitatis. Illic Cicero uocales eliſiſſe mihi uidetur, & aliter extuliſſe lingua, quàm abuſus iſte pronunciationis obſeruet. Res erat minim' obſcura, pro minimè obſcura. Reſtricti nullo modo eſſe debemus, ſed in deligendis idoneis iudicium & diligenti' adhibere, loco illius, diligentiam adhibere. Iſt' homo liberalis negat ſe quenquam retinere eorum qui Petilio uellent adeſſe. Non ignoro (dixi iam ſuperiore libro) colliſiones huiuſmodi fieri ſolitas in oratione tota, ſed iterum dico, ne quis arbitretur his locis abruptos eſſe numeros, ac hiantes, qui debeant maximè componi, utq; in hoc genere ſint parciores, quicunq; cupiũt haberi compoſiti, & elegãtes. Multa ſunt quæ nõ oportet elidi, ut quæ cõciſa intelligẽdi uiã claudunt, & quæ integra nullã pariunt audiẽti ſonorum fœditatem. Nec ſatis ſcio tempus'ne patiatur in uſum uocari, quod praua loquẽtium cõſuetudine exoleuit. Alterũ uitij genus eſt in eiuſdẽ pedis cõtinuatione. Aut enim uerſum facit, aut partẽ uerſus, aut tardius remoratur curſum flumenq; dicẽdi, aut celer nimia mobilitate corripitur, aut temperatus ingenerat tædiũ ſimilitudinis, aut certè inuiſam quãdã oſtẽtat affectationẽ. Aliud eſt, ne ſtrepitũ pluſquam heroicum, & ueluti ſonoram tempeſtatem & confragoſam ciere numerus iſte conetur. Vehemẽter errãt ij qui componendi fructũ conſtituũt in agreſti uaſtaq; grandiloquentiæ uoce, dextri (ſi dijs placet) & graues, tum cũ

 ſonorum

sonorum magnitudine rupere buccas, & horrenda tonitrua concitarunt: ut quidam sic, Obscœnitatem uerborum etiam in fulminandis uitijs deuitaui. Quanuis sublimis & ardua, hoc tamen immani sonitu pressior atq; moderatior esse debet oratio. Aut certè Demosthenes *&* Cicero, *quid esset altum, uehemens, magniloquum, fulmineum, nescierunt.* Vterque *certè fugit extumescentem illam quorundam poëtarum uastitatem.* Peccatur *aliter in traiectione uerborum. Sunt enim qui studio componendi structuram implicant, & confusione permiscent, uerba de loco suo longè summouent, & in alienum traijciunt, quò melius aut cadat aut uoluatur oratio. hoc modo quidam,* Platonis *in* Protagora *sententia uidetur esse, eas artes quæ ad uictum pertinent humanum, prouidentiam humanam reperisse.* Obliquus *ille casus,* Platonis, *& hoc epitheton, humanum, uitiosè traiectum est.* Quid *si tenuisset hunc ordinem? Sententia* Platonis *est in* Protagora, *eas artes quæ ad humanum uictum pertinent, humana prouidentia repertas esse?* Tria *uitia fugisset, unum traiectionis, alterum constructionis ambiguæ, tertium numeri cadentis in uersum.* Tenendum *est id quod diximus libro superiore, in ordine naturæ manendum, quoad patietur ratio componendi.* Nihil *est ridiculum magis, quàm inopportunas elegantias (si modò ineptiarum sunt elegantiæ) affectare.* His *adde uitium à* M. Tullio *notatum, quo fracti concisiq; numeri in quoddam genus abiectum incidunt.* Id *autem fit quum cæsim membratimq; dicitur, nulla interposita comprehensione.* Nam *circuitu quasi crepidine breuiores particulæ uinciuntur, et tædium crebræ percussionis quam finis multus elidit, aufertur.* Magna *res est amicitia. Amicus est alter ipse.* Illi *conuenit tecum.*

cum. Pars est animæ tuæ. Gaudenti arridet. Mærentem solatur. Sua communicat. Tua non expetit. Non spoliat fortunatum. Comitatur infœlicem. Quod odisti, non amat. Quod amas, non odit. Quod cupis, illi cordi est. Quod reijcis, non admittit. Eiusmodi sensiculi crebrò quatiunt aurem: & si continuantur, animum & memoriã fatigant. Sunt illi quidem uersiculorum persimiles, quibus neque dignitas inest, neq; uoluptas. Id genus qui continuare nolet, interponet ambitum, nunc breuem, nunc longum, pro cuiusque naturæ sẽtẽtia. Sunt & qui inania uerba inferciunt, quasi cõplementa numerorum, ut ipse, ipsa, ipsum, ille, quidem, certè, sanè, profectò, hercle, loquitur dicitq;, facit & agit, taceret & sileret, prosequitur & sectatur, doctus eruditusq;. Sunt alia generis huius multa, quibus rimas implent ij qui steriles elocutionis, inani uerborũ copia redundant. Reperias qui una propè mensura sententias æquant, eodem'que modo terminant, & qui segni numero languescunt, & qui claudicant inæqualitate, et qui capiti grandiori tenue corpus assuunt, qui'que perpetua uerborum serie perfusi, uix tandem modum inueniant longißimæ catenæ. Sed omnium molestißimi uidentur, qui uerba ambitiose delecta contexunt numero quodã poëtico, in quo Mecœnatis illud à Quintiliano reprehenditur, Sole et aurora rubẽt plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidem unus inter miserrimos uiderem meas. In hoc flagitium decidunt ij qui nescientes rectum genus eloquẽdi, frustra sese attollere conãtur. Ne sit igitur hiatu & aspera cõcursione literarũ interseptus numerus primorum & extremorũ. Ne pes idem frequentius iteretur. Ne turgida magnitudine numerus intumescat. Ne molestiam pariat traiecta constructio. Sed etiam

in quo

in quo peccauit Thrasymachus,*&* Hegesias,*&* *recētiorum plurimi, numerum cōcisum elumbemq́; interiecta periodo uitabimus. Addemus interdum particulas ad explendum numerum, sed utiles: detrahemus aliquādo, sed ociosas. Incisiones metiemur impares, si plures erunt: nec mēbra omnia & circuitus longitudinis eiusdem esse patiemur. Numerum pigrum & languentem incitabimus breuiorum syllabarum interpositione. Claudicantem æquabilitate pedum corrigemus. Pedes æquabiles accipio, qui eodem propè tenore gradiuntur. Ad præscripta capitis lineamenta, partes corporis efformabimus, nec tam longos circunducemus ambitus, ut neq; memoria teneri, neq; auditoris animo cōcipi, neq; cuiusquam spiritu transigi possint. De circuitu postea, nunc imitati eloquentiæ* Romanæ *principem, moueamus quæstiones, quibus explicatis, numerorum uis omnis aperietur. Etsi quæstio primas habet in disciplinis, nō tamen inutile fuit, neque ordine præposterum, ea statuisse principio, quibus dubitationū pars optima solueretur.*

Quæ de numero quæri expediat. CAP. XV.

IN *his quæ numerosæ compositionis ignarus addubitet, hoc omnium primum sit: Sit'ne omnino ulla numerosa oratio? Esse in oratione numerum quendam testificatur* Aristoteles, Theodectes, *atq;* Theophrastus, *qui scientia philosophiæ præclari de numero scripta reliquerunt. Testis est locuples* Dionysius Halicarnaseus, *cuius opus extat egregium tum de alijs uirtutibus orandi, tum de numeris oratorum. Testis grauissimus* Cicero, *qui plura de numero quàm ueterum quisquam literis mandauit. Quid?*

C

fatentur

fatentur & orationis inimici esse nescio quid in oratione numerosa, quod molle & effœminatũ, uti lenocinio quodam, sic blãda uoluptate capiat aureis nesciorum. Ad hæc ratio ostendit, quemadmodum numerus in uersu pedum collocatione perficitur, sic & eorum artificiosa constructione citra uersum oratorium numerum cõfici posse. Sed primus autor est sensus, sensus inductionis ac rerum singularium magister. Sentiunt aures in oratione composita uoluptatem, quam in dissoluta reperire non possunt: quarum monitus qui respuunt, initium doctrinæ mihi uidentur aspernari. Aures igitur audiant orationes Isocratis, audiant Demosthenis, audiant Ciceronis, & aliorum quicunq; eloquentia floruerunt: in illis uim esse modulatam, & quoddam musicæ genus, unde recreentur ipsæ, cõstanter affirmabunt. Quòd si quis arbitratur eam delectationem à bonitate uerborum ac figurarum moueri, dissoluat orationem aptè conditam, rem omnem seruet ac uerba, figuras teneat easdem, ordinem paulum commutet, uniuersus decor abscesserit. Commutetur hæc oratio, Nulla est enim tanta uis, tanta copia, quæ non ferro ac uiribus debilitari frangiq; posśit. fac sic, quæ non ferro ac uiribus posśit debilitari frangi'que: uenustas omnis excidit. Quid ita? In locum dichorei succeśit spondeus & palimbacchius. Id sentiunt aures, aut si ne sentiunt quidem, asini sunt ad lyram, nõ hominis. Est igitur in oratione quidam numerus ex apta pedum compositione. Quis inuenit illũ? Thrasymachus Chalcedonius, Isocrates expoliuit. Nam quum Thrasymachus minuta, & uersiculorũ similia quædam, nimiumq; depicta prodidisset, et id Isocrati nõ probaretur, primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. Scribit hæc Cicero in oratore. Re

re. Repugnare sibi uidetur in Bruto. Ante hunc, inquit, uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat. Non repugnat tamen, quia Thrasymachi numeri neque perfecti neque conclusi fuerunt. Quæ caussa numerum effecit? id est, quo duce inuenit illum Thrasymachus? Natura, atque sensu. Illa parens ut in agro sine opera nostra, sic & in animo multa sponte fundit. Naturam imitatur ars, & obseruatione præcepta gignit. Itaque quum priores agitante natura aliquid concluse apte'que dixissent, & homines ætatis eius aliquid etiam casu præclare dicerent, id'que aures & animum acerrimi uiri pelleret, paulatim genera notauit, & obseruando confecit artem. Eadem ratione, hoc est cognitione aurium, obseruatione prudentiæ, inuentus est ambitus, & usu notatum est, quæ comprehensiones aut immoderatius excurrerent, aut citius æquo terminarentur, aut modice laberentur ad æquam dimensionem. Nec enim mathematica demonstratione, uel necessitate conclusionum, cognitus est numerus & circuitus, sed e seminario naturæ profectus, aurem titillauit amica uoluptate, & illapsus in animum, quodammodo se iussit obseruari. Mens (quam ueteres numerum dixere) suauibus affecta modis, quid esset quod tantopere delectaret, propius inspexit. eo quod fortuito exciderat, tanquam regula quadam apposito, rudem materiam in eandem rationem mensuram'que direxit. Vna, altera, tertia'que sic expolita, quum haud minus oblectaret atque prima, signatus est locus: & hæc fuit origo præcepti. Quærendum deinceps, quid sit numerus, qua'que debeat ratione finiri. Numerus est orationis apta modulatio ex interuallorum breuium longiorum'que uarietate. Interualla dicimus, ut antea, tempora

syllaba

syllabarum, & spacia quæ in efferendis uerborum partibus transiguntur. Quæ breuibus & longis oratio temperata, & ad aurium mensuram terminata, iucundè progreditur, & aptè cadit, ea dicitur esse numerosa. Quæ uerò breues & longas, sed intemperatè & incompositè mixtas habet syllabas, quia nullius est aptioris modi, carere numero, & errare uagè fertur. Ex quibus intelligitur id esse numerum in oratione, quod est metrum in uersu: cum'que constare pedibus non temere abiectis, sed pulchrè & decenter incedentibus, donec aurium imperio iubentur insistere. Non est numerus ea sententia de qua agitur, non ipsa uerba, non concinnitates & figuræ, non ij qui tropi nominantur, non pedes, & eorum tempora, non incisa, aut membra, aut ambitus, sed pedum ordine positorum quidam pulcher incessus, & ueluti quædam orationis expolitio, & palæstra. Sit tanquam palæstra, quoniam decenter mouet orationem. Sit expolitio, quia excolit elocutionem. Sit quidam modus, propterea quòd mensura quadam continetur. Sit modulatio & quædam musica, quandoquidem obscuro concentu delectat aures. Sit uinculum uerborum, eò quòd ligat atq; connectit dictionis partes. Sit ornamentum, quo uestita sententia, nō expeditior modò, et accincta magis, sed pulchrior atq; uenustior habeatur. Est'ne numerus unus, an plures? Plures quidem certe. Nam si pedes sunt numeri, quo nomine non semel à Cicerone donantur, totidem erunt numeri, quot incedunt pedes in oratione. Omnes autem simplices ingredi suprà demonstrauimus. Sin numeri compositi, multisq; dimensionibus aptè quadrati fuerint, plures quoq; erūt, aut quātitate aut qualitate aut alia ratione distincti. Quantitate, ut breuis lōgus, par, impar, magnus paruus, cōtinuus interru

interruptus. Qualitate, ut tristis iucundus, suauis asper, anxius seuerus, elegans inuenustus. Alia ratione, ut celer, tardus. Vbi numeri ponuntur? In omni parte, totaq; continuatione uerborum. Nullus est locus in oratione composita, qui numero omnino uacare debeat. At initia & cõclusiones sicut attentius audiuntur, ita accuratius quàm media componi uolunt. Non dico media semper oportere negligentius aptari, sæpe enim quàm optimè collocantur, sed si quis incompositior esse uelit, habere illum media, ubi malit occultare negligentiam. Quando numeris utimur? Semper. Memini me dixisse antea, non uti semper oratores, qui uel alijs rebus occupati, uel bonitate rerum uerborum'que contenti, uel sponte dissoluti relaxant hoc uinculum. Illud est non funditus auferre, sed paucis in uerbis connectere securius. Cæterum nemo peritus huiusce connexionis artifex, sic resoluit uniuersum opus, ut sine lege solutum feratur. Ad quid utimur? Ad aurium uoluptatem, quibus orator, ut sine tædio perferatur, aliquid oblectationis administrat. Hoc officium quàm sit utile, multis antè uerbis apertè monstrauimus, ne quis uel natura, uel moribus seuerior bellum huic generi uoluptatis inferret. Quemadmodum numerus adhibitus aliquid uoluptatis affert? Eo modo sensum animumq; delectat, quo uersus & carmen. Natura capitur modis. In numeris autem modus est quidam & concentus obscurus, tum ex cuiusque uocis accentu, tum ex interuallorum breuitate & longitudine. Quid opus uerbis? Non est anxiè discutiendum quemadmodum uoluptate afficiat animum nostrum, quum omnibus qui hominis aliquid habent, suauem esse constet atq; iucundum. Quærendum potius, qua ratione componatur, & quibus rebus debeat accommodari. Sed horum

alterum

alterum iam diximus, alterum postea dicemus. Interea de *ambitu, in quo maximè rhythmus conspicitur, quot habeat parteis, quantamq́; recipiat longitudinem, paribus an imparibus efficiatur particulis, quando maximè deceat, explicanda nobis sententia est.*

De ambitu. CAP. XVI.

Ambitum Græci περίοδον, Latini *aut circuitum, aut comprehensionem, aut continuationem, aut conuersionem, aut circunscriptionem appellitant.* Nam quòd *huiusmodi circuncurrens oratio suum numeris explet orbem, & cõtinuato cursu non antè requiescit, quàm totum circuli spatiũ conficit, hæc eiusdem rei nomina multa suscepit.* Describitur ab Aristotele *hoc modo: Circuitus dictio est quæ per se principium & finem & conspicuam habet magnitudinem. Duobus autem modis intelligitur.* Oratio *longiuscula, quamuis incõposita membris, ambitus aliquando nominatur, ut,* Animaduerti Iudices, *omnem accusatoris orationẽ in duas diuisam esse partes.* Stetit *soleatus prætor populi* Romani, *cum pallio purpureo, tunicaq́; talari, muliercula nixus in littore.* Sed *hoc genus orationum diuidi potest, ac in plura incisa partiri: quamobrem tutius est affirmare circuitum duabus pluribus'ue constare particulis, nunc confusioribus, ut,* Depressam, *cæcam, iacẽtem domum pluris quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti.* Nunc *distinctioribus, ut,* Antequam *de* Repub. P. C. *dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter consilium & profectionis & reuersionis meæ.* Est *igitur breuißima comprehensio ex duabus partibus.* Is *enim profectò mortem attulit, qui caussa mortis fuit.* Sunt *interim mẽbra paulo*

fusiora, ut hæc, Grati *simus in eius morte decoranda, cui nullam aliam gratiam referre iam possumus. & hæc,* Ac *de hac quidem diuina atq; immortali laude* Bruti *silebo, quæ gratißima memoria omnium ciuium inclusa, nondũ authoritate publica testata est.* In *hac oratione tria quidẽ membra sunt, sed ea in duo longiora conflamus, propterea quòd duo posteriora quasi fusa sunt in unum.* Quod *in similibus faciundum censeo, ne minimas quasq; totius corporis, sed maiores ac præcipuas numeremus partes.* Componitur *etiam periodus ex tribus membris.* Etenim *quum legatio ipsa mortis causa fuisset, eius monumentum extare uoluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius.* Miscētur *aliquãdo partes, ut in his duabus orationibus:* Cæteris *autem, si errorẽ suum deposuerint, in* Reip. *gratiam redierint, ueniã & impunitatem dandam puto.* Hanc *ego epistolam* P. C. *non quò illum dignum putarẽ, recitaui, sed ut confeßionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia uideretis.* Pulchrior *est ambitus ex partibus quatuor.* Author *est* Cicero. Constat, *inquit ille, ambitus & plena cõprehensio è quatuor ferè partibus, quæ mẽbra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit quàm satis sit, neq; longior: quanquam utrũq; nõnunquam, uel potius sæpe, accidit, ut aut citius insistẽdum sit, aut longius procedendum, ne breuitas aureis defraudasse uideatur, ne'ue longitudo obtudisse.* Sed *habeo mediocritatis rationem.* Nec *enim loquor de uersu, & est liberior aliquãto oratio.* Quatuor *igitur quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. hæc* Cicero. Eiusmodi *circuitus hoc sit exemplum.* Si *quãtum in agris locisq; desertis audacia potest, tantũ in foro atq; in iudicijs impudentia ualeret, non minus*

hus in caussa cederet A. Cecinna Sexti Ebutij impudētiæ, quàm tum in ui facienda cessit audaciæ. Nō ubiq; seruatur hæc longitudo. Nūc enim curtiora, nunc lōgiora mēbra componuntur. Curtiora sunt hæc: *Quasi uerò aut in iudicio posßit idem improbitas, quod in ui confidētia: aut non eo libentius tum audaciæ cesserimus, quo nunc impudentiæ facilius obsisteremus.* Productiora quæ sequuntur: *Quæ fama nō idcirco solum emanarat, quòd iste certè statuerat ac deliberauerat non adesse, uerùm etiā quòd nemo quenquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefarijs criminibus, tam multis testibus euictus, ora iudicum aspicere, aut os suum Populo Romano ostendere auderet.* Sæpe comprehensio quinque partibus constat. *Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignā non uindicari.* Porrectior est hic ambitus ex totidē membris: *Venit mihi in mentem M. Catonis hominis sapientißimi, qui quum se uirtute, non genere, populo Romano commendari putaret, quum ipse sui generis initium ac nominis ab se gigni & propagari uellet, hominum potentißimorum suscepit inimicitias, & maximis in laboribus usque ad summam senectutem summa cum gloria uixit.* Procurrit ambitus in sex particulas. *Nam quum hic Sex. Roscius esset Ameriæ, Titus alter iste Roscius Romæ, quum hic filius aßiduus in prædijs esset, quumq; se uoluntate patris rei familiari uitæq; rusticæ dedisset, iste autem frequens Romæ esset, occiditur ad balneas Palatinas rediens à cœna Sex. Roscius.* Progreditur & lōgius, ut hic: *Posteaquā uictoria constituta est, ab armisq; recessimus, quum proscriberentur homines, atque ex omni re-*

gione caperētur ij, qui aduersarij fuisse putabantur, erat ille Romæ frequens, atq; in foro, & in ore omnium cotidie uersabatur, magis ut exultare uictoria nobilium uideretur, quàm timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Aliquando colligatur res in longam catenam, quod sicut historicis est familiare, ita non alienū oratoribus, ut M. Tullio. Quum autem hic de rheda reiecta penula desiluisset, seq; acri animo defenderet, illi qui erant cū Clodio, gladijs eductis, partim recurrêre ad rhedā, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quòd hunc iam interfectū putarent, cædere incipiunt eius seruos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt: partim quum ad rhedam pugnari uiderēt, domino succurrere prohiberentur, Milonē occisum esse etiam ex ipso Clodio audirent, fecerunt id serui Milonis (dicam enim nō deriuandi criminis caussa, sed ut factum est) neq; imperante, neq; sciente, neq; præsente domino, quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset. Est igitur in circūscriptione uarietas, quæ tū partium multitudine, tum dispari longitudine creatur. Eam qui commodè interseret ut rerum natura poscet, & suauiores explebit numeros, & tædiū satietatis effugiet. Interim tam multæ particulæ, tot uerba dissoluta, hoc est ἀσύνδετα, tot interpositiones ueniunt in unā continuationem, ut neq; facilè separari, neq; distinctè numerari queant. Quod quum accidet, illam minutarum rerum uerborumq; congeriem in pauca referre membra expediet, ut ambitus partes modumq; tenere poßis. Quicquid est tam fusum, tamq; multiplex, quia uix tandem capit finem, animum fatigat, & implet satietate: quamobrem suauitate numerosa caret, etiamsi pedes neque sunt inconditi, neq; dißipati

dißipati. Vt in alijs rebus, sic & in orationis excursu modus est tenendus, ut ne breuior ne'ue longior sit, quàm qui aurium seueritate probari poßit. Nimia breuitas, & rursum redundans effusio, offendit audientem. Hic itaque dubitet aliquis, quod necesse sit concurrere pedes ad explendam circunscriptionem? Frustra profectò numerum quærat. Perficiunt interdum decem pedes, quod triginta coniuncti non efficiunt. Nec cur ita sit, quispiam rationem inuenit. Sensus est iudex, qui mutila ac redundantia deprehendit, moderata cognoscit, & ad id quod mediocre est, insito desiderio fertur. Exercendus est igitur in concinendis ambitibus oratorum principum, ut longa consuetudine ducat habitum, & expeditè parem tenere cursum poßit. Exercendus in scribendo dicendoq; multa, quorum mensura sit æquata periodis eloquentium uirorum. Non omnes acerrimo sunt iudicio. Exercendæ sunt igitur aures uti musicorum, quò percipiant emenso spacio, ubi debeat extrema fieri percußio, & pulmo anhelans interspiratione recreari. Nulla sunt hac de re præcepta, nullæ conditæ leges. In obseruatione & usu positum est hoc negocium. Confirmat Quintilianus his uerbis: Enimuero spacia ipsa, quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia & abscissa sunt? Cur in circũductionibus etiam quum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur? Vtitur ad hoc Ciceronis exemplo: Neminem uestrũ ignorare arbitror Iudices, hũc per hosce dies sermonem uulgi, atq; hanc opinionẽ populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad iudicium affuturum. Cur hosce potius quàm hos? Ne-

que enim erat asperum. Rationem fortasse non reddam, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonem uulgi fuisse? Compositio enim patiebatur. Ignorabam, sed ita, ut audio, hoc animus accepit, plenum sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. hæc ille. Cicero in Bruto: Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu quasi necessitate aliqua cõprehensio terminatur: in quo non modò defici, sed etiam laborare turpe est. Omnes ferè longitudines quæ iucundè cadunt in aurem, proditæ sunt à poëtis. Nec pares orationes ducere, peccatum est, si modò compositio poëtica uitetur. Sunt orationes pares dimetris, ut, Minuebat uectigalia. Pares trimetris, ut, O` frustra, inquit, suscepti mei labores. Pares tetrametris, ut, Si extitisset in rege fides, nihil sapientius Posthumo. Pares hendecasyllabis, ut, Calceos & uestimẽta mutauit. Sunt ex duodecim syllabis, sicuti asclepiadei, ut, O` cogitationes inanes meæ. Sunt æquales pentametris, ut, Publicam dilapidabat pecuniam. Sunt & æquè longæ atq; heroicus uersus cum elego, ut, Fide sapientiaq; uestra fretus plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo. Quid moror? Nullũ carmen est, cui nõ aliqua oratio soluta possit æquari, uel numero syllabarũ, uel temporũ quantitate. Heroici poëtæ sententiã unam cõplectũtur aut hemistichio, aut integro uersu, aut uersu cum pede, aut uersu cũ hemistichio, aut duobus uersibus, aut duobus uersibus cum pede, aut totidem cum hemistichio, aut tribus, aut pluribus. Quæ res apertè demõstrat non esse certum terminum finemq; comprehensionis, orationem extẽdi pro rerum magnitudine, & auriũ iudicio. Quum senties in orationibus doctissimorum plures circuitus imperfectos esse atque suspensos, adiungito

proximus

proximis partes, & continuato uoce quod sequitur: nisi fortè tam alienum sit, ut nihil omnino superiorũ uim perficere uideatur. Partes ambitus sunt incisiones & membra, de quibus antè mentionem fecimus: quæ ut uarientur in circuitu, paucis quæstionibus agendum est. Quantos circuitus facere decet? Quantos subiecta res patitur, & spiritus indefessus sustinere potest. Nunc enim breuiores fiunt, nunc longiores: ut exempla, quæ paulò antè produximus, ostendunt. Decet'ne æqualiter particulas incidere? an facere alias breuiores, alias longiores? Vtrunq; loco decet. Aequalitas in exacto numero pulchra est, sed & inæqualitas in illo non erit turpis. Cauendum tamen est ne quum priora mẽbra procera fuerint, posteriora attenuentur in angustum. Eiusmodi comprehensio excrescet in caput, ac cœptum nullo modo perficiet. Cõtrà decebit posteriorum lõgitudo porrectior, quæ à capite mediocri iustum corpus extẽdet, & speciem modulationis hac ratione faciet auctiorem. Quando breuiores, & quando longiores trahentur? Quando res id postulabunt. Res breuis explicanda uerbis est: quid opus est illam onerare uerbis ociosis? aut dilatandi studio cõfundere sententias? Si tenue genus est, & paruum, quod facilitatẽ quærit, & usitatum loquendi morem, quid est necesse contexere longas periodos ex membrorũ prolixitate? Videndum quid res uelit, & propositum dicendi genus tenẽdum est. Res est copiosa? Auge uerba quibus exprimatur. Quòd si genus aut suaue est, aut temperatum, aut fusum & historicum, fac illi membra tractiora respondeant. Cur aliquando minora fiunt, aliquando uerò grandiora? Rerum uarietas, generis obseruatio, delectationis aucupium peperit hoc discrimen. Vtris partibus utendum est? an incisis, an

membris? Vtrisque miscenda est oratio. Nihil enim peius quàm unam & eandem tenere formam. Cæsim dixeris, constitues membra, post membra conclusionem. Nullum tædiũ gignet illa uariãdi iucunditas. Pluribus, an singulis partibus utẽdum? Vtimur singulis quum cæsim membratim'ue dicimus, pluribus quum duas plures'ue particulas circunducimus in orbem. his & illis promiscuè utũtur oratores. Alia de usu comprehensionis huc adijci possunt, sed opportunius aliquando dicentur. Veniendum est tandem ad figuras formasq; dicendi. Exprimendus est ille character omnium difficilimus, ut planum fiat quæ cuiq; generi uerba, quæ iunctura, quæ concinnitas, qui numeri conueniant. Alioqui inutilia uidentur ea uerborum genera, quæ libro primo ad hunc usum distinximus & alia ornamenta quam potißimũ uestiant orationem, incertum ac indefinitum relinquitur.

Tria genera eloquendi, qui characteres dicuntur. CAP. XVII.

Veteres omnes ab Homero tria fecere genera dicẽdi, ἰσχνὸν, id est gracile: μέσον, medium: ἁδρὸν, plenũ & copiosum. Gracili uenustatem, medio suauitatẽ, uberi uim amplitudinemq; tribuerunt. Primum à Cicerone dicitur aut acutũ, aut tenue, aut enucleatũ, aut subtile, aut pressum, aut callidum, aut summissum, aut humile, aut gracile. Alterum aut interiectum, aut intermedium, aut suaue, aut temperatum, aut mediocre, aut æquabile. Aliud grandiloquum, amplum, graue, uehemens, acre, robustum, ardens, copiosum. Hanc tripertitam formarum diuisionem

rerum ipsarum natura monstrauit. Omnia quæ dicenda subijciuntur oratori, aut sublimia, aut humilia, aut intermedia sint necesse est. Vt id confirmetur, quod satis per se constat, nulla opus est demonstratione. Quum autem uerba & eloquendi genera rebus aptari debeant, & elocutionem citra rerum decorum contemnat orator, tot stylorum species esse, quot rerum dicendarũ genera sunt, oportet. Præterea ratio sonorum quibus omnis accommodatur actio, treis statuẽdos esse characteres apertè dicentibus ostendit. Nam quũ uoces aliæ sint graues, aliæ acutæ, aliæ temperatæ, non deceat acria & acuta pronunciare summißè, summissa peracutè, media uel abiectè uel elatè. Nec enim sensus patitur uoces à compositione, cõpositionem à materia dissentire. Quãobrem summißioni uocis rerum tenuitatem, clamori magnitudinem, mediocritati temperãtiam accommodauit ars eloquendi: & tot orationum, quot erant sonorum, statuit figuras. Deinde uidebantur inter oratores, qui non ita longè uulgus & rerum gracilitate, & uerborum trita consuetudine superarent: & alij contrà, qui dignitate sentẽtiarum, & grauium maiestate uerborum, communem disertorum eloquentiam lõgo interuallo præcederent: & alij multi, qui mediũ quoddam tenerent iter, illis ornatiores, his autem summißiores. Ex quibus omnibus facilè deprehensum est quot duce natura florerent omnino genera dicendi. Ad hæc, quum extrema duo certũ & definitum cepissent locum, media autem essent incerta & infinita, quumq; genera pauca cõstitui oporteret, ad docendũ nihil fuit neq; melius neque certius, quàm (ut fit in quantitate finita) sic facere duos fines, & mediũ: & quæ proxima finibus essent, ad fines referre: quæ medio uerò, ad medium reducere. Posi

re. Positæ sint ergo nobis tres figuræ formæq; dicendi, humilis, media, sublimis: & ad singulas exprimendas ex ordine sermo confiratur, si prius satisfecerimus ijs qui plures esse elocutionum species arbitrantur. Enumerant scriptionum mille formas, in quibus sunt epistolæ tam uariæ, quàm quæ tabellis committi solent, panegyrici, laudationes, deliberationes, conciones, caussæ iudiciariæ, annales, historiæ, fabulæ, apologi, apophthegmata, annotationes, commentarij, interpretationes, artium liberalium & illiberalium descriptiones, comœdiæ, tragœdiæ, mimi, satyræ, bucolica, georgica, epigrammata, epitaphia, næniæ, elegi, argumenta, syluæ, odæ, heroica, & alia carmina generis diuersi. Contendunt tot tantasq; res tribus illis figuris haud posse comprehēdi, singulis earum propriam quandam rationem conuenire, qua quidem absente nomen suum retinere non possint. Confirmant esse totidem uel dicendi uel scribendi species, quot fuerunt aut sunt idonei scriptores. Omnes certè quidem probari, nec duos unquā per omnia similes inueniri. Hæc si uera sunt, ut sunt, manifesto colligi plures esse characteres, quàm uulgus imperitorum existimet. Verum quidē loquuntur, uarias esse materias, & carminibus, & orationibus, & neminē unquam scribendo alteri cuiquam similem fuisse: sed hoc non efficit illam rerum multitudinem in tria genera cadere non posse. Innumerabilium rerū pauca genera sunt, ut aquarum fontes. Singulorū, uti scriptorum (partes imas intelligo) nulla conditur ars, quoniā ars est communium, ut generum atq; formarum. Partes singulæ referuntur ad sensum, & norma communium diriguntur, hoc est, notione generis & formæ iudicantur. Singulis scriptoribus aliquid est peculiare, quod nō à disciplina, sed

na, sed ab ingeniorum uarietate proficiscitur. An icirco *innumerabilia stylorũ genera persequemur? Num quòd ora hominũ diuersa sunt, infinitas illorum species distinguimus?* Num *equorum?* Num *animantium cæterorum? Illa quæ dicuntur* συμβεβηκότα, *species nõ immutãt*. Quod *si poëtarum materiæ & ornamenta plurimum differunt, si oratio soluta in rebus & uerbis multas habet facies, fateamur esse multas species scriptionum, quæ ex trium genrum cognitione, quid habeant commune, quid autem proprium, usu & exercitatione patefiunt*. Si *omnia mandentur arti, nullus erit scribendi discendiq́; modus*. In *artem redigantur illa, unde cætera minimo negocio intelligi iudicariq́; poßint.*

De humili stylo. CAP. XVIII.

PRimum *uidendum quod sit gracile & tenue filũ orationis*. Et *quoniam oratio cõstat rebus & uerbis, & primas habẽt subiectæ res, sine quibus inanis est et inutilis uerborum compositio, dicendũ principio quæ sententiæ humili ornatu uestiantur ab ijs qui non omnia eodem modo subtiliter, sed grandia elatè, media temperatè, parua tenuiter dicunt*. Qui *perpetuò terit unam eãdemq́; uiam, & in uno genere gracili uersatur, non est is contemnendus orator, non magis quàm* Lysias *scriptor subtilis, & alij permulti: sed maior est ille qui se in rerũ formas dicendo transmutare potest, & sententijs imparibus imparem ornatum circundare*. Gracili *filo texuntur partitiones, ut hæc*, Ostendam *primò caussam non fuisse cur à prætore postulares ut bona* P. Quintij *poßideres, deinde ex edicto te poßidere non potuisse, postremò nõ possediße*. Eadem *textura definitiones aut descri-*

ptiones

ptiones, *ut quæ sequuntur* : Non'ne, *si uerbum sequi uolumus, hoc intelligamus necesse est, eum detrudi, cui manus afferantur?* Necesse est, *inquam, si ad uerbum rem uolumus attingere, neminē statu detrusum, qui non adhibita ui, manu demotus, et actus præceps intelligatur.* Deiectus *uerò quî potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus?* Quid *est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut non maior timor oriatur?* Descri*ptionibus adde expositiones earum, qualis est hæc:* Ma*iores nostri tumultum* Italicum, *quòd erat domesticus: tumultum* Gallicum, *quòd erat* Italiæ *finitimus, præterea nullum tumultum nominabant*. Huc refer interpre*tationes edictorum, testimoniorum, legum, epistolarum, & id genus rerum.* Ad eandem tenuitatem referuntur di*stinctiones, ut ea quam ascripsimus*. Aliud *est iudicium, aliud est arbitrium.* Iudiciū *est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ.* Ad *iudicium hoc modo uenimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus.* Ad *arbitrium hoc animo adimus, ut neq; nihil, neque tantum quantum postulauimus, consequamur*. Eodem *ornatu uestiuntur colloquia, & leuium rerum narrationes.* Age *uerò, quæ erat aut qualis quæstio?* Heus *ubi* Ruscio? *ubi Casca?* Clodius *insidias fecit* Miloni? Fecit: *Certa crux.* Nul*las fecit* : Sperata *libertas.* Quid *hac quæstione certius?* Illud *colloquium, hæc rei leuioris narratio.* Milo *autem quum in senatu fuisset eo die quoad senatus dimissus est, domum uenit, calceos & uestimenta mutauit.* Paulisper *dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est.* In le*uibus narrationibus ferè sunt ea, quæ iocantur.* Quum *autem uer esse cœperat (cuius initium iste non à* Fauo*nio, neque ab aliquo astro notabat, sed quum rosam uiderat,*

derat, tunc incipere uer arbitrabatur) dabat se labori, atque itineribus, in quibus usque eò se præbebat patiẽtem, atq; impigrum, ut eum nemo unquam in equo sedentem uideret. Nã (ut mos fuit Bithyniæ regibus) lectica octoforo ferebatur, in qua puluinus erat perlucidus Melitensi rosa farctus. Ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumq; ad nares sibi apponebat tenuißimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. Narrationes eius rei in qua maximè caussa uersatur, quæ res nisi apertè demonstrata fuerit, officiet caussæ uel plurimum, à Cicerone oratione tenui solent explicari: ut prima narratio pro Sexto Roscio. Quas igitur numerauimus partitiones, definitiones, descriptiones, distinctiones, narrationes, confabulationes personarum, ideo potius gracilitate gaudent, quòd nihil aliud uolunt, quàm purè & dilucidè & usitato sermone mõstrari. In quo genere sunt argumenta subtilia, quæ acutè colligunt, clamores & tragœdias non excitant. Quid stultius esset illo, qui relicto probandi more, longam & subtilem argumentationis continuationem grandi uestiret oratione? Id neque dialectici ueri, neq; eloquentiæ principes committunt, ut acumen disserendi, & rationum abstrusam minutamq; naturam, lenocinio uerborum molliant, & carnem candidam malint quàm neruos & ossa. Pugnant acriter, & ab usitato more disputandi non recedunt, ut hîc Cicero: Patrem occîdit Sextus Roscius. qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta? uetus uidelicet sicarius? homo audax, et sæpe in cæde uersatus? At hoc ab accusatore ne dici quidẽ audistis. &c. Nihil refert confirmationem an refutationem intelligas, si modò teneas alias argumentationes fieri magis

ad pro-

ad probandum, alias autem ad mouendum: illas esse tenues, has uerò graues & ardenteis. Ne quis autem putet esse dissentaneum & absurdũ, in caussa graui atque sublimi partes inueniri humiles & leues, id efficit earum rerum quæ dicuntur, impar & inæqualis ratio, quæ subinde stylum mutaret, si aut ars, aut artis optimus imitator haberet orationem. Quod si Trapezuntius intellexisset, nunquam pronunciasset, omnes M. Tullij dictiones arduas ac sublimes uideri. Sunt enim caussæ totæ graciles, ut pro Quintio de societate, pro Cecinna de fundo, pro Roscio Comœdo de debito. Venerant in quæstionẽ paruæ res, & indignæ summis eloquentiæ uiribus. Quum fama & caput saluum est, res familiaris aliqua ex parte uenit in discrimen, multo magis decet callidè & enucleatè dicere, quàm tonitrua Periclis in re leui concitare. In omni oratione quædam figuræ sunt, quæ multo melius tenuiter ac preßè dicuntur, quàm grauiter & elatè, ut extenuatio sui: Verùm ita se res habet, ut ego, qui neq; usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono disertißimo comparer. Extenuatio alterius ridicula: Non quò ei deesset ingenium, nam neq; parum facetus scurra Sextus Næuius, neque inhumanus præco est unquam existimatus. Dißimulatio sine amarore: Sæpe (ut fit) quum ipse te cõfirmasses, quũ statuisses de pecunia mentionem facere, quum paratus meditatusq; uenißes, homo timidus uirginali uerecundia subitò ipse te retinebas, excidebat repente oratio: quum cuperes appellare, non audebas, ne inuitus audiret. Id erat profectò. Ridet Næuium impudẽtem. Subiectio: Appellandi tempus non erat? at tecũ anno plus uixit. In Gallia agi non potuit? at in prouincia ius dicebatur, & Romæ iudicia fiebant. Interrogationes minutæ,

nutæ, non illæ graues atq; acerbæ. Quid enim nunc agit Sextus Næuius? qua de re controuersia est? quod est hoc iudicium, in quo iam bienniũ uersamur? quid negotij gerit, in quo ille tot & tales uiros defatigat? Summissæ altercationes: Pecuniam petit. Nunc deniq;? Verũtamen petit? audiamus. De rationibus & controuersijs societatis uult dijudicari? Serò. uerùm aliquando tamen, cõcedamus. Transitus ad docilitatem cõparatus: Docui quod primum pollicitus sum C. Aquili, caussam omnino cur postularet, non fuisse, quòd neq; pecunia debebatur: & si maximè deberetur, commissum nihil esse quare ad istam rationem perueniretur. Attende nunc ex edicto prætoris bona P. Quintij poßidere nullo modo potuisse. Attentionis petitio: Quod abs te C. Aquili, & à uobis qui adestis in cõsilio, quæso ut diligenter attendatis. Iocus: O' hominem fortunatum, qui eiusmodi nuncios, seu potius pegasos habeat. Acutæ ac tenues ferè sunt dicacitates & facetiæ. Fictiones leuium personarum, ut fratris Clodiæ: Quid tumultuaris soror? quid insanis? quid clamore exorsa & uerbis paruam rem magnam facis? Vicinum adolescentulum aspexisti, candor huius te, & proceritas, uultus oculiq; perpulerunt. Sæpius uidere uoluisti, fuisti nonnunquam in ijsdem hortis uisa nobilis mulier. Illum filium familias patre parco ac tenaci habere tuis copijs deuinctũ non potes. E' Cicerone sumito quæ sequuntur. Ingressus ad parandum: Atque ut facilius intelligere poßitis Iudices ea quæ facta sũt, indigniora esse, quàm hæc quæ dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit, uobis exponemus. Distributio, Tres sunt res, quãtũ ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sexto Roscio, crimen, aduersariorum & potentia, & audacia. Criminis confictionem

accusa

accusator Erucius suscepit, audaciæ partes Roscij sibi poposcerunt: Chrysogonus autem is, qui plurimum potest, potentia pugnat. Blanda reprehensio: Quæso Eruci, ut hoc in bonam partem accipias, non enim exprobrandi caussa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses qui animus patrius in liberos esset, at natura certè dedit, ut humanitatis non parum haberes. Significatio leuitatis: Nam illa opinor tu quoque concedis leuia esse atque inepta: Conuiuia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem nisi perrarò ueniret. Domum suam istum non ferè quisquam uocabat. Nec mirum, qui neque in urbe uiueret, neque rure uocaturus esset. Verùm hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Secura cōcessio. Esto, caussam proferre non potes: tametsi statim uicisse debeo, tamē de meo iure decedā, & tibi quod in alia caussa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Vereor ne in numerandis tam multis figuris sim molestus. Ex his quas diximus, alias generis eiusdem intelligere promptum est. Quidquid humile est ita, ut neque dignitate sententiæ præcellat, neque compositam & ornatam elocutionem magnopere desideret, neq; clamores uelit, neq; uehementes impetus, sed sit ferè è sermone populari, et ea ratione tum sentiendi, tum loquendi, quam uidemus in grauioribus comœdijs: in eam formam de qua nunc agitur, optimo iure includēdum puto. si tota caussa proposita sit eiusmodi, ut de finibus regundis, de stillicidijs, de seruitute prædiorum, tota subtiliter agenda. si pars à parte dissentiat, aliter & aliter exponenda. Vnà cum re uerba & figuræ & compositio crescunt.

De elocutione tenui. CAP. XIX.

SVmmißus orator consuetudinem imitatur, & ab indisertis re plus quàm opinione differt. Illi sermo purus est, & emendatus, non ita fœdus & enormis, ut ad barbarismum solœcismumq; deueniat. Est enim flagitiũ quoddam barbarè loqui, et indignum uiro liberaliter instituto. Quod qui affectant, ut quasi familiares esse uideantur, ex oratorum numero sua se uoluntate eximunt. Ex illis uerborum generibus, quæ priore libro in ordines descripsimus, ut quũ opus esset, in usum uocarẽtur, assumit Latina, quoniam frustra petuntur ornamenta prodigiosæ linguæ, quæ primis ingreßibus omniũ disciplinarũ sit exclusa. Assumit humilia multa, nempe quibus ad explicandam rem tenuem in hominum cœtu citra deformitatẽ poßit uti. Vrbani esse debent, & ingenui moris, nõ illius rusticanæ uastitatis, quæ ab humanitate semota est. Deligit pudica, nitida, usitata, propria. Priscis & nouis utitur rarò. Illa ad grandiloquentiam, hæc ad suauitatem potius accommodantur. Sæpius exilia quàm sonãtia, parua quàm grãdia, uolubilia quàm tarda, lenia quàm aspera inducit. Nunc integris, nunc concisis agit, ut usitata loquendi cõsuetudo persuadet. Id quò facilius rudes intelligant, agemus exemplo. Operæprecium erat, si animaduertistis Iudices, negligentiam eius in accusando considerare. Credo quum uidißet qui homines in hisce subsellijs sederent, quæsijsse, num ille aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quòd antea caussam publicam nullam dixerim. Postquam inuenit neminem eorum qui poßunt & solent, ita negligens eße cœpit, ut quum in mentem ueniret ei, resideret, deinde spaciaretur, nonnunquam etiam puerum uocaret, credo cui

cœnam imperaret, prorsus ut uestro consessu & hoc conuentu pro summa solitudine abuteretur. Audis hic puram *& inaffectatam loquendi consuetudinem, sermone populi tersiorem, summa grauitate multo summißiorem, uerba nec impudica, nec sordida, nec inusitata, nec impropria, nec strepentia grauiter, nec incedentia superbè, nec tardè repětia, nec cōcurrentia asperè. Humilia quædam, ut hæc,* Nonnunquam *etiam puerum uocaret, credo cui cœnam imperaret.* Reliqua *de medio sumpta, quæ omni dicendi formæ, sed aliter & aliter composita, & figuris, & grauioribus uerbis ornata conueniant.* Tenuis *orator* (*inquit* Cicero) *modò sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus & parcus: & in priscis reliquisq; ornamentis & uerborū & sententiarū demißior, translatione fortasse crebrior, qua frequentißimè sermo omnis utitur, non modò urbanorum, sed etiam rusticorum.* Idem *paulò pòst:* Vtatur *uerbis quàm usitatißimis, translationibus quàm mollißimis.* Habito *uerborum delectu, qua ratione iungat illa: dicendum est.* Ne *tantum laboret in coagmentatione, quantum solent ij, qui molliter uelut per æquabile spacium feruntur.* Si *fortè compositio lenis occurrit, cur illam recuset oblatam, non uideo.* Sin *illa (quod frequenter accidit) remoratur abire cupientem, partem componit, partem coagmentare negligit.* Duæ *plures'ue hiant uocales, aliquot etiam consonantes rixantur horridè: ferat, si modò sententia bona sit, & illi propria atque dilucida uerba respondeant.* Non *eiusmodi compositionis Ciceronem puduit:* Simul *atque ego in Siciliam ueni, mutatus est.* Venerat *ad eum illo biduo* Lentilius *quidam, homo non alienus à literis.* Itaque *eo iste tabellario semper usus est.* Is *epistolas complures attulerat.* In *his*

unam

unam domo, quæ totũ immutaret hominem. Repente cœpit dicere se omnia Verris caussa uelle, sibi cum eo amicitiam cognationemq́; esse. Vides ut in hoc sermone frequẽs sit hiatus è concursu uocalium, ut paulò pòst aspera commissura consonantium. Erant qui putarent Letilium legatum à Verre uenisse, qui gratiam, amicitiã, cognationemq́; cõmemoraret. Sint breues periodi, si non semper, plerunq; tamen: mẽbra parua, numerus tenuis, ut qui fit ex iãbo frequẽte, ex pyrrhichio, chorœo, trochœo. Non intelligo hos solùm cõgredi pedes (omnes enim reperiuntur in tenuitate dicendi) sed cæteris grauioribus multo frequẽtiores esse, ut in hac oratione: Si me uillicus tuus solus deiecisset, non familia deiecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Rectè igitur diceres te restituisse? Quid enim facilius est, quàm probare ijs qui Latinè sciant, in uno seruulo familiæ nomen non ualere? Si uerò ne habeas quidem seruum, præter eum qui me deiecerit, clames uidelicet: si habeo familiam, à familia mea fateor te esse deiectum. In gracili figura (quoniam linguæ cottidianæ finitima est atq; proxima subtilitas) non circunducuntur in pompam numerosæ comprehensiones, nec grandia membrorum corpora funduntur, nec frequentantur ampliores numeri qui plena modulatione sensum demulceant. tantùm compositio superat attritum Latinè loquentiũ morẽ, & paulo ornatius atq; lautius accipit audiẽtes. Aßuescendum igitur optimo generi sermonis, & lingua sic utẽdum iam sub præceptoribus, ut Latinè, purè, propriè, dilucidè, cõpositè loquaris. Quum sermo fuerit incorruptus & proprius, ut illorum qui & expeditè & eleganter cõfabulantur, ad exprimendum characterem humilem, parũ admodũ laborãdum est.

Inueniendæ ſunt multæ & acutæ ſententiæ, quales edunt prudentes & exercitati, ne leuitate rerum oratio tota eleuetur. De *medio uerba ſumenda ſunt, ac diligentius paulo metienda quàm in familiarium ſermone.* Quicquid *exturgeſcit, quicquid ampulloſum eſt & affectatum, quod priſcum & inuſitatum, quod audacter nouatum, quod audaci figura modificatum, quod inſolens, quod nimium graue, quod effœminatum & elumbe, quod diſsimile ſui, quod obſcurum & abditum, quod infinitum immenſumq́; hoc eſt, nimia tractum circunductione, fugiendum eſt.* Illum *dicendi puriſsimum candorem multis in locis habuit eloquentiæ* Latinæ *princeps, habuit &* Cæſar *in hac parte*(*meo iudicio*) Ciceroni *uel æquandus, uel præferendus.* De *uiribus eloquētiæ non dico, de linguæ proprietate, & recta quadam uenuſtate loquor, in qua uel iudice* Tullio *ſummus fuit* Cæſar. Hoc *genere floruit temporibus noſtris* Deſiderius Eraſmus, *cuius opera multa ſunt acutè ſubtiliter'que conſcripta, pauca uerò ſenilia, quæ ex induſtria deiecit infra dignitatem puræ & candidæ tenuitatis.* Apud *eum copioſus & enucleatus eſt ſermo, ſententiæ crebræ ac minutæ, ioci multi, nec ingrati ſales: uerba bona atque uſitata: figuræ plurimæ, nec abhorrentes ab uſu frequenti.* Ambitus *ita contracti, ut ſpiritum maiorem non deſiderent.* Numerus *ſæpe nullus, ſæpe preſſus ac uenuſtus.* Omnia *quæ ſuſcepit, docet, & dilucidiora nō ampliora facit.* Laudabilia *ſunt hæc omnia in oratore, cui ſtatutum eſt, humilem, ſed tutam dicendi rationem conſectari.* In *acutis oratoribus alij fuerunt impoliti, ut* Lyſias *quum ſcriberet orationes quas haberent pro ſe rudes & illiterati.* Alij (*cum* Cicerone *dicam*) *in eadem ieiunitate concinniores, id eſt faceti, florentes etiam*

& leuiter

& leuiter ornati, qui in hoc solum genere uersabantur. Alij qui nihil cedebant his elegantia, & quum uellent, aut medium genus, aut supremum facilè rapiebant: quorum facultas eloquendi, quia maior est, & rerum uarietati decentior, ingenuis animis potius capessenda est. Opus est imitatione, quæ quod præceptis deest, implet: & quod habent præcepta, confirmat. Quos tibi proposueris imitandos, ab una aut altera sententia non iudicabis aut enucleatè, aut temperatè, aut grauiter egisse: tua te ratio falleret: à toto corpore, uel à tota parte iudicanda est forma dicendi.. An ideo Vergilium tenuiter cecinisse bucolica dices, quòd uersiculus est tenuis,

Fronde super uiridi sunt nobis mitia poma?

Haud quaquam, sed illorum bonam partem humili materia & elocutione confecit. Interiecit aliquando optimos uersus, qui in canenda heroum maiestate non dedeceant. Nolo igitur leonem æstimes ab unguibus. Perpende quantum sit earum rerum de quibus agitur, põdus, sint'ne graues, an leues. uide quàm uerba sint quæsita: an sumpta de sermone uulgari, an longius altius'ue ad ornatum petita. Contemplare qui sit habitus figurarum, sint'ne cottidianæ formæ, an raræ & eximiæ. Considera quæ ratio componendi, an contexta sit firma coagmentatione, & numeris expleta, an uerò dehiscat iũctura, & subinde numerus abrumpatur. Hoc modo facilè cognosces in quo genere collocanda sit omnis oratio. Sed et nos iuuandi gratia reserramus ad exilem tenuitatem quæ repunt humi, non oratoria quidem, sed uel soluta, uel poëtica. Sic enim planius fiet quale sit delineamentum macilentæ figuræ. Ad hanc formam pertinent epistolæ familiares, quæ aliquam modò artem limamq; subierunt. Sunt enim tres species epistolarum.

larum. Aliæ de rebus magnis & grauibus agunt ornatè & copiosè, & ab orandi facultate, quas possunt, accipiũt uires, eoq; dignitatis attolluntur, ut ad hunc quasi plebeiũ ordinem referri non debeant. Aliæ sunt tam uiles & abiectæ, ut nullo ordine censeantur. Aliæ cultæ & elegantes, tenues tamen & expressæ, quæ in elegantium postremo loco sederunt, quippe quæ non alio conduntur artificio, quàm leuiores causæ, & controuersiæ minores. His adde rerum gestarum narrationes, non omnes quidem, sed quæ rectè & nudè quod uolunt persequuntur, quales sunt commentarij Cæsaris. Alij commentarij, cuiusmodi fuere M. Varronis, & antiquorum, quibus exponebantur elegantiæ ac opes linguæ Latinæ, simplices erãt & faciles, quod adhuc fragmenta demonstrant: & nouissimo ordine contenti, non aucupabantur pueriles delicias, & uoluptates illas effœminatas, quibus exarserunt posteri. Relinquebant illam floridam suauitatẽ Gellijs, Ausonijs, Politianis, Rhodiginis, Beroaldis, Crinitis, & id genus scriptoribus, qui antequam ad rem ueniant, quantũ possint in arte dicendi, in pompa ac proludio ostẽtant, & inani digladiatione morantur indoctos. Malim ueterum compositionem masculam & frugiferam, quamuis aliquando tenuem, quàm istorum bellas petitiones, & artificiosam, sed sæpe inutilem palæstram. Qui uerecundiore fuerunt ingenio, ut Donatus & Seruius, atque interpretes multi, eas ediderunt annotationes, & ea commentaria, quæ summisse narrarent quam haberent ipsi de uerbis & rebus alienis sententiam. Stylus ille mea sententia decet interpretem, rhetoricantem uenustior æqualitas, & oratio paulo compositior, ut quæ uel medium attingit, uel mediocritati quàm extremæ gracilitati propior est. Ex poëmatis gracilia sunt

lia sunt Bucolica, Comœdiæ, Mimi, Epigrāmata de rebus minutis. Ampliora quædam par est aßurgere, odæ quæcunque canunt amores, molles risus, blandas uoluptates, conuiuia, iocos, lusus'que iuuentutis. Quibus est materia grauior, ut deus, ut diui, ut heroës, ut pugiles uictores, ut certamina, si rebus æquari uolunt, tantum debent aßurgere, quantum rebus ipsis dignitatis accrescit. Lyricis carminibus iuueniliter lasciuientibus addantur elegi, & unà cum illis in extremis ordinibus sedeant. Item epistolæ amatoriæ, cuiusmodi scripsit Ouidius Naso, Syluæ depreßioris argumenti, Satyræ magna ex parte, quamuis in illis mira sit inæqualitas. Ad hæc batrachomyomachiæ, culices, mulæ gallicæ, hortuli, & siqua sunt opuscula iocosa quidem, sed non indigna quæ legantur, uix eam de qua loquimur, exeedunt gracilitatem, etiamsi uerborū magnitudine nonnunquā tumescunt. Nec heroici, nec tragici poëtæ semper alta capiūt sublimes. Homerus aliquando repit, ut quum facit induentem membra Telemachum: & Euripides in colloquio uiliū personarum, comico sæpe similis est. Est quum boni poëtæ res humiles, at solertes, ut apes, exornant honore uerborum: quod quū accidit, ad mediam propè dignitatem character assurgit. Sæpenumero audio qui dicant in Virgilianis carminibus nullum se reperire discrimen, omnia grande quiddam sonare, bonis uerbis schematisq; uarijs scatere, in omnibus autorem eodem conatu laborasse. Isti mihi non uidentur habere neq; sensum, neque rationem, qui de rebus ac uocibus tam absurdum ferunt iudicium. In Aeneide sunt descriptiones locorum, temporum, personarum, conuiuiorum, ludorum, præliorum, magnifici apparatus, euentus acerbi, orationes Iouis & numinum, legationes, conciones, querelæ, conso-

lationes. quid quæso tale tantumq; in agricultura, aut in humilitate pastorali? Vter est sublimior? an qui rusticorum sermones refert, an qui deorum, heroum, magistratuum, rerumq; maximarum decora alta perspicit et obseruat? In Aeneide uerba splēdida, translata, figuris innouata, longè petita, sublimia, ornata, scitè contexta, sonātia, & (in summa dicam) tantum excultis ingenijs, & totius humanæ uitæ peritis familiaria. In Aeglogis quid est quod opilio non intelligat, præter illa pauca quæ poëtæ sibi indulgent uel ut à doctis legantur, uel ut ueterum morem referant, uel ut seruēt temporum decorum? Constat enim rem pastoralem quondam in honore maximo fuiße, & in ea uersatos esse uiros egregios, qui non ignorarent scientiam naturæ: qua ratione motus Virgilius (ut mihi uidetur) intexuit non exposuit multa quæ Physici disputata suis libris reliquerunt. Sunt hæc maiora uulgo rusticorum, quod significat hoc uersiculo Maro,

Sicelides Musæ paulo maiora canamus.

Quamobrem ut rara sunt, non efficiunt artem pecuariam eò maiestatis ascendere, quò heroicæ grauitatis amplitudo peruēnit. Errant igitur qui per ignorantiam sic iudicant. Errant etiam uersificatores illi, qui omnia canunt eodem modo, & quantum possunt, tantum ubique conantur, & idcirco existimant falsò pari uirtute summos niti poëtas. Quæ sit cuiusq; generis proprietas, hic dicerem si de arte poëtica scribere statuißem: sed aliud est propositum negocium: quapropter ad mediam eloquendi formam uenio.

De media figura. CAPVT XX.

QVæ temperatæ mediæque elocutioni materia supponatur, quæ uerba, et quæ species cōpositionis deceat

ceat illam materiam, paucis exponemus deinceps, & si fuerit opus, ad eam rem utemur exemplis. In hoc genere sunt aut totæ controuersiæ, aut membra causarũ. De partibus primùm loquamur, quibus cognitis difficile nõ erit de causa tota iudicare. Exordium, quo dicenti cõciliantur auditores, nec concitatum & ardens esse uult, ne bacchari uideatur inter sobrios: nec contrà languidum ac frigidum & iacens, ne statim initio auertat illos, quorum mentes admouere causæ debuerat. Amat igitur quietũ & temperatum, sed elegans & cõpositum dicendi genus. Quòd si nõ ostentat suas opes, quoniam illud principio sit odiosum, attamen ut sit aliquid quo moueantur animi, sententias bonas exornat occultius, & uerecunda moderatione sibi quærit autoritatem. Id esse uerum demonstrant exordia Ciceronis, quæ si non omnia cadunt in eandem formam (nam sunt alia uerecundiora, ut pro Sexto Roscio: alia audentiora, ut in Verrem: alia solicita magis, ut pro Milone, & pro Cluentio: alia secura, ut pro Cecinna: alia alio modo composita) tamen nullum est in omnibus, si iustam magnitudinem seruat, quod non gracilitate maiorem præ se ferat dignitatem. Nec si confirmat idem totas sibi causas subtiles & tenues fuisse, propterea existimandum est omnia ab illo subtiliter esse dicta, id pro dignitate fieri non potuit, sed multo maiorem partem controuersæ humili ornatu fuisse contentam. Nam principium orationis pro Cecinna multo numerosius est, quàm pro eodẽ argumentatio: quumq; medium non sit in hac arte punctum, quod pari interuallo distet ab extremis, sed longè pateat oratorum medium: quod diximus principium, medio uero quàm termino demisso propius est. Quamobrem ad illud genus esse referẽdum uidetur. Non ignoro procemia

maiorum causarum longis ambitibus expleri solere, & ad grandiorem quandam eloquentiam perduci: sed liceat mihi quæ medio proxima sunt, aut non ita certè procul absunt, ad medium referre. In exordijs optimos quosque plurimum niti, argumento sunt illorum præfationes, qui cogitationes suas monumento literarum tradiderunt. Si qua pars operis apud illos culta & expolita suum ostendit artificem, illa uel maximè ostendit. Nemo est ferè qui nesciat malum esse gubernatorem, qui statim impegit in portu. An non impingit ille, qui principio quietas aures procella horridulæ orationis offendit? Id ne quispiam cõmittat, Cicero præcipit in Oratore, ut summus orator uestibula honesta, aditus'que ad causam faciat illustres. Ne moueat illud, In principia non uenire pulcherrimos ornatus, qui locis communibus adhibentur. Non efficit ut sint humiles ingressus, sed quodammodo frugi, & uerecundi. Non desunt tamen initia quæ ex abrupto incipiant, & grauissimè commoueant aduersarium: ut Ciceronis illud in Catilinam: Quousque tandem patientia nostra abutêre Catilina? Pertinent hæc ad sublime genus, in quo summas eloquentiæ uires effundit orator. Summissiora in ordine secundo ponuntur, non omnia quidem persimilia, sed interuallo modico segregata. Sunt quidam aditus perangusti, ideo'que humiles appellandi: quos si quis inter procemia constituit, longè extendit procemij nomen. Sunt autem huiusmodi: Antequam de Republica P.C. dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter cõsilium & profectionis & reuersionis meæ. Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur P.C. de Appia uia & de moneta cõsul, de Lupercis tribuni plebis referunt. In hoc genere ferè sunt illa parua exordia,

quæ in

quæ in medijs causis persæpe reperiuntur. Non enim fiunt *ad alliciendos animos, ne abhorreant à causa, sed ad distinguendas partes orationis, & ad colligendos sensus, ut remissa attentione cætera patientius exaudiant.* In media *suauitate sunt & multæ narrationes, ut quæ plus dignitatis desiderent, quàm doloris.* Est *enim quum uel personam, ut egregium uirum, uel rem, ut locum, urbem, situm, regionem, præclarè facta dicta'ue exornare exponendo contendat orator.* Non *abijcit orationem, ne rerum dignitati multum detrahat humilitas.* Non *mouet tonitrua & tempestates acerbæ dictionis, quia non ea res ad dicendum proposita est, quæ concitare uelit asperas amplificationes, et tragœdiarum querelas.* Ornatum *quærit & suauitatem, cui mirum in modum quadrat æquabilis & profluens oratio, qualis est hæc:* Fuit *apud* Segestanos *ex ære simulachrum* Dianæ, *tum summa atque antiquißima præditum religione, tum singulari opera artificioq́; perfectum.* Hoc translatum Carthaginem, *locum tantum hominesq́; mutarat: religionem quidem pristinam conseruabat.* Nam *propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna quam sanctißimè colerent, uidebatur. Aliquot seculis pòst* P. Scipio *bello* Punico *tertio* Carthaginem *cepit: qua in uictoria (uidete hominis uirtutem & diligētiam) ut & domesticis præclarißimæ uirtutis exemplis gaudeatis, & eo maiore odio dignam istius incredibilem audaciam iudicetis, conuocatis* Siculis *omnibus, quòd diutißimè sæpißimeq́;* Siciliam *uexatam à* Carthaginiensibus *nouerat, iubet omnia conquiri, sibi pollicetur magnæ curæ fore, ut omnia ciuitatibus quæ cuiusquam fuissent, restituerentur.* Plurimæ *sunt aliæ apud autorem eundem, in quibus uiua medij generis imago expressa est.*

Eas autem facilè cognoscet, qui non modo rem de qua agitur, cuius sit dignitatis, sed etiam numerosum & affluens eloquendi genus explorabit. Aliæ sunt expositiones, quæ sine graui motu rem aliquam inculcāt iudicibus, quæ si non fuerit intellecta, nec causa bene agi, nec argumentationes institui poterunt. Illa referimus ad tenuem formam, propterea quòd maximè docere uolunt, non animos permouere affectibus, quod est summæ grauitatis: non delenire uoluptate, quod proprium est temperatæ elocutionis. Dissentire Quintilianus uidetur. Sic enim ait quarto libro Institutionum, Ego uerò (neq; enim dissimulabo iudicium meum) quanquam id quod sum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis continetur, narrationem, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia & uenere exornandam puto. Non dissentit autem. Est in Cæsare gratia & uenustas, est in Terētio multa, etiam in narratione, ut quum facit exponentem Simonem Pamphili uitam. Vterque tamen in imo genere uersatur. Sunt & subtilitati suæ uenustates. Ergo idem in nono sic iudicat: Membratim plerunque narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis resoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem Proserpinæ raptus.

Quid est narrare membratim, aut periodos resoluere, nisi suaue & tractum dicendi genus in summißius magisq; familiare deducere? Quòd si quis opinatur eum in alia sententia fuisse, & illi suffragatur, licet quidē per me: aliter tamen dixisse Ciceronem compериet etiam in causis publicis, siquando maximè cuperet docere Iudices quid esset in controuersia. Itaq; narrationes aliæ sunt graciles & pressæ, aliæ graues & atroces, aliæ uberes & affluentes. harum

tes.harum discrimina fecere primùm materiæ diuersæ, deinde rerum uarietatem induit ornatu uario eloquẽtiæ decorum. In confirmationem & refutationem, cui sæpius acuta subtilitas adhibetur; etiã cadit res charactere medio signanda, ut quum officia demonstrat orator, quum spaciatur in loco communi, & auditoribus subministrat uoluptatem, quum testem, aut litigatorem, aut amicum magnificè commendat, quum laudat illustres personas, & egregia facta, quum dat autoritatem aduocatis, quum gratulatur alicui, quum extollit ueterum instituta, quum mitigat iram uel iudicium, uel aliorum, quum argumentationes munit sententiarum dignitate, quum asseuerationibus dicta roborat, quum honesta præfatione inducit alioquin acerba & amara dictu, quum describit aliquid non ut historicus, sed ut exornator earum rerum quæ causam faciunt ampliorem, quando similitudines confert ad ornandum magis quàm ad probandum, quum illustrat exempla rerum gestarum, quum deprecatur addito colore, quum pulchritudine uerborum tegit rerum deformitatem: in summa dicam, quotiescunque res utilius est aut decentius, æquabiliter, temperatè, ornatè, copiosè, suauiter dici: intermedio generi materia reperta est. Hæc omnia patefacerem exemplis, nisi me molesta prolixitas retardaret. facile est à Cicerone excipere. Refertæ sunt orationes eius omnium rerum uarietate, nec sinunt alumnum suum esurire exemplorum inopia. Quod, inquit, in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? Quæ exempla selegissem, nisi uel nota arbitrarer, uel posse eligere qui quæreret. Nulla est enim ullo in genere laus orationis, cuius in nostris orationibus nõ sit aliqua si nõ perfectio

fectio, at conatus tamen atq; adumbratio. Hac figura totas ferè delineauit orationes, ut pro lege Manilia, pro M. Marcello, pro Sulpitio in legatione mortuo, ex quibus quantum uoles exemplorũ, tantũ licebit excerpere. Habes encomia, laudationes, panegyricos, orationũ parteis praeter leues iocos ad delectationem comparatas: quae omnia tametsi nonnihil differunt, ut parciore & abundantiore cultu, tamen in unam propè formam tendunt omnia. Habes sentẽtias graues dictas in Senatu, habes perorationes non illas dico lugubres miserabilesq;, non ardentes accusatoris incendio, sed quae uoce moderata dignitate quadam propositum conficiũt, ut, Non debeo C. Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare quonam modo dicendo misericordiam tuam commouere poßim. Nihil opus est. Occurrere ipsa solet supplicibus & calamitosis, nullius oratione euocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiae, quod iracundiae negauisti. Multa sunt clementiae tuae monumenta, sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quae res mediam quaerant ubertatem, satis dictum puto. Quibus uerbis & quo genere componendi debeant exprimi, tandem mihi dicendum est. Verba legantur honesta, urbana, usitata, grauia, sonantia, grandia, uolubilia, lenia. In illis quaedã antiqua, & noua quaedam, plura tamẽ maximè propria, quorum omnium rationes superiore libro copiosè diximus. Schemata quaedam pulcherrima (nisi quãdo uerecundius & summißius agitur, ut in exordijs frequẽter) adsciscantur. Sint crebrae translationes, quibus nihil est iucundius, nisi quum longius petuntur. Frequentetur hypallage, & allegoria, & (ut cum Cicerone dicam) ex contrarijs sumpta

pta uerbis, crebra crebris, paria paribus respondeant: relataq; ad idem uerbum, & geminata, atque duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur, constructioq; uerborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Sic iungantur in coagmentatione, ut neque asperos habeant concursus, neque disiunctos atque hiantes. Nam iūctura lenis & æquabilis habet suaue quiddā, quo maximè commendatur hæc forma. Expleantur numeri, & ad aurium uoluptatē circunferātur ambitus mul to crebriores, quàm uel in humili, uel in sublimi genere dicendi. Subijciamus exemplum, in quo si quæ diximus, non sunt omnia (quis enim tam breuiter amplectatur omnia?) non pauca tamen generis huius ornamenta licet intueri. Multas quidem C. Cæsaris uirtutes, magnas incredibilesq; cognoui. Sed sunt cæteræ maioribus quasi theatris propositæ, & penè populares, castris locum capere, exercitū instruere, expugnare urbes, aciem hostium profligare, hanc uim frigorum, hyememq;, quam nos uix huius urbis tectis sustinemus, excipere, his ipsis diebus hostē persequi, tum quum etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia bella iure gentium conquiescant. Sunt ea quidem magna. Quis negat? Sed magnis excitata sunt præmijs ad memoriam hominum sempiternam. Quo minus admirandum est eum facere illa, qui immortalitatem concupiuerit. hæc mira laus est, quæ non poētarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentum iudicio expenditur. Equitem Romanum, ueterem amicum suum, studiosum, amantem, obseruantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum, atque iacturis, sed experientia patrimonij amplificandi labentem excepit, corruere non siuit, fulsit & sustinuit, re, fortuna, fide, hodieq; sustinet

ſuſtinet: nec amicum pudentem corruere patitur, nec illius animi aciem perſtringit ſplendor ſui nominis, nec mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ & gloriæ. Sint ſanè illa magna, quæ re uera magna ſunt: de iudicio animi mei ut uolet quiſq; ſentiat: ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna liberalitatem in ſuos, memoriam amicitiæ, reliquis uirtutibus antepono. Quam quidem uos Iudices in nouo genere bonitatem inuſitatam claris ac prępotentibus uiris, non modò non aſpernari & refutare, ſed complecti etiam & augere debetis. Hic ſi dicentis artem inſpicere uoles, contemplator ut in iunctura uerba uerbis cohæreant, non omnia quidem, ſed, quod ſatis eſt, plurima. Deinde uoce modulator ambitus, ut auribus ſentias quàm prona uolubilitate decurrant. Iam animaduertito, ut magna ex parte uerba ſint grandia, ſonantia, ſuauia, plena maieſtatis, alia propria, alia translata. Videto etiam figuras. Reperies paria paribus relata, ſimiliter cadentia, ſimiliter deſinentia, repetitiones uerborum, & quæ Græcè dicuntur ἀσύνδετα, ſententias, imagines, ſimilitudines, amplificationes crebras, comparationes maiorum & minorum. Quid? Orationem omnem ſic probabis, ut non quæras neque ſuauiorem, neque pulchriorem, niſi fortè cupis effœminatum quoddam genus recentiorum, qui ne quid uſitato more dicant, toti exundant diminutionibus uerborum, adiunctionibus nouis & inſolentibus (intelligo ſimplicium & compoſitorum figuras) deriuationibus inauditis, itemq́; metaphoris & translationibus tam ridiculis, ut nō tam ſeuerè loqui, quàm cum pueris infantibus, aut ſannionibus blandiuſculè molliterq́; balbutire uideantur. Nolumus hunc characterem, qui uiro graui ſit indignus. Seruent eandem rationem loquendi utentes

populi

populi lingua, ab omnibus fatui & dementes habebuntur. In *media figura suauitas optima est, si modò retinet masculam dignitatem.* Quod *dulce qui sine fuco retinere nescit, utatur compositione aspera & uirili potius, quàm æquabili, & euirata.* Qui *dulciores esse uolunt, hoc assequuntur molli coagmentatione, uolubili numero, uerbis lenibus & urbanis.* Quibus *magis arridet amara oratio, illa quæ dixi, parcius degustant.* Inde *fit ut hæc forma nonnunquam sit aptior & cultior, nonnunquam horridior, & inculta magis: id quod ex ijs quæ proximè dicemus, intelligetur.* In *medio sedent encomia, & panegyrici, in quibus est dulce orationis genus, & solutũ, & effluens, et uerbis sonorũ.* In *eadẽ sede statuũtur historiæ eloquentia uestitæ, quæ sæpe asperè bellicũ quiddam sonãt, ut* Liuianæ. *Statuuntur epistolæ, quæ ultra speciẽ tenuitatis assurgunt: cum his ornati & diligenter exculti sermones rerũ maximarũ, quales sunt* M. Tullij *de philosophiæ partibus, &* Plinij *de historia naturali.* Itẽ *quædam commẽtaria rebus et uerbis illustria,* Epigrãmata *digniora,* Odæ *argutiores, ut quæ diuûm & heroũ nomina celebrãt,* Satyrarũ *loci graues de moribus, si modò sine cõtentione transiguntur, carmina de natura, ut* Lucretij *de arte physica, ut* Hesiodi & Vergilij *de agricultura.* Aeneis *est ut opus* Homeri, *in quo si quis opinatur unũ modò genus esse sublime (quod pleriq; sunt arbitrati) à recta uia recedit, & turpiter aberrat.* Treis *eloquendi species imitatus est* Homerus, *in* Menelao *tenue, in* Nestore *mediũ, ut idẽ postea* Cicero *in* Catone *sene, in* Vlysse *arduũ & copiosum.* Idem *facere conatus est* Vergilius *apud quẽ* Drances *callidè dicit et ueteratoriè more subtilium,* Rex Latinus *utitur oratione tẽperata & senili,* Turnus *ardet*

impetu & atrocitate. Apud eundem Venus & Iuno orationes habent ad Iouē. hæc inflammata cōtendit acriter, illa blandior summißius agit. Eandem'ne formæ rationem putabimus? An Aeneas, Sinon, & Dido, eodem modo loquuntur? Sunt in illo poëmate uersus humiles, ut illi,

Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
Turpia membra fimo: risit pater optimus olli.

Alij intermedij & compositi, ut hi,

Hæc finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, & prolapsa uidentem
Pergama, tot quondam populis terrisq; superbum
Regnatorem Asiæ.—

Alij graues atq; peracerbi, ut

—Num linquere castra
Hortati sumus? aut uitam committere uentis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenam'ue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno? demissa'ue nubibus Iris?

Subinde magnus hic poëta pro rerum uarietate mutat figuram, nec ulla est bona atq; laudabilis, qua suo loco non utatur. Quamobrem tam uaria poëmata in unam aliquam formam reduci non debent. Illam styli mutationē poëtis esse pronunciauit optimus iudex M. Tullius. An ego Homero, inquit, Ennio, reliquis poëtis, & maximè tragicis cōcederē ut ne omnibus locis eadē cōtentione uterentur, crebroq; mutarent, nonnunquā etiam ad cottidianū genus sermonis accederent, ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? De poëtis hactenus. Nec enim illud est nostræ contemplationis: quamobrem omittamus in præsentia, & ueniamus ad summum dicendi genus.

De sum

De summo genere dicendi. CAP. XXI.

SVmmum genus orationis aliud est eloquentiæ Romanæ principi, aliud hominibus parum & illiberaliter artibus institutis. Hi quicquid sententiarũ dignitate conspicuum, uerborũ flore iucundum, figuris insignibus pictum, iunctura molli & numeris pulchrè fluentibus aptũ est, grandiloquum ac sublime esse falsò crediderunt. Totus Cicero, totus Liuius, totus Vergilius sublimis est istis. Accedat & quicunq; nomine literarũ celebrem famam extendit in multos. Nesciunt turpe esse paruo pedi circundare calceum magnum, similes pictoribus ineptis, qui reges uiridi colore, rusticos auro circunlinunt. Ergo Isocrates rhetor suauissimus grandior Pericle, et Demosthene fulminibus orationis Græciam permouente: & Cicero quum dictione ardenti perturbat inimicos, laudatoribus cedit, & fortis uir ac ferox in armis prolusione gladiatorum minor est. Quæ si quis absurda putat, summo credat oratori operosiorem esse pugnam quàm palæstram, seria quàm ludos, securitatem quàm anxios tumultus. Arduum genus est (ut ille iudicat) grandiloquum, amplum, uehemens, ornatum, uarium, copiosum, graue, acre, ardens, ad permouendos & conuertendos animos instructum & paratum. Hoc intonat, hoc fulminat, hoc commouet sensum, hoc animum perfringit, quod uult inserit, quod cupit euellit, grauia accumulat, humilia et modica aspernatur, plurima frequẽtat, uerbis pugnat acerbis, & figuris atrocibus. Illi sæpe multus literarum hiatus, dura coagmentatio syllabarũ, ambitus pauci & sonantes, incisa ac membra longè plura, numerus minus suauis quàm uehemens, actio tragica, tota dictio atrox & cõcitata. Quid opus est pluribus? Tantũ discrimen est inter hoc & duo

genera superiora, quantũ inter leues cõflictus, & cruentum periculosumq; prælium. At non omnis habitus grauis est huiusmodi. Nam *quum duæ sint affectuum species, una mouẽtium indignationẽ, altera misericordiã, quumq; sublimis oratio in utraq; dominetur, dulcior est ad misericordiam, amarior ad indignationem: hæc accusatori, illa defensori magis accommodata.* Vtraque *forma in exordium cadit.* Vt *enim accusator, sic quoque defensor delibat affectus.* Accusatorem cum dico, quicunque crimen obijcit, etiam si defensoris partes sustinet. Defensorem, qui purgat obiectum. De indignatione sit hoc exemplum *ex tertia actione in* Verrem: De impudentia singulari, *quòd adest, quod'que respondet, sunt qui mirentur. Mihi propter eius audaciam, atque amentiam, ne hoc quidem mirandum uidetur. Multa enim & in deos, & in homines impiè nefarie'que commisit, quorum scelerum pœnis agitatur, & à mente consilioq; deducitur.* Agunt *eum præcipitem pœnæ ciuium* Romanorum, *quos partim securi percußit, partim in uinculis necauit, partim implorantes iura libertatis & ciuitatis in crucem sustulit.* Rapiunt *eum ad supplicium dij patrij, quòd iste inuentus est qui è complexu parentum abreptos filios ad necem eijceret, & parentes precium pro sepultura liberûm posceret.* Religiones *uerò cæremoniæq; omnium sacrorum fanorum'que uiolatæ, simulacra'que deorum, quæ non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam iacent in tenebris ab isto retrusa atque abdita, consistere eius animum sine furore atq; amentia non sinunt.* Alia *facies est misericordiæ. tractior enim, & languidior, qualis est hæc,* Hoc *profectò tempore eam potestatem omnem uos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper uestræ authoritati*

dediti fuimus, semper miseri lugeamus: an diu uexati à perditißimis ciuibus, aliquãdo per uos, ac uestram fidem, uirtutem sapientiamq; recreemur. Quid enim nobis duobus laboriosius, Iudices? quid magis solicitum, magis exercitũ dici aut fingi potest? qui spe amplißimorum praemiorum ad Rempub. *adducti, metu crudelißimorum exitiorum carere non possumus.* Est *atrox & inuidiosa narratio, quae graui imprimitur charactere, qualis est haec,* Ipse *inflammatus scelere & furore in forum uenit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emanabat.* Expectabant *omnes quò tandem progressurus, aut quidnam acturus esset: quum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari ac deligari, & uirgas expediri iubet.* Clamabat *ille miser se ciuem esse* Romanum, *municipem* Cosanum, *meruisse se cum* L. Precio *splendidißimo equite* Romano, *qui* Panormi *negociaretur, ex quo haec* Verres *scire posset.* Tum *iste se comperisse ait, eum speculandi causa in* Siciliam *ab ducibus fugitiuorũ esse missum: cuius rei neq; index, neq; uestigium aliquod, neq; suspicio cuiquã esset ulla.* Deinde *iubet undiq; hominẽ proripi, uehementißimeq; uerberari. Caedebatur uirgis in medio foro* Messanae *ciuis* Romanus, Iudices, *quum interea nullus gemitus, nulla uox alia istius miseri inter dolorem crepitumq; plagarum audiebatur, nisi haec,* Ciuis Romanus *sum.* Hac *se commemoratione ciuitatis, omnia uerbera depulsurum, cruciatumq; à corpore deiecturum arbitrabatur.* Is *non modò hoc non perfecit, ut uirgarũ uim deprecaretur, sed quum imploraret saepius, usurparetq; nomen ciuitatis, crux, crux inquam infoelici & aerumnoso, qui nunquam istam potestatem uiderat, comparabatur.* O' *nomen dulce libertatis.* O' *ius eximium nostrae ciuitatis.* O' *lex Porcia,*

legesq́; Semproniæ. O' grauiter desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia potestas. Aliquando rei acerbitate cõmotus orator in media narratione acriter exclamat, *Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, funestis ominibus omnium. O' mulieris incredibile scelus, & præter hanc unam in omni uita inauditum. O' libidinem effrænatam & indomitam. O' audaciam singularem, non timuisse, si minus uim deorum, hominumq́; famam, at illam ipsam noctem, facesq́; illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes deniq; ipsos superiorum testes nuptiarum? Perfregit ac prostrauit omnia cupiditate ac furore. Vicit pudorem libido, timorem audacia, ratione amentia.* In confirmationibus sæpe regnat hæc uis. Posteaquam rem omnem probauit orator, quærit agentis affectũ, uehementer amplificat, & totus ardescit, ut Cicero quarto libro in Verrẽ agens de re Sopatri: *Etenim si illud est tam flagitiosum (quod mihi omnium rerum turpißimum, maximeq́; nefarium uidetur) ob rem iudicãdam pecuniam accipere, precio habere addictam fidem & religionẽ: quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum à quo pecuniam ob absoluendum acceperis, condemnare? ut ne prædonum quidem Prætor in fide retinenda consuetudinem conseruaret. Scelus est accipere ab reo, quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem quum proposuisses uenalem in prouincia, ualuit apud te plus is qui pecuniam maiorem dedit. Concedo, forsitan aliquis aliquando eiusmodi quippiam fecerit. Quum uerò fidem ac religionẽ tuam alteri addictam pecunia accepta habueris, pòst eandem aduersarijs tradideris maiore pecunia, utrunq; falles? & trades cui uoles?*

& ei

& ei quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum, *quem* Stalenum? *quod unquam huiusmodi monstrum aut prodigium audiuimus aut uidimus? Qui cum reo transigat, pòst cum accusatore decidat: honestos homines qui caussam norint, ablegat, consilioq; dimittat: ipse solus reum absolutum, à quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniam'que non reddat: hic de capite libero iudicabit? huic iudicialis tabella committetur, quam iste non modò cera, uerùm etiam sanguine, si uisum erit, notabit?* In *hac oratione si uim pondusq; rerum, si crebras amplificationes, si uerba grauia & copiosa, si figuras acres, si cæsim pugnantem numerum iterum atque iterum inspicies, uidebis expressam summæ eloquentiæ imaginem, & nihil in hoc genere præstantius desiderabis. Similem grauitatem interim capiunt argumenta, ut illa pro* Sexto Roscio, *Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si ut auarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est, inimicißimus? num quærenda caussa quæ te ad tantum facinus adduxerit? Addesis quæ sequuntur.* In *communibus locis frequens est hæc ardens contentio.* Amplificatio *enim in illis maximè excellit, q̃bus citra personas in uitia moris est perorare, ut illa* Ciceronis *tantopere laudata de supplicio parricidarum.* Vis *eadem est quibusdam personarum fictionibus, ut huic,* Mulier, *quid tibi cum* Cœlio? *quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno?* Quid *aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares: aut tam inimica, ut uenenum timeres?* Non *patrem tuum uideras, non patruum, non auum, proauum, atauum audieras consules fuisse? non deniq; modò te* Q. Metelli *matrimonium tenuisse sciebas, clarißimi & fortißimi*

 uiri,

uiri, patriæq; amantiſsimi? qui ſimul ac pedem limine extulerat, omneis propè ciues uirtute, gloria, dignitate ſuperabat. Reliqua petes ex fonte. Eadem ratio eſt ſi muta quædam loquentia inducat, ſi interpellatorem coërceat, ſi iraſcatur, ſi obiurget, ſi execretur, ſi rem atrocem dicendo ſubijciat oculis, ſi rem ſuprà ferat quàm fieri poſſit, ſi inſignem uel improbitatem uel calamitatem perſequatur affectu. Ad hæc perorationes multæ grauiſsimæ ſunt, quoniam in illis conſumuntur affectus. Suppeditat exempla Cicero pro Flacco, pro Sylla, pro Milone, pro Rabirio Poſthumo. *Quid, inquit, de miſerationibus loquar? quibus eò ſum uſus pluribus, quòd etiam ſi plures dicebamus, perorationē mihi tamen omnes relinquebant.* Idem de altero genere concitato: *Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, ſed magno ſemper uſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus.* Si legas actiones in Verrem, orationem pro Cluentio, & pro Rabirio perduellionis reo, conciones in Seruilium Rullum, dictiones in Catilinam, in Piſonem, in Clodium, in Antonium: tantam uim, tantam copiam, tot contentiones, tot amplificationes, tot ardores eloquendi reperias, ut non modò ad intelligendum, ſed etiam ad imitandum ſatis ſupráq; eſſe putes. Sæpenumero atrocitate facti accendit iram iudicibus. Sæpe tanto dolore perfundit, ut in mœrorem lachrymasq; ſoluātur. Frequenter inuidiam excitat uerbis, frequenter excitam contraria facultate reſtinguit. Aliquando trahit eos in ſummum aduerſarij contemptum. Idem nec raro contemptū euellit, in eius locum exiſtimationē dignitatemq; reſtituit. Nemo inflammat maiores odij faces, nemo ardentiorem charitatem parit alitq; animis. Spe confirmat abiectos. Metu com

comprimit audaces. Quos uult implet satietate. Satiatos iritat cupiditate. Nullo modo (sic ipse de se loquitur) animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus non ab ipso si nō perfectus, tamē tentatus sit. Quærat aliquis, an in omnibus his affectibus commouendis utendum sit ardua contentione? deinde an in his duntaxat utendum? Affectus est lenis, qui Græcè dicitur ἦθος, ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatus. Huic exprimendo aptior est illa suauitas æquabilis, quam mediam collocauimus. Eius rei sit hoc testimonium: Hoc onus si uos aliqua ex parte alleuiabitis, feram ut potero studio & industria Iudices. sin à uobis (id quod non spero) deserat, tamen animo non deficiam, & id quod suscepi, quoad potero perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me officij onere malo, quàm id quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abijcere, aut propter infirmitatem animi deponere. Quieta oratione patefacit suos mores. Indignationis & misericordiæ perturbatio, nisi leuißima est, ac citò prætercurrit, uim grauitatis, & amplum dicendi modum quærit. Sunt alia quæ dicuntur & grauißimè, & copiosißimè, ut sentētiæ quædam philosophorum, ut deorum laudes, ac uirorum illustrium, ut consilia de rebus maximis: quæ si quis alta atque sublimia faciet, haud equidem repugnabo: dißiliet tamen ab opinione Ciceronis, qui iudicet hæc & similia, etsi omneis flores orationis, & ornamenta insignia recipiunt, quia tamen secura sunt atque tranquilla, & componere animos potius quàm perturbare uolunt, in media ratione formarum collocanda. Nec statuet ille discrimen inter summum pugnæ forensis incen

dium & pompam celebrium ludorum. Deinde non animaduertet in summis oratoribus habitum neminem, qui sic ornatè & copiosè dixisset, sed qui cœtum totum'que consessum perturbasset affectibus, & in admirationem stuporem'que duxisset. Genus illud quietum, & omnibus rebus excultum, nisi comparatus fuerit hic fortis & acer orator, summum, & dignitate primum uidebitur. At ubi pedem fecerit, & atrociter pugnauerit, facilè obtinebit primas, & quietè certantes cum suis armis aureis relinquet in medio. Non enim est summum, quo sublimius aliud inuenitur. Sublimius in oratione, quod omnibus præripit uictoriam. Fuerunt oratores acerbi, qui omnia traherent in contentionem, & icciro graues ubique uiderentur: sed istud erat potius asperæ naturæ, quàm doctæ & artificiosæ facultatis. Hactenus de materia contentionis, in qua amplificatio dominatur. Ad amplificandum (teste Cicerone) maximè definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum & dissimilium & inter se pugnantium rerum cōflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines & exempla, fictæ etiam personæ, muta deniq; loquantur. Omninoq; ea sunt adhibenda, si caussa patitur, quæ magna habentur. Hæc ille. Verba ponēda sunt sublimia, grauia, translata, sonātia, aspera ac uolubilia in commouendo, lenia & tarda in mitigando. Figuræ autem, relata uerba, iterata, duplicata, gradationes, frequētationes sinè coniunctione, exclamationes, interrogationes plurimæ, commorationes in eadem sententia, ironiæ acerbæ, descriptiones quæ rem atrocem subijciant oculis, prosopopœiæ, hyperbolæ, & si quæ sunt aliæ conformationes, quæ magnis lateribus accommodantur. Coagmentatio in cōmiseratione minimè

ne minimè hiulca sit & aspera. Nam modi flebiles declinant ad suauitatem, ideoq; ferunt membra atque circuitus paulò proceriores, quàm indignantium fulmina. Vos, uos appello fortissimi uiri, qui multum pro Repub. sanguinē effudistis: uos in uiri et in ciuis inuicti appello periculo, Centuriones, uosque milites: uobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Quanto magis dolor accrescit, tanto crebrior est respiratio. Quod in me tantum facinus admisi Iudices, quum illa indicia communis exitij indagaui, patefeci, protuli, extinxi? quid me reducem esse uoluistis? an ut inspectante me expellerentur ij per quos essem restitutus? Petit commiseratio numeros amplos, & graues, ut dactylos, spondæos, creticos, pæanas, bacchios, palimbacchios, dochimos, & alios, si qui sunt generis huius pedes, qui uoce plena querelas, tarditate spaciorum languorem metiantur. Id quale sit, perspice in hac oratione: Sed ut omnium uel suspitioni, uel maleuolentiæ, uel crudelitati satisfiat, occultat pecuniā Posthumus, latent regiæ diuitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirij Posthumi nummo sestertio sibi addici uelit? Sed miserum me, quanto hæc dixi cum dolore? Hem Posthume, tu'ne es Curij filius, C. Rabirij & iudicio & uoluntate filius, natura sororis filius? tu'ne illc in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit: nihil profudisti, nihil ullam in libidinem contulisti. Tua Posthume nummo sestertio à me addicuntur? O meum miserum acerbumq; præconium. At hoc etiā optat miser, ut condemnetur à uobis, ita bona ueneant, ut solidū suum cuiq; soluatur. Nihil iam aliud nisi fidem curat, nec uos huic, si iam obliuisci uestræ māsuetudinis

dinis uolueritis, quicquam prǽterea potestis eripere. Quum mouetur indignatio, pedes asperi, ut qui à breuibus assurgũt in longas, aptiores sunt: cæsim membratimq́; dicitur, rara interiacet comprehensio: concurrunt uocales, copulantur quædam inimicæ consonantes. *Indignum hoc uideo uideri omnibus Iudices, & id iam priore actione, quum hæc testes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere iura libertatis, non modò hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi cæteri magistratus, ubi plenum forum iudiciorum, ubi senatus autoritas, ubi existimatio populi Romani & frequentia, sed ubicunque terrarum ac gentium uiolatum ius ciuium Romanorum sit, statuitis id pertinere ad communem caussam libertatis & dignitatis. In externorum hominum, & maleficorum, sceleratorumq́; in prædonum hostiumq́; custodias tu tantum numerum ciuium Romanorum includere ausus es? Nunquam'ne tibi iudicij, nunquam concionis, nunquam huius tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquissimo infestissimo'que intuetur, uenit in mentem? Nunquam tibi populi Romani absentis dignitas, nunquam species ipsa huiuscemodi multitudinis in oculis animoq́; uersata est? nunquam te in bonorum conspectum rediturum, nunquam in forum populi Romani uenturum, nunquam sub legum iudiciorum'que potestatem casurum esse putasti?* Multus in transcribendis exemplis fui, ut indoctiores, qui falso putant generi summo quærenda esse uerba nescio quæ noua, insolentia, inaudita, abstrusa, admiranda, obstupescenda, cælo posita, intelligerent de medio uerba legi, & pro rerum natura componi solere. Audiant hæc uerba Ciceronis in persona Crassi: *Non sunt alia sermonis, alia contentionis uerba, neque ex alio genere ad usum cottidianum, alio ad scen*

ad scenam pompamq; sumuntur, sed ea nos quum iacentia sustulimus è medio, sicut mollißimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaq; *tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus. Prima seueritas est in rebus, altera in figuris, alia in pondere uerborum, proxima in copia, quinta in respiratione crebra, & numero uehementi.* Nec *omnia quærenda sunt in omnibus, nec in paucis aut rebus aut uerbis statuenda uis uniuersa eloquẽtiæ primæ.* Toti *loci peruolutandi inspectandiq; sunt.* Et *quoniam multa sunt omnium orationum uerba communia, ab ijs quæ principatum tenẽt, appellatio ducenda est.* In *arduam formam conspirãt epistolæ inuectiuæ, recriminatoriæ, lamentatoriæ, et exhortatoriæ quædam.* Item *permultæ historicorum conciones, ex quibus aliæ grauiter accusant, aliæ uehementer exhortantur, aliæ deplorant calamitates, aliæ mitigant infensos.* Item *bona pars tragœdiarum, à quarum motu, qui cum impetu feruntur affectibus, tragœdias excitare dicuntur.* Tandem *quicquid est in alijs poëmatis simile tragœdiarum, poterit eodem genere comprehendi.* Dico *simile tragœdiarum, quod rẽ grauißimum, personis conspicuum, simili tractatur apparatu.*

Quæ genera locis, temporibus, artibus, ingenijs, conditionibus mutata sint.

CAPVT XXII.

QVoniam *tribus formis omnem eloquendi rationem includi uolumus, statuendum quò reduci debeat genus* Asianum, Rhodium, Laconicum, Atticum, *antiquum, nouum, robustum, naturale, acerbum, diligens, sanctum, seuerum, come, sophisticum, philosophicum, historicum,*

aridum,

aridum, candidum, sanum. Hæc & similia dici constat aut à loco, ut Rhodium: aut à tempore, ut antiquum: aut ab artibus, ut dialecticum: aut à conditione uitæ, ut umbratile: aut ab ingenio, ut diligens. Asianum pingue fuit & opimum ac redundans. pingue quidem & adipale illiberali sono uocum, redundans & inflatum ociosa rerum & uerborū repetitione uel copia, cuius uestigia adhuc agnoscas in Galeno celebri medico, cui patria fuit urbs Asiæ Pergamus. Is digreßionibus longis, parumq; frugiferis, & eisdem sententijs inculcandis penè obtundit aures, bonus & insignis medicus, malus ac uitiosus orator. Laconicum summa breuitate compendiosum fuit, nec tam oratorium, quàm imperiosum & superbum. Laudanda breuitas quædam, ut Sallustiana, non illa quæ nihil unquam nisi rerum summas leuiter attingit. Eloquentia enim ampla & copiosa & illustris esse uult, quorum nihil est in laconismo. Vtemur interdum quum multa paucis amplecti uolemus, siue temporis angustiæ id facere cogent, siue perstringemus historiam, siue agemus sententiosè, siue in aliquo nolemus immorari, siue putabimus esse eiusdem artificis, idem dilatare uerbis, & in uerbum contrahere. Atticum omnium primum est atque optimum. Nam quicquid est in oratione sanum, syncerum, uenustum, rotundum atque perfectum, id siue humile, siue sublime, siue medium sit, ab Atheniensium lepôre uocatur Atticum. Id quale sit, orationes Demosthenis ostendunt, quo ne Athenas quidem ipsas magis credit fuisse atticas Cicero. Inter Atticum & Asianum fuit Rhodium, illo deterius & inurbanius, hoc uerò melius, et minus ociosum. Nam Rhodi quondam magna ingenia ac magnæ artes floruerunt, sed quæ Atticæ facundiæ facilè darent primas. Antiquum Latini

tini dicunt illud quo ueteres utebãtur, ut Cethegus, Gracchi, Cato, *& alij multi adusq; tempora* Antonij *&* Crassi. In eo uerẽda quædam maiestas antiquitatis, quã etiamnum uidemus in fragmentis quibusdã: cæterum uerba horrida, cõpositio hiulca, numerus ferè nullus, sententiæ graues & sanctæ, non tamen affluentes et copiosæ. In illo genere fuerunt alij tenues, alij mediocres, alij grauium similes & arduorum: quãquam eloquentia tum Rome suã habebat infantiam, nec satis erat instituta Græciæ præceptis. Excelluerunt postea Crassus, Antonius, Hortensius, Cicero: usi omnes eloquentia maiore, quæ tum noua, nũc autem antiqua nobis uidetur. Quæ subsecuta est, plus habuit tumoris & insolentiæ, candoris autem & puræ linguæ minus. Robustum etiam neruosum dicitur, & forte. Sententias habet ualidas & graues, & quæ uehementer urgent aduersariũ, affectus multos, uerba lecta & bona, nec tam compta molliter, quàm comminus in aduersarium pugnantia, compositionem uirilem, & quæ non elumbat sententias. Cõtrarium est molle, imbelle & solutum, quali usus est Isocrates in Encomijs & Panegyricis. quod si est (iudice Tullio) pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasijs & palæstræ dicatum, spretum et pulsum foro: ualet in exornationibus, & locis amœnis: robusto cedat in forensi et senatoria seueritate. Est aliquando blandè soluteq; dicendum, & rebus ad uoluptatem comparatis suum reddẽdum genus. Quamobrem tametsi sæpius, non tamen semper est robusto locus, nisi robustum uocetur quicquid non est fractum & effœminatum. Hoc enim modo robustum forteque est, quod Isocrates optimus rhetor scriptum reliquit. At robur et uires maximè sunt in acuta ac pugnaci argumentatione, & in affectuum perturbationibus: quæ duo

ad affi

ad afficiendos animos uoluptate minimè necessaria sunt. Naturale dicimus quali utebatur Antonius. *Præclarè q= dem & acutè disserebat, sed eius oratio nõ sapiebat scho las & doctrinam.* Erat *instructa popularibus sententijs. Multa communi sensu perficiebat, & usu dicendi. Quæ hauserat à fontibus scientiarum, sic fundebat dißimulãs, ut à natura profecta uiderentur.* Verba erant *usitata, ser= mo propè cottidianus. Tota dictio aut naturalis, aut quasi naturalis.* Est *etiam naturale in oratione laudabili, quic= quid ab arte non gignitur. Multa autem parit natura ci= tra disciplinam, sicuti terra fœcunda citra cultũ. Quum accesßit ars ut cultus, nõ cuiuis promptũ est iudicare, quid naturæ, quid arti tribuendum sit, & eò minus, quòd scri= ptores artis omnia redigunt in præcepta. Hinc fit ut ple= riq; nihil non referant in artem, quod* Cicero *dixerit scri pserit'ue in orationibus. Sed hoc nihil ad negocium præ= sens. Illud est instituti nostri, omnem elocutionem artifi= cialem esse, sed illam uideri naturalem, quæ rectam & inaf fectatam loquendi consuetudinem propius imitatur. Quid est quod* Ciceronem *dicimus habere naturæ plurimum? Multa gignit ut uena diues, genita uestit habitu quodam expreßiore, & sic mittit in lucem, ut captu populari col ligi poßint.* Hoc *dictionis genus etsi meræ cuiusdam artis est, dicimus tamen esse naturale, quia à consuetudine (quæ altera natura est) non abhorret. Dißimile est illi quod res in medio positas odit, & longè abditas obscurasq; petit sententias, quodq; uerbis insolentibus & ordine præpo= stero gaudet, usitatum loquendi morem, ordinemq; rectũ tanquam infantilem & ineptum fugit. Acerbum & ama= rum ex translatione dicitur aut quod rusticum est atque durum, aut quod maximè pungit & urget aduersantem.*

Quod

Quod fit uel quum summo iure agitur, uel minimæ quæq; res amplificãtur in summum scelus, uel dignitati nõ parcitur, uel dictio & eloquẽdi ratio insuauis est, & aspera auditu. Rustico *non est utendum, nisi fortè per imitationem.* Alioqui *acerbo utuntur oratores quando recedunt à suauitate, & horridius quod uolunt insequuntur.* Aduersatur *huic suauis oratio & dulcis, ex elegantia & iucunditate uerbum sonãtium & lenium, & ex eorum coniunctione, quæ neq; asperos habeat cõcursus, neq; disiunctos atq; hiantes.* Itemq; *ex rerum noua & inaudita copia, uel ea quæ uoluptate animum capere potest.* Diligẽs *oratio, quæ faciunt ad rem, sedulò colligit, accuratè collocat, pulchrè & aptè loquitur, leuia reijcit, confusionem & segnitiem uitat.* Negligens *stylus ex contrario prætermittit etiam optima, neq; in rebus neq; in uerbis quantum potest elaborat.* Sanctum *non uiolatur ulla colluuione popularium opinionum, sed puram synceramq; ueritatem sine dißimulatione, sine fuco, sine ambagibus detegit, & non tam lingua quàm incontaminata mente sibi quærit authoritatem.* Hoc *genus penè à causidicis relegatum est ad philosophos atq; sapientes.* In *eius locum succeßit callidum, uafrum, astutum, fallax & dolosum quoddam simulachrũ sanctitatis antiquæ, quod simplicitatem præ se fert, occultat insidias.* Seuerum *& come diuersam habere naturam uidentur.* Seuerum *nihil facilè condonat, come propensius est ad clementiam.* Hoc *rerum discrimen uideas in orationibus Cæsaris & Catonis apud Sallustiũ. Cæsar ut est ad lenitatem propensior, ita in pœnam coniuratorum mollior est.* Vitæ *parcit, custodias decernit.* Cato *natura seuerus, labentes animos restituit in fortitudinem, & rempub. à perditis ciuibus liberandam esse censet.*

Vides'ne ut Cicero multis in locis suos mores amabiles conetur ostendere? qui ardeat amore ciuium suorum, qui nihil non suscipiat de repub. qui contemnat impetus malorum, qui tueatur bonos, qui persequatur improbos, hoc est qui hæc & alia generis eiusdem oratione significet? Nihil eiusmodi sibi faciundum existimet Cato. Alios alia decent, & hinc uariatur eloquendi genus. Sophisticum, est genus orationis omnibus ornamentis coloribusq; depictum, quo ueteres utebantur rhetores, ut Gorgias & Isocrates, quos ætas illa appellauit sophistas. Hi ab eo qui medio genere utitur in foro, nihil differunt, nisi quòd in omnem apparatum magnificum sunt profusiores. Iudicialis orator parcius & uerecundius adhibet delicias & ornatum. Hoc quale sit, intelliges si contuleris Isocratis orationes cum orationibus Demosthenis. Illum cultum et quietum, hunc expeditum & pugnacem reperies. Illum certantis in pompa similem, hunc autem manum conserentis in prælio. Philosophicum genus, ut Platonicum, describit hoc modo Cicero: Mollis est oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs nec uerbis instructa popularibus, nec iũcta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo. itaq; sermo potius quàm oratio dicitur. De historico suprà diximus. Aridum autem ieiunum est & attenuatum inopia tum sententiarum, tum uerborum. Respondet ex aduerso succulentum & exundans tum rerum copia, tum orationis ubertate. Candidum est quod integritatem linguæ Latinæ retinet. Item quod purum ingenuum'que sententiarum colorem præ se fert. Non ita dißimile est sanum, quod nulla infirmitate debile est, sed ostendit

consentien

consentientem omnium temperiem, in qua nihil in perniciem alterius excedit. Possunt aliæ quædam stylorum proprietates inueniri, quæ non faciunt, ut plura sint eloquendi genera, quàm quæ prima diuisione constituimus. Accidunt illis quidem, alium specie characterem non efficiunt.

FINIS.

